

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**İSTANBUL GAZETELERİNE GÖRE BALKANLAR
(1875-1878)**

PELİN HÜLYA SARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. ZAFER GÖLEN

BURDUR - 2023

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İSTANBUL GAZETELERİNE GÖRE BALKANLAR
(1875-1878)

PELİN HÜLYA SARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: Prof. Dr. Zafer GÖLEN

Üye: Prof. Dr. Abidin TEMİZER

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih SANSAR

BURDUR – 2023

T.C
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “İstanbul Gazetelerine Göre Balkanlar (1875-1878) ” adlı tezimin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Pelin Hülya SARI

26.01.2023

TEŞEKKÜR

Balkanlar tarihin her döneminde hareketli ve karmaşık bir bölge olmuştur. Bu karmaşa ve hareketliliğin büyük sebebi coğrafi özellikleri ve barındırdığı etnik çeşitlilik olmuştur. Lakin bu hareketliliğin mahiyeti XIX. yy itibariyle değişmiştir.

Görünüşte birkaç çiftçinin Ağnam vergisine muhalefet ile başlayan 1875 Hersek İsyanı Osmanlı Devleti'ni geri dönüşsüz bir yola sokmuştur. İsyan, savaş ve kopuş süreci birbirini izlemiştir. Balkanlardan Kopuş sürecinde toprak ya da yüzölçümü gibi somut kavramların ötesinde değerler yitirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kanayan yarası olan Balkanlar günümüz Türkiye'sinde dahi yürek sızısı olarak anılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu hazine süreci çalışmamıza konu olmuş ve gazeteler ışığında incelenmiştir. Gazete nüshalarının incelenmesi için; Milli Kütüphane, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinden yararlanılmıştır. Literatür taraması ile veriler zenginleştirilmiştir. Giriş bölümünde dönem ve dönemin gazeteleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İlk bölüm isyanlar dönemi, ikinci bölüm Osmanlı- Rus Savaşı (93 Harbi), üçüncü bölüm ise anlaşmalar dönemi Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları şeklinde teşkil edilmiştir.

Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimim boyunca hiçbir zaman benden desteğini esirgemeyen ve yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Zafer Gölen'e sonsuz teşekkür ederim. İhtiyacım olan her an yanımda olan manevi ağabeyim hocam Tuncay Sakar'a ve canım kardeşim Hazal Sarı'ya çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamın her aşamasında yanımda olup bana destek olan kıymetli dostlarım Meltem Yeşilyaprak, Tuğçe Büyükköse, Mihriban Doğanlı, Merve Öztürk, Ganimet İnceoğlu, Ceylan Kocabay ve teknik destekçim arkadaşım Mehmet Kılıç'a ve en büyük destekçim Haldun Yarangünü'ne çok teşekkür ederim.

Burdur, 2023

(SARİ, Pelin Hülya, *İstanbul Gazetelerine Göre Balkanlar (1875-1878)*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2023)

ÖZET

II. Viyana Kuşatmasının mağlubiyetle sonuçlanması Osmanlı Devleti için yeni bir devri başlatmıştır. Duraklama Devri olarak nitelenen bu süreçte Osmanlı Devleti Avrupa'dan çekilmeye, art arda mağlubiyetler almaya başlamıştır. Şark Meselesi olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarma süreci 1863 bozgunundan sonra başlamıştır.

1875 yılında Hersek'te çıkan isyan ile Şark Meselesi'nin yeni bir safhası başlamıştır. Yerel meseleler neticesinde çıkan isyana Osmanlı Devleti'nin müdahalede gecikmesi, Batı dünyasının kışkırtıcı müdahaleleri neticesinde kısa sürede beynelmilel bir mesele halini almıştır. Mezkûr isyanı müteakip Bulgar İsyanı (1876), Osmanlı- Sırp, Karadağ Savaşı (1876), İstanbul (Tersane) Konferansı ve Panslavizmin bütün ağırlığıyla iştirak ettiği 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı (93 Harbi) yaşanmıştır. Bu süreçle birlikte Balkanlar aşamalı olarak Osmanlı Devleti'nden koparılmıştır. Hersek İsyanının çıkışı ile Osmanlı, Sırp- Karadağ Savaşına kadar geçen süre Balkanlarda Şark Meselesi'nin ilk safhasını oluşturmuştur. İkinci safha ise; Sırp-Karadağ Savaşı'ndan Rus ultiatomuna kadar geçen sürede gerçekleşmiştir. Üçüncü safha Rus ultiatomundan Balkanları Osmanlı Devleti'nden tamamen koparan Balkan Savaşlarına kadar yaşanan süreçtir.

Çalışmamızda Balkanların önemi bölümünün Osmanlı Devleti'nden koparıldığı Büyük Balkan Buhranı süreci, dönemin İstanbul gazeteleri ışığında incelenmiştir. Bu bağlamda Takvîm-i Vekayi, Sabah, Basiret ve Vakit gazetelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, İstanbul Gazeteleri, Osmanlı Devleti, Panslavizm, Şark Meselesi*

(SARİ, Pelin Hülya, *The Balkans According to İstanbul Newspaper(1875-1878)*, Master Thesis, Burdur, 2023)

ABSTRACT

The failure of the second siege of Vienna started a new era for Ottoman Empire. During the era called Stagnation period, Ottoman Empire began to retreat from Europe, suffer iterative defats. The process of extraction of Turks from Europe, which partners of “Eastern Question” had been failed, started after 1863 defeat. The process has been occurred since 1863 developed of against Turks. Results of activities of the partners of “Eastern Question” showed its consequences.

A new era of “Eastern Question” started by Revolt took place at Herzegovina in 1875. The revolt which had started because of local causes, shortly came to a state of international issue because of Ottomans’ late response and provocative actions of Western World. Aforesaid revolt was followed by Bulgarian Revolt 1876, Ottoman – Serbian, Montenegro War 1876, İstanbul Conference (Shipyard Conferance) and 1877-78 Ottoman – Russian War (the war 93), which panslavism participated with all its weight. With this process the Balkans was separated from Ottoman Empire gradually. The period between the outbreak of the Herzegovina Revolt and the Ottoman, Serbian-Montenegrin War constituted the first phase of the Eastern Question in the Balkans. The second phase is; It took place in the period from the Serbian-Montenegrin War to the Russian ultimatum. The third phase is the process from the Russian ultimatum to the Balkan Wars, which completely separated the Balkans from the Ottoman Empire.

In our work, period of Balkan Crysis, which the Balkans was separated from Ottoman Empire, has been examined in the light of İstanbul Newspapers. For this purpose, Takvim-I Vekayi, Sabah, *Basiret* and *Vakit* newspapers has been used.

Keywords: *The Balkans, İstanbul Newspaper, Ottoman Empire, Panslavizm, Eastern Question*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar DİZİNİ	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1- Balkan Buhranı Döneminde Büyük Devletlerin Tutumu	5
a) Rusya'nın Politikası	5
b) İngiltere'nin Politikası	6
c) Avusturya-Macaristan'ın Politikaları	7
d) Fransa'nın Politikaları	8
e) Almanya'nın Politikaları	9
2- Balkan Buhranı Sırasında İstanbul'da Yayınlanan Gazeteler	10
I. BÖLÜM	20
İSYANLAR DÖNEMİ	20
1.1. 1875 Hersek İsyanı	20
1.1.1. İsyanın Nedenleri ve Çıkışı.....	20
1.1.2. 1875 Olayları	28
1.1.3. 1876 Olayları	37
1.1.4. Diplomatik Safha	42
1.2. Bulgar İhtilali 1876	46
1.2.1. Selânik Vakası	47
1.2.1.1. Olayın Başlangıcı ve Gelişimi	48
1.2.1.2. Olayın Tahkiki	50
1.2.1.3. Konsolosların Cenaze Merasimi	52
1.2.2. Berlin Memorandumu.....	52
1.2.3. Bulgar İhtilalinin Askeri Safhası	53
a) Otlukköy Çarpışması.....	56
b) Avratalan Çarpışması	57
c) Yeniköy- Vetren Çarpışması.....	58

ç) Praçkova Çarpışması	58
d) Prasdım Derbendi Çarpışması.....	59
e) Prostençe Çarpışması	59
f) Batakköy Çarpışması	60
g) İvraça Çarpışması.....	62
h) Drenova Çarpışması	62
ı) Trevna Çarpışması	63
i) İslimiye Çarpışması.....	63
j) Boyacıkköy Çarpışması	64
k) Kızanlık Mevkii	65
II. BÖLÜM.....	67
SAVAŞ ve BARIŞ DÖNEMİ	67
2.1. Osmanlı- Sırp- Karadağ Savaşı	67
2.2. İstanbul (Tersane) Konferansı	83
2.3. Osmanlı-Rus Savaşı	88
2.3.1. Savaş İlanı.....	88
2.3.2. Orduların Hazırlıkları	89
2.3.2.1. Osmanlı Ordusu	89
2.3.2.2. Rus Ordusu.....	92
2.3.3. Askeri Safha.....	92
2.4. Ayastefanos Antlaşması	103
2.5. Berlin Antlaşması	115
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	122
EKLER.....	135
ÖZGEÇMİŞ	151

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: İstanbul’da yayınlanan 1875 tarihli gazeteler

Tablo 2: İstanbul’da yayınlanan 1876 tarihli gazeteler

Tablo 3: İstanbul’da yayınlanan 1877 tarihli gazeteler

Tablo 4: İstanbul’da yayınlanan 1878 tarihli gazeteler

KISALTMALAR

C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hızr.	Hazırlayan
TDY	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
YY	Yüzyıl

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla bir dizi sorunla girdi. Özellikle 1868-74 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yarattığı ağır bunalım ve Kırım'ı kaybetmenin verdiği psikolojik çöküntü tüm ağırlığıyla toplumun her kesiminde hissediliyordu. Buna bir de Fransız İhtilâli'nin getirdiği sorunlar eklenmişti. Daha 1797'de Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi ihtilâlin yol açtığı problemleri net bir biçimde ortaya koymuştu. Ona göre, er ya da geç Balkanlarda bir hareketlenme meydana gelecekti¹. Yaklaşmakta olan tehlike bilinmesine rağmen, ülkenin içinde bulunduğu sosyal, siyasî ve iktisadî problemler nedeniyle gerekli tedbirlerin alınabildiğini söylemek güçtür. Zira siyasî elitin içinde bulunduğu kişisel yaklaşımlar ve toplumun eğitim düzeyi istenen ve beklenen yeniliklerin yapılmasını engelliyordu. Baron dö Tott'u top temizlenmesinde domuz kılı kullandığı için eleştiren zihniyet² aynen varlığını muhafaza ediyordu. Kaldı ki ülkeyi yönetenlerin boğazına kadar battığı nepotik ilişkiler, particilik, yandaşlık, devlet gelirlerinden haksız pay alma yarışı III. Selim gibi ülkesinin kalkınması ve gelişmesi için çabalayan geniş görüşlü bir padişahı bile hem canından hem tahtından etmeyi başarmıştı. Selim canını ve tahtını kaybetse dahi en azından eski düzenin eskisi gibi devam etmeyeceğini en azından bazı kesimlere ve en önemlisi reformlar çağını başlatan yeğeni Mahmud'a benimsetebilmiştir. Artık zaman değişmişti. Edhem Eldem'in dediği gibi, *“Osmanlı dünyası normal gelişmesini sürdürürken, Batı devamlılık kuralını bozarak anormal bir değişim sürecine girmiştir”*³. Ne var ki ne toplum ne yönetim erkinin önemli bir bölümü bu gelişmeye hazır değildi. Kimse elindeki güçten vazgeçmeye istekli değildi. Çıkar ilişkileri ilmiyeden seyfiyeye, seyfiyeden kalemiyeye her kesimi yozlaşmıştırdı. Nitekim Bosnalı bir Kadı olan Mehmed Emin İseviç bu ilişkileri tüm açıklığıyla gözler önüne serer. Ancak arı kovanına çomak sokan herkes gibi o da bu açıksözlülüğünü sürgüne gönderilmek suretiyle ödedi⁴.

¹ Zafer Gölen, “Reisülküttap Raşid Efendi'ye Göre İhtilal Sonrasında Fransa'nın Politik Yaklaşımları”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 83, 2000, s.12-15.

² François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, Çeviren Reşat Uzman, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996, s.193-195.

³ Edhem Eldem, “18. Yüzyıl ve Değişim”, *Cogito-Osmanlılar Özel Sayısı*, Sayı: 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 195.

⁴ Umut Sergen Dal, *Mehmed Emin İseviç'e Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Bosna*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur, 2021, s. 22.

Osmanlı Devleti'ndeki yönetim erkinin ne zaman yozlaştığına dair anlatılar farklıdır. Yazarların bakış açısına göre bu konu farklılaşmaktadır. Ancak XVIII. yüzyılda Kuran-ı Kerim'de Al-i İmrân suresi 104 ve Tevbe suresi 112. ayetlerde yer alan “*Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker*” yani “*İyiliği emretmek ve kötülükten sakınmak (menetmek)*” ilkesini benimsemiş Osmanlı yönetim felsefesinde değişiklikler olduğunu kabul etmek gereklidir. Bu yüzyılda üst üste yaşanan savaşlar, veba salgınları ve depremler nedeniyle sarsılmış olan devlet otoritesi imparatorluğun her yerindeki baş kaldırılarla yüzleşmek zorunda kaldı. Eski düzen bozuldu ve devlet belgelerinde yer aldığı şekliyle “*mütegalibeler*” halka zulmetmeye başladı. İmparatorluktaki düzene dair ilk ve en önemli tehdit coğrafya olarak uzak, kalben yakın bir yerden geldi. Arap Yarımadasında Muhammed bin Abdilvehhab (1703-1792) Kuran ve sünnetin dışındaki dinî geleneği reddeden bir siyasî hareket olarak ortaya çıkan ve Vehhâbilik olarak adlandırılan hareketi başlattı. Hareket kısa sürede siyasallaşarak Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası'ndaki egemenliğine karşı çıkan bir harekete dönüşmüştür. 1801'de Kerbela Vehhâbilerce yağmalanmış, Mekke ve Medine'deki kutsal yapılar tahrip edilmiştir. Onu bertaraf etmek için kullanılan Kavalalı Mehmed Ali Paşa gelişmeleri kendi otoritesini pekiştirmek için kullandı ve yeni bir sorun olarak ortaya çıktı⁵. Orduları Osmanlı kuvvetlerini yenerek Kütahya'ya kadar ilerledi. Fakat Andolu'nun güneyinde yer alan Müslümanların yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan bu isyanlar nihayetinde ülke için akut tehdit oluşturma noktasına gidemedi. Tüm İslâm âleminde tartışmasız kabul edilen Osmanlı hilafeti her şeye rağmen üst otorite olarak konumunu muhafaza etti ve Müslümanlar *Halife Sultan* 'a karşı bağlı kalmayı sürdürdüler.

Uzak diyarlardaki problemlerin yanında Balkanlardaki gelişmeler İstanbul için doğrudan tehditti. Tehdit çok boyutlu idi. Doğrudan tehditi Rusya ile Avusturya Macaristan İmparatorluğu oluşturuyordu. Her iki imparatorlukla cephede karşılan Osmanlı ordularının talihi bir türlü gülmüyordu. Yaşanan savaşlar bölgeyi hem istikrarsızlaştırıyor hem de devlet otoritesine olan saygıyı yıpratıyordu. XVIII. yüzyılda bu kargaşadan istifade eden *âyân* adı verilen yerel güçler devletin yanında paralel

⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, Hazırlayan Mehmet Ali Beyhan, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s.349-350, 578, 664; Eyüb Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhâbiyan (Vehhâbiler Tarihi)*, Transkripsiyon: Süleyman Çelik, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992, s.84-120; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti. Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.48-53.

örgütlenmeler olarak ortaya çıktı, devlet de çaresiz bu güçlerin otoritesini tanımak zorunda kaldı. Cabbarzâde, Karaosmanoğlu, Alemdâr Mustafa Paşa, Tepedelenli Ali Paşa gibi kişiler güçlerini o kadar artırmıştı ki sonunda Sultan Mahmud'un önüne Sened-i İttifak denilen bir belgeyi koyabilmişlerdi. Sultan'ın belgeyi kabul edip etmemesi ya da imzalayıp imzalamaması başka bir tartışma konusu olmakla birlikte, böyle bir belgenin varlığı bile âyânların gücünü göstermesi bakımından anlamlıdır⁶. Sultan Mahmud tüm hayatını bu âyânları bertaraf etmekle harcadı ve sonunda kudretli bir başka âyân Kavalalı Mehmed Paşa ile girdiği mücadeleyi kaybettiği için üzüntüsünden öldü. Mahmud üzerinde durulması gereken çok önemli bir kimliktir. Zira o tüm imparatorluğu çağdaşlarıyla yarışır bir devlet haline getirmek için uğraştı. Eğitimden kılık kıyafete birçok alanda yeniliklere imza attı. Ülkesini XIX. yüzyıla hazırlamak için uğraştı. Ancak hem ekonomik sorunlar, hem isyanlar hem de Rus tehdidi onun ıslahat programının başarılı olmasını engelledi. Özellikle ordunun modernizasyonu bir türlü istenen seviyeye gelmedi. Herşeye rağmen onun reformları Osmanlı Devleti'ni merkezî yapıya sahip bir devlet aygıtına dönüştürdü. Onun açtığı yoldan oğlu Abdülmecid ilerledi ve tahta çıkar çıkmaz Osmanlı yönetim anlayışını kökten değiştiren Tanzimat Fermanı'nı 3 Kasım 1839'da Gülhâne Parkı'nda Mustafa Reşid Paşa'ya okuttu. Böylece Osmanlı Devleti çağdaş Avrupalı Devletler gibi modern bir yapıya kavuşmak için hızla yol katetmeye başladı. Tanzimat'ın Balkanlarda, özellikle Bosna'da tatbik edilmesi ciddi bir probleme yol açtı. Tanzimat 1851'e kadar bölgede uygulanamadı.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik yapının yanında Balkanlardaki durum II. Viyana Bozgunundan sonra daima sıkıntılı idi. Pasarofça Antlaşması (1718) sonrasında Avusturya, Küçük Kaynarca (1774) sonrasında Ruslar Ortodoksların hamiliği iddiası ile sürekli bölgeye müdahale ediyorlardı. Buna bir de kiliselerin öncülüğünde başlayan "*Aslında kendilerinin hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetini tanımadıkları ve daima onlarla mücadele ettiklerini*" savunan romantik kurmaca anlayış ekleyince durum oldukça kritik bir hal alıyordu. Bu anlayışa Bükreş'ten Budapeşte'ye dernekler kuruluyor, şanlı Slav geçmişine dair kitaplar yayınlanıyor, toplum isyanlara hazırlanıyordu. Bölgede ilk başkaldırı 1697'de Karadağ'dan geldi. Karadağ'ın başına

⁶ Halil İnalcık, "Sened-i ittifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu", Osmanlı İmparatorluğu, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.343-348.

geçen Petar Petrović Njegoš Osmanlı hâkimiyetini tanımadığını ilân etti ve 1702 Noelinde Karadağ Akşam Duası adı verilen bir olayda bölgedeki tüm Müslümanları katletti. Njegoš'un eylemi önemli olmakla beraber etkisi sınırlı idi. Onun kabilesi Lovçen Dağları sırtlarında yalıtılmış dağlarda yaşayan yarı vahşi insanlardan oluşuyordu. Böylece Osmanlı Devleti için Balkanlarda isyanın perdesi aralanmıştı. Osmanlı yönetimi Karadağla uğraşırken bu kez 1747'de on yıl sürecek olan bir köylü ayaklanması başladı⁷. Fakat bu ilk isyanlar genellikle sınırlı etkiye sahip başkaldırılarıydı. Çoğu yerel yöneticilere tepki sonucu ortaya çıkmış ya da dinî saiklerle harekete geçilmişti. XIX. yüzyılda başlangıçta mahiyeti pek anlaşılmayan, zamanla milliyetçi bir karaktere bürünen ilk isyan Sırbistan'dan geldi. Sırbistan'da sözde Yeniçerilerin baskısına dayanamayan ve sözde Sultan'ın haklarını savunan domuz çobanı KaraGorgevic kısa sürede büyüyen bir isyan başlattı. İsyan kısa sürede çok geniş bir alana yayıldı. Bu yüzyılda sıkça görüleceği gibi Osmanlı Devleti bu isyanlara zamanında müdahale edemedi ve isyan uzadıkça bir Türk-Rus Savaşı'yla sonuçlandı. Bosna'da Müslümanlar tarafından çıkarılan Hüseyin Kapudan (1831-32)⁸ ve Ali Rızvanbegoviç (1848-1851)⁹ isyanları hariç; Sırp, Karadağ, Romen, Bulgar, Yunan isyanları gibi her isyan Türk-Rus savaşları ile sonuçlandı ve Osmanlı Devleti her defasında bu savaşlardan büyük yaralar alarak çıktı. Asiler önce özerklik kısa süre sonra ise bağımsızlıklarını kazandılar. Bölgede ilk isyan Sırlar tarafından çıkarılmasına rağmen bağımsızlığını kazanan ilk ülke Yunanistan oldu. Yunanlıların 1821'de başlattıkları isyan Batı Kamuoyundan büyük destek aldı. Hatta Lord Byron gibi şairler dahi Yunan saflarında savaşırken hayatlarını kaybetti¹⁰. Yunanlılar yine bir Türk-Rus savaşı sonunda 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlıklarını kazanırken, Sırlar bağımsızlıklarına giden yolu açan özerklik elde ettiler. Yunanlıların bağımsızlığı, Sırların özerkliği diğer Balkan uluslarına örnek oldu ve onlar da bağımsızlıklarını kazanmak için çalışmaya başladılar. Bu sırada bölge yüzlerce casus ve seyyah görünümlü her gruptan yabancı ile doldu. Özellikle Kırım Savaşı sonrası

⁷ Avdo Suçeska, "Bosna Eyaletinde Tekâlif-i Şakka", İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, İstanbul 1982, s.761.

⁸ Fatma Sel Turhan, Eski Düzen Adına Osmanlı Bosnası'nda İsyan (1828-1836), Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.155-243.

⁹ Abdi, Tasiratü'l-eşkiyâ (1849-1851 Bosna Hersek İsyânı), Hazırlayan Zafer Gölen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s.6-59.

¹⁰ David S. Katz, İngilizlerin Gözünde Türkiye (1776-1923), Çeviren Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.63.

Balkanlar Batılı ajanların cirit attığı bir yer haline geldi. Batı kamuoyu için Balkanlar “*Osmanlının despot idaresinden kurtarılması gereken*” öncelikle mesele haline gelmişti. Önyargı o boyutta idi ki Mary Edith Durham’ın 1903-04 yılları için yaptığı tespit bir önceki yüzyılı da kapsar nitelikteydi: “*Bir Müslümanın bir Müslüman’ı öldürmesi çok iyi bir durumdur. Bir Hristiyan bir Hristiyan’ı öldürdüğünde bunun konuşulmaması daha iyidir, çünkü insanlar bunu anlamaz. Bir Hristiyanın bir Müslüman’ı öldürmesiye kutsal ve doğru bir davranıştır. Bir Müslümanın bir Hristiyan’ı öldürmesiye vahşettir ve tüm gazetelere telgrafla bildirilmelidir*”¹¹.

Böylesi bir ortamda 1875 Hersek İsyanı başlar başlamaz kısa sürede Batı’da bir numaralı gündem maddesi oldu ve olaylar Balkanları kurtamak için bir fırsat olarak değerlendirildi. Bu bağlamda özellikle Osmanlı Devleti tarafından “*Düvel-i Muazzama*” denen Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya- Macaristan ve Prusya’nın da olaylar karşısındaki pozisyonlarının bilinmesi gereklidir.

1- Balkan Buhranı Döneminde Büyük Devletlerin Tutumu

a) Rusya’nın Politikası

Rusya Çar I. Petro devrinden itibaren güçlü bir devlet olmak için sıcak denizlere inmemenin gerekliliğini fark etmiştir. Bu amaç doğrultusunda önce Karadeniz, Baltık ve Hazar Denizi’ne, ardından da Akdeniz, Basra Körfezi, Büyük Okyanus ve Pasifik Okyanusu’na ulaşılacaktı¹².

Rusya’nın ikinci hedefi ise Slav kökenli halkları ya sınırlarına dâhil etmek bu olmuyorsa kendine bağımlı bağımsız devletler kurmaktı. Doğal olarak ilerlenilecek hedef Balkanlar olacaktı. Bu maksatla Ruslar önce *Panslavizm* olarak adlandırılacak tüm Slavları tek çatı altında toplamayı hedefleyen fikri hareketi devreye soktu. Panslavizm kelimesi ilk defa 1826’da Slovak araştırmacı Jân Herkel’in Budapeşte’de yayınlanan “*Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta*” adlı linguistik araştırma içerikli eserinde kullanılmıştır¹³. Başlangıçta dil ve kültür birliğini şeklinde ortaya çıkan Panslavizmin zaman içerisinde

¹¹ Mary Edith Durham, Balkan Açmazının Yirmi yılı (1900-1920), Çeviren Yusuf Yazar, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2022, s.120-121; Božidar Jezernik, Vahşi Avrupa Batı’da Balkan İmajı, Çeviren Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s.21.

¹² Erdoğan Keleş, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21, Muğla, 2008, s.123.

¹³ Zafer Gölen, Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları, Alter Yayınları, Ankara, 2009, s.77.

mahiyeti değişerek siyasallaşmıştır. Panslavist¹⁴ politikaları sayesinde Balkanlarda kendilerine meyilli topluluklar yaratan Ruslar kısa sürede Balkanlardaki her olayda başrolü oynamaya başladı. Özellikle Petersburg’da öğrenim gören öğrenciler memleketlerinde Osmanlı tebaası değil de adeta Rusya’nın temsilcisi gibi hareket etmişlerdir.

Balkanlarda Osmanlı Devleti’nin yanında Rusları durduran en önemli g İngilizlerdi. İngilizler Rusların hem Afganistan hem de Akdeniz’e inme teşebbüslerini en önemli sömürgeleri Hindistan’ın güvenliği açısından tehlikeli gördüklerinden Ruslara karşı Osmanlıları destekliyorlardı. Zaman zaman sekteye uğrasa da bu politika 1875’e kadar devam etmiştir. Yine de Slav milletleri isyan faaliyetlerinin her aşamasında hamileri kabul ettikleri Rusya’nın desteğini almışlardır. Ruslar Balkan milletlerine silah, danışman, askerî eğitim, doğrudan silah, para olmak üzere her türlü yardımı yapmıştır. Rusya’nın faaliyetleri meyvesini vermiş, 1875 Hersek İsyanı ile Balkan milletlerinin bağımsızlık süreci başlamıştır.

b) İngiltere’nin Politikası

Osmanlı Devleti ve İngiliz Hükümeti arasındaki ilişkiler ilk temasın ardından iktisadi ve ticari faaliyetler doğrultusunda ilerlemiřtir¹⁵. İngiliz Hükümeti’nin Osmanlı Devleti’ne yönelik politikaları zaman zaman değişikliğe uğrasa da en temel gayeleri sömürgelerine giden yolların güvenliğinin sağlanması olmuştur. Balkan buhranı sürecinde Rusya’nın Balkanlarda güçlenmesi İngiltere’nin çıkarlarına ters dşmştır. Bu durumda İngiltere Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunmasını ve mevcut koşulların süregelmesi gerekliliğini savunmuřtur¹⁶.

Balkan Buhranı sürecinde İngiliz Hükümeti’nin tepkisini çeken en önemli olaya Bulgar İsyanı sırasında yaşananlardır. Özellikle Batak Olayları sırasında yaşananlar yüzünden İngiltere’de kamuoyu tamamen Osmanlı kamuyounun tersine dnmştır. Olayların basın aracılığıyla halka aktarılışındaki slp ve yaklaşım Türkler aleyhinde

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: XI, Sayı:2-4, 1953, s.242-278.

¹⁵ Hasan şahin, “şark Meselesi erevesinde Osmanlı- İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.29, Erzurum, 2006, s.213.

¹⁶ Mithat Aydın, “Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere’nin Balkan Politikası”, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 15, Ankara, 2004, s. 146.

bir hava oluşturmıştır. İngiltere Bulgar olaylarını adeta milli bir dava olarak benimsemiştir. Hazırlanan yardım kampanyaları ve mitingler İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını revize etmesini sağlamıştır¹⁷. Nihayet İngiliz Hükümeti Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanacak olası bir savaş durumunda Osmanlı Devleti'ne destek olmayacağı bildirerek Rusya'nın önünü açmıştır. Fakat yaşanan gelişmeler ve artan Rus tehdidi İngilizleri kısa sürede telaşa sevk etmiş, İngilizler Hükümeti Osmanlı Devleti'nin meseleyi bir an evvel sulh yoluyla halletmesi için baskı yapmaya başlamıştır¹⁸.

Balkan Buhranının nihayete erdirilmesi, sulh ortamının sağlanması için toplanan İstanbul(Tersane) Konferansında da İngiliz Hükümeti yeni politikaları doğrultusunda hareket etmiştir. İstanbul Konferansı için delege seçilen Lord Salisbury 23 Eylülde Beaconsfield'e gönderdiği mektubunda; İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik geleneksel Palmerston politikasında sona gelindiğini bildirmiştir. İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı topraklarındaki Hristiyan ahalinin haklarını savunmasının gerekliliği ve Avusturya'yı devre dışı bırakarak Rusya ile uzlaşılması şeklinde fikir beyan etmiştir¹⁹. Görüldüğü gibi İngiltere geleneksel politikasının dışına çıkarak artık Osmanlı Devleti'nin arkasında durmayacağını bildirmiştir. İstanbul Konferansı da İngiltere'nin yeni politikası için prova olmuş, Osmanlı mirasını paylaşmak için uzlaşılabileceğini gözler önüne sermiştir.

c) Avusturya-Macaristan'ın Politikaları

Avusturya; İtalyan ve Almanlara karşı aldığı mağlubiyetlerin ardından rotasını Balkanlara çevirmiştir. *Drag nach Osten* adlandırılan bu politika gereğince Bosna Hersek, Arnavutluk ve Makedonya ele geçirilerek Selânik'e inilecek ve böylece güvenli bir ticarî limana kavuşulacaktı. Avusturya Balkanlardaki hâkimiyeti sayesinde Avrupa'da aldığı yaraları sarabileceğini düşünmüştür²⁰. Lakin Avusturya Balkanlardaki Rus gücünden ve yürüttüğü Panslavist politikalar dolayısıyla ikilemler yaşamıştır. Zira Avusturya, topraklarında kalabalık bir Slav nüfusu barındırmaktaydı, Slav nüfusun

¹⁷ Mithat Aydın, "İstanbul Konferansına Giden Yolda İngiltere'nin Doğu Politikası", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Denizli, 2005, s.105.

¹⁸ Aydın, 2004, s.148-149.

¹⁹ Aydın, 2005, s.104-105.

²⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi XII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.14-15.

Balkanlar da kazanılan hâkimiyetle gücünü arttırması ve Rus/ Slav çıkarlarına hizmet etme ihtimali Avusturya yöneticilerini endişelendirmiştir²¹.

Endişelerine rağmen Balkanlardaki gücünü muhafaza etmek isteyen Avusturya; Panslavizm tehlikesi devam ederken birde Almanya'nın Pancermanizm ile topraklarındaki Almanları kışkırtma tehlikesine ile karşı karşıya kalmamak için Almanya'ya yanaşmıştır. Alman desteği ile Rus ilerleyişini bir nebze olsun engellemeyi hedeflemiştir²². Avusturya Macaristan Başbakanı Andrassy'nin dış politakada yönünü Batı'dan Doğu'ya yani Avrupa'dan Balkanlara çevirmesi neticesinde Avusturya Macaristan ile Almanya arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır²³. İlerleyen süreçte Almanya- Avusturya Macaristan bloğuna Ruslar'da dâhil olmuştur. Bismarck, Gorçakof ve Andrassy 7 Eylül 1872'de Berlin'de buluşarak *Üç İmparator Ligi'ni* kurmuşlardır²⁴. Almanya sürecin Üç İmparatorlar Ligi kontrolünde gerçekleşmesi için yoğun çaba sarfetmiştir.

Alman desteği ile güçlenen Avusturya 1876 Reichstadt ve 1877 Peşte Antlaşmaları ile Bosna Hersek'e dair taleplerini Rusya'ya kabul ettirmiştir. Diğer yandan bölgede büyük bir Slav Devleti'nin kurulmasına müsaade etmeyeceğini de göstermiştir. Başlangıçta Osmanlı hâkimiyeti Avusturya çıkarlarına hizmet eder görünse de Balkan Buhranının devam ettiği süreçte Osmanlı Devleti'nden Bosna Hersek'i talep etmiştir. Bu talep Osmanlı Devletince reddedilmiştir. Reddedilen talep Berlin Kongresi esnasında Osmanlı Devleti'ne dayatılmış ve Bosna Hersek 28 Temmuz 1878'de Avusturya işgaline uğramıştır²⁵.

d) Fransa'nın Politikaları

Fransa Napolyon savaşlarından sonra Avrupa'daki üstünlüğünü kaybetmiştir. Buna paralel olarak Osmanlı Devleti nezdinde de itibarı azalmıştır. Lakin buna rağmen Fransa Osmanlı Devleti topraklarında siyasi etkinlikten ziyade ticari etkinliğe ehemmiyet vermiştir. Bunun akabinde de Osmanlı topraklarını sömürge olarak görmeye

²¹ Aydın, 2004, s.142.

²² Karal, 1983, s.77.

²³ Aydın, 2005, s.143.

²⁴ Üç İmparatorlar Ligi: Avusturya Macaristan- Almanya ve Rusya'nın siyasi birlikteliği ile oluşturulmuştur. Bknz: Fahir Armaoğlu, XIX. YY Siyasi Tarihi (1789- 1914), Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.340-341.

²⁵ Armaoğlu, 2017, s.526-528.

başlamıştır. 1850’li yıllara gelindiğinde de Osmanlı Devleti’ne karşı her türlü ayrılıkçı faaliyetin destekçisi olmuştur. Paris Barış Antlaşması süreci ve sonrasında da Avrupa’da üstünlük telaşına giren Fransa, Balkan uluslarının hamisi rolüne bürünerek isyancılara her türlü desteği vermiştir. Fransa’nın XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki siyasal yaklaşımını anlatan Sadrazam Mehmed Emin Âlî Paşa, konuyla ilgili 3 Şaban 1284/30 Kasım 1867 tarihinde Sultan Abdülaziz’e sunduğu raporunda: “*Paris Muahdesinin imzası kurumaksızın İmparator Napolyon İtalya’da Avusturya nüfuzunu bitirmek kasdıyla ittihaz edeceği mesleğe Rusya Devleti’ni muhalif ve Avusturyalıya yardımcı bulmamak için akdedilmiş antlaşmalardan fedakârlık etmeğe ve bizim zararımızı ve Rusyalunun fâidesini mûcib olacak yollara gitmeğe ve güyâ hiç taahhüdleri yok gibi her işimize müdâhaleyi, hususiyle Eflâk ve Boğdan, Sırbistan, Suriye ve Girit meselelerinde daima zarar görmemizi iltizam eylemeğe başladı. Bir de her kavim istediği hükümdar ve hükümeti intihab ve ihtiyar etmek iktizâ eder ve bir kavme istemediği bir kavim-i ecnebînin cebren icrâ-yı hükümete hakkı olamaz. Usûl-i fesâd şumulünü dahi derpiş edip bütün muhtelif kavimlerin özellikle bizim Hristiyanların zihinlerini tamamiyle karıştırıp alt üst etti.*” ifadelerini kullanmıştır. Fransızlar Balkanlarda nerede Osmanlı Devleti’ne karşı bir hareket olsa siyasî ve maddi destek vererek sürekli Osmanlı karşıtı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mesela 1857–59 isyanı sırasında Osmanlı topraklarına saldıran Karadağ’a doğrudan destek veren tek Batı ülkesi Fransa olmuştur. Fransızlar, daha Kırım Savaşı sırasında Karadağ’ın diplomatik ilişkilerine yardımcı olması için Henri Delàrue adlı bir dış politika uzmanını Vladika Danilo’nun hizmetine göndermiştir. Delàrue, ölene kadar onun özel sekreteri olarak görev yapmıştır. İsyanın hazırlık safhasında 1857’de Danilo Paris’e gitmiştir. Bu olayın ardından Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne karşı açıkça mücadeleye girişmesi tesadüf değildir²⁶.

e) Almanya’nın Politikaları

1871 yılında Bismarck önderliğinde Alman birliği kurulduğunda Osmanlı Devleti Balkanlar’da isyanlar ve karmaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Önce Avusturya yanlısı bir politika izlemiş, ardından da Osmanlı Devleti’nin kaderini belirleyecek 1878 kongresine ev sahipliği yapmıştır. Almanya kongre sürecinde; Rusya ve Avusturya Macaristan arasında Balkanlar kaynaklı bir savaşın çıkmasını engellemeyi kendine

²⁶ Gölen, 2007, s.61-62.

vazife kabul etmiştir²⁷. Nitekim kongre sırasında Bismarck Osmanlı elçisine, “Kongre, Osmanlı Devleti’nin istediği yerleri elinde bırakmaya çalışmak için değil, sadece, Avrupa’nın şimdiki ve gelecekteki asayişini muhafaza amacıyla toplanmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin bu kararı kabul etmesi gerekir.” diyerek oturumu sona erdirmiştir²⁸.

2- Balkan Buhranı Sırasında İstanbul’da Yayınlanan Gazeteler

1831’de ilk resmi gazete Takvim-i Vekayi’nin yayına girmesinin ardından 1875-1878’e değin geçen zaman aralığında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu hususta girişimcilerin verdiği emekleri yadsınamaz. Zira yeni bir uğraş alanı olması hasebiyle teknik imkânsızlıklar ve sansür basın emekçilerini hayli zorlamıştır. Lakin bu sorunların üstesinden gelinerek sanattan siyasete, edebiyattan mizaha geniş bir yelpaze ile yayın yapılmıştır. 1875-1878 aralığında günlük yayın yapan, siyasî ve sosyal meselelerin nabzını tutan gazeteler tercih edilmiştir. *Takvim-i Vekayi*, *Sabah*, *Vakit* ve *Basiret* gazeteleri bu özellikleri taşımaları dolayısıyla ön plana çıkmıştır.

Takvim-i Vekayi’nin hasebiyle dâhili ve gerekse harici meselelere dair havadisler ilk elden bildirilmiştir. *Takvim-i Vekayi* “Balkan Buhranı” sürecinde Balkanlardan aldığı telgraf ve havadisleri yorum yapmadan okuyucusuna aktarmıştır. Dikkat çeken diğer bir husus ise Meclis-i Mebusan’ın kuruluşundan itibaren oturumları birebir aktarmıştır. Devlet içi atamalar, vapur seferleri, memleket tanıtımı gibi sosyal ve edebi alanlarda da yazıları yayınlamıştır. Günümüz resmi gazetesinin temelini oluşturması hasebiyle devlet terbiyesiyle hareket etmiş, muharrirler yorum yapmaktan kaçınmıştır.

Hersek İsyanının ikinci safhasında yayın hayatına başlayan *Sabah* gazetesi ise siyasî konular hakkında yaptığı yayınlarla dikkati çekmiştir. Cephelerden ve olay mahallerinden aktarılan telgrafların yanı sıra 8 Mart 1876’dan 11 Ocak 1877’ye değin gazetenin muharriri olan Şemseddin Sami’nin Avrupa gazetelerinden tercümelerler, meseleleri halkın anlayacağı sadeliğe indirdiği yazıları gazeteyi bu alanda öne

²⁷ Birgül Demirtaş Coşkun, “Geçmişten Günümüze Almanya’nın Balkan Politikası’nın Analizi: Değişim mi, Süreklilik mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:14, Sayı:1, Ankara, 2008, s.331-372.

²⁸ Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK Yayınları, Ankara, 2010, s.127.

çıkarmıştır²⁹. Gazete, meselenin halledilebilirliği üzerinde durarak süreci ciddiye almamıştır. Lakin meselenin mahiyetinin giderek ciddileşmesi Sabah Gazetesi'nin pozitif yaklaşımını da etkilemiştir. Barış ve güven ortamının tesisi konulu yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin barış ve huzur içinde yaşamasının diğer büyük devletleri de etkileyeceği üzerinde durulmuştur. Muhabirler meselelere yorumlar eklemekten kaçınmamış, cephe komutanlarından aldığı telgrafları okuyucusuna aktarmıştır.

Vakit Gazetesi; 1875'de yayın hayatına başlamıştır. Yayın hayatının ilk dönemi 1875- 1884 aralığı olmuştur³⁰. Gazetenin kurucusu Filip Efendi'nin basın alanındaki tecrübesi gazetenin başarı basamaklarını tırmanarak ön plana çıkmasının en önemli sebebi olmuştur. Gazete yayın hayatına başladığı dönemde hükümet- muhalefet ilişkilerine odaklanmıştır³¹. Bahsi geçen dönemde muhalif grubu Genç Türkler oluşturmuştur. Bu iki grubun siyasi tartışmaları sıkça gazetenin sayfalarına yansımıştır. Bunun yanı sıra siyasî ve sosyal meselelere de ağırlık verilmiştir. Gazete hükümetin sansürüne maruz kalıp zaman zaman uyarılıp kapanma cezası aldığı için basın hürriyeti meselesi üzerinde hassasiyetle durmuştur. İslamcı bakış açısıyla hareket eden gazete Balkan Buhranı sürecinde kamuoyu oluşturulması, halkın desteğinin kazanılması adına önemli çalışmalar yapmıştır. Osmanlı Devleti'ne başkaldıran küffarların gereğince cezalandırılması istemiş, 93 Harbi sırasında yapılan cihat çağrısını tam sayfa olarak yayınlamıştır. Zulme uğrayan Müslüman ahali için yardım kampanyaları başlatmıştır³².

Basiret Gazetesi; yayın hayatı boyunca gazetecilik mesleğini profesyonel manada yürüten Ali Efendi'nin mülkiyetinde bulunmuştur. 1870'li yıllarda Osmanlı Devleti'nin gündemini meşgul eden meşrutiyet sürecini ve ortaya çıkan fikir akımlarını okuyucusuna aktarmıştır. Gazete kuruluş aşamasında ilk Türkçe resmi gazete mahiyetini taşıyan *Takvim-i Vekayi*'ye alternatif olarak ortaya çıkmıştır³³. İlk sayısından itibaren,

²⁹ Bekir Sıtkı Baykal, “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi (1876), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.VI, S.4, Ankara, 1948, s.222.

³⁰ Abdurrahman Yalçınkaya, *Vakit Gazetesinde Milli Mücadele* (16 Mayıs 1919- 20 Kasım 1922), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2019, s.26.

³¹ İlhan Yerlikaya, “Sırp- Karadağ ve 93 Savaşı'nın Vakit Gazetesi'nde İşlenişi”, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı: 41, Ankara, 1996, s.26.

³² Yerlikaya, 1996, s. 34-35.

³³ İlhan Yerlikaya, XIX. yy Osmanlı Siyasi Hayatında *Basiret Gazetesi* ve (Pancermenizm- Panslanizm- Panslavizm- Osmanlıcılık Fikirleri), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van, 1994, s.5-6.

objektif ve sansürsüz yayını ilke edindiğini bildirmiştir. Dönemin diğer gazeteleri gibi *Basiret* de Balkan Buhranı sürecinde cepheden, komutanlardan aldığı telgrafları yayınlamış, Avrupa basınından iktibas ettiği haber tercümelerini okuyucusuna aktarmıştır. Siyasî ve sosyal meselelere değinmiştir. Diğer gazeteler gibi *Basiret* de zaman zaman uyarı ve sansürlere maruz kaldığı için basın özgürlüğüne önem vermiştir. İslamcı bakış açısı ile hareket etmiştir³⁴. Lakin *Basiret*çi Ali Efendi'nin Alman Başbakanı Bismarck'ın daveti üzerine Berlin'e gitmesi ve aldığı yüklü maddi destekten sonra, gazete politikasını değiştirerek Alman bakış açısını benimsemiştir³⁵.

Bu dönemde İstanbul'da yayınlanan gazeteler aşağıdaki gibidir.

a) İstanbul'da 1875 tarihli gazeteler

Sadakat
Vakit
Etfal
Geveze
İstikbâl (1875/ 1877)
İttihad
Takvim-i Vekayi (1831- 1878, 1891- 1892, 1908- 1922)
Ahtar
Basiret (1870- 1908)
Hayal (1873- 1877)
Tiyatro Gazetesi

b) İstanbul'da 1876 tarihli gazeteler

Efkâr
Ceride-i Vukuat
El Cevaib

³⁴ İlhan Yerlikaya, “Basiret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 103.

³⁵ Kemal H. Karpat, (Hr. Şiar Yalçın), *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 218-219.

Sabah
Takvim-i Vekayi
Basiret
Vakit
İstikbâl
Sadakat
İttihad
Sabah
Hayal
Ceride-i Askeriye
Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye
Kırkanbar

1876 yılında Osmanlıca yayın yapan gazetelerin yanı sıra farklı dillerde yayın yapan yabancı gazetelerde mevcuttur.

c) İstanbul'da 1877 tarihli gazeteler

Hakikat
Hayal
Ümran
Latife

d) İstanbul'da 1878 tarihli gazeteler

Tercüman- I Hakikat
Vakit
Tercüman-I Şark

Takvim-i Vekayi:

“Devlet-i Âliyye-i Osmâniyyenin ceride-i resmiyyesi. Çıkaran: Hacı Ahmed, Hacı Hüseyin, Hüsnü. Müdürü: Es’ad. Muharrirleri: Sarım, Hüseyin Paşa. İstanbul, Sabah Matbaası, Matbaa-i Âmire.

25 Cumada I 1247/1831-1338; 1-2139 (1247/1831-1294); 1-283(26 Mart 1307/1891- 3 Mayıs 1308/1892); 1-4608(10 Eylül 1324- 4 TeşrinII 1338) Gazete 3 seri halinde yayınlanmış ve yayımına 1275-1276 yıllarında ara vermiştir. 1-62 (1307)’ lerde Hacı Ahmed, 67-233 (1307-1308)’ lerde de Hacı Hüseyin ve Hüsnü’nün çıkardığı görülmüştür.”

Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan görüşmelerini de içermektedir. Türkçe’nin yanı sıra Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca ve Rumca dilleriyle de çıktığı bilinmekle beraber bu nüshalara taramalar esnasında rastlanamamıştır³⁶

Sadakat:

“Hubb-ul vatan min-el iman. Müdürü: Mihran Mehmed. Muharriri: Fehmi. İstanbul³⁷,”

Günlük – Haftalık, 1876/ 1293- 5 Haziran 1876/ 13 Cumada I 1293, I, 1-130; 2 Teşrin II 1876/ 27 Şevval 1293- 15 Şubat 1877/ 13 Safer 1294, II, 1-84.

I, 130 (5 Haziran 1876/ 13 Cumada I 1293)’te alt başlık “Cumadan başka her gün çıkar Osmanlı gazetesidir” şeklindedir. II. Yıl/ cildin ilk sayısından itibaren alt başlı “Pazardan maada her gün neşredilir” şeklinde ise de 10 Zilhicce 1293’e kadar devam etmiştir³⁸.

Etfal:

1875’de Sadakat gazetesinin çocuklar için yayınlanan özel ekidir.

³⁶ Hasan Duman, Osmanlı- Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828- 1928), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000, s.800.

³⁷ Duman, 2000, s.722.

³⁸ Duman, 2000, s.723.

“Musavver olarak haftada bir defa çıkar, edebi ve fenni gazetedir. Sahibi: Dr. Memduh, İstanbul 2 Kanun II 1301- 4 Eylül 1302, I, 1-23³⁹. ”

Vakit:

1875’de Filip Efendi tarafından yayınlanmaya başlamıştır. *Vakit* kadınlar içinde özel bir sayı yayınlamıştır. *Vakit* 1875’de yayınlanmaya başlayan Sadakat, Meddah, Latife ve İstikbâl (kadınlar) gibi yayınlar arasında önemli bir yere sahiptir. Gazetenin yazarları arasında; Süleyman Asaf, Ahmet Mithat, Mehmmet Ayetullah gibi ünlü yazarlar bulunmaktadır. Her nevi havadisten bahseden günlük bir gazetedir.

Görülebilir sayı ve yılları ise 20 Rabi II 1292/ 26 Mayıs 1875- 31 Kanun II 1299/ 1883, I-VIII, 1-2973 şeklindedir⁴⁰.

Geveze:

Tevfik (muhtemelen Çaylak Tevfik tarafından 10 sayı yayınlanmıştır. İlki 63, ikincisi 52 sayıdan oluşmaktadır. İlk cilt her gün neşredilmesi sebebiyle mizahi bir gazete olmaktan ziyade günlük haber gazetesi olarak değerlendirilir. İkinci cilt daha çok mizah ağırlıklıdır. Her iki ciltte de karikatür önemli yer tutmaktadır.

İstikbâl:

1875’de Teodor Kasap tarafından neşredilen bir gazetedir. Gazete haberin yanı sıra siyasi içerikli bilgiler de vermektedir. (1875-18779 arasındaki yayın hayatında “Cuma’dan başka her gün çıkar” ibaresiyle yayınlanmıştır.

Görülebilir sayı ve yılları: 9 Ağustos 1295 H/1875-1877, 1-236⁴¹.

İttihad:

1875’de yayın hayatına başlayan siyasi bir gazetedir. “*Her gün neşrolunur, günlük siyasi gazete, sahib-i imtiyaz ve müdür-i mes’ul: Nesim Masliyah, Matbaacılık Osmanlı Şirketi*”⁴². ”

³⁹ Duman, 2000, s.288.

⁴⁰ Duman, 2000, s.912.

⁴¹ Duman, 2000, s.438.

⁴² Duman, 2000, s.447.

Ahtar/ Ahter:

“Der in- ruznâme ez her güne vakayi’ ve ahbâr ve siyasiyyat ve politik ve ilim ve edeb ve diğ er menâfi’-i umu m  g ftemisved, çıkaran: T hir, haftalık⁴³.”

Görülebilen sayıları ve tarihler: 16 Zilhicce 1292/ Kanun II 1875- 23 Şevval 1313/ 7 Nisan 1896, I-XXII.

Basiret:

1870’de Basiretci Ali tarafından kurulan gazete beşinci yılını tamamlarken gerek ülke içi gerekse ülke dışındaki haberlere büyük ölçüde yer vermeye çalışmıştır. Özellikle 1875 yılı Hersek isyanı ve Moratoryum Meselesi gibi devrin pek çok önemli olaylarıyla ilgili haberlere yer verilmiştir.

“Men f-i-i vataniyye ve havadis-i um miyyeye dair millet gazetesidir. Cuma ve Pazardan başka her gün neřrolunur⁴⁴.”

Görülebilen sayı ve tarihler: 10 Kanun II 1285- 14 Eylül 1324, I-XL, 1-2476, 1/2477- 19/2477, 1/2478- 1/2480, 2481- 2482.

Hayal:

Teodor Kasap tarafından yayınlanan Diyojen gazetesinin kapatılmasının ardından yine Teodor Kasap tarafından yayınlanan gazetedir.

“şimdilik Cuma ve Salı günleri çıkar, musavver mizah gazetesidir. Görülebilen tarih ve sayılar ise 18 Teşrin I 1289/1872- 24 Mart 1327/1329/1911; 18 Teşrin I 1289- 18 Haziran 1293/1876, 1-368; 6 Rabi I 1328/ 5 Mart 1326/ 18 Mart 1910- 24 Mart 1327/ 1329/1911, 1-79⁴⁵,  lk sayılar Paris ve Londra’da basılmış ardından da  stanbul’da yayın hayatına devam etmiştir.

Tiyatro Gazetesi:

Tiyatro sanatını Osmanlı toplumuna basın yoluyla tanıtmak için çıkarılan bir gazetedir.

⁴³ Duman, 2000, s.115.

⁴⁴ Duman, 2000, s.174.

⁴⁵ Duman, 2000, s.366.

“Haftada iki defa neşrolunur eğlence gazetesidir. Sahibi: Agob Baronyan⁴⁶. ”

Efkar:

İbrahim Şinasi tarafından 1862’de yayınlanmaya başlayan havadis ve maarife dair bilgiler veren bir gazetedir. Şinasi’nin Fransa’ya gitmesinin ardından Namık Kemal, Namık Kemal’in gidişinden sonra da Recaizade Mahmud Ekrem yayına devam etmiştir. Gazete aralıklarla uzun yıllar yayın hayatını sürdürmüştür. Düzenli bir şekilde yayınlanmamıştır.

“Pazardan başka her gün neşrolunur Osmanlı gazetesidir⁴⁷. ”

Ceride-i Vukuat:

1876’da İstanbul’da yayınlanan haber gazetesidir. Haftalık yayınlanmıştır.

“Çıkaran: Mehmed Ferid, müdürü: İstefan Efendi’dir⁴⁸. ”

El cevaib:

1871’de İstanbul’da Arapça yayınlanan bir gazetedir. İslamcı bakış açısına sahiptir. Aralıklarla yayın hayatını sürdürmüştür.

Sabah:

1876’da Papadopoulos adında bir kişi tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Şemsettin Sami’de bu gazetede çalışmıştır. 218. Sayının geliri “Askeriye Cemiyetine bırakılmıştır.

“Pazartesi’den maada her gün çıkar. Sahib-i imtiyaz: Papadopulo, Müdürü: Mihran M. Emin, muharriri: Şemseddin Sami⁴⁹. ”

Ceride-i Askeriye:

Dergi formatında yayınlanan bir gazete olup, askeri bir süreli yayındır. İlk sayılarında askeri bilgilere ek bilimsel bilgilere de vermiştir.

⁴⁶ Duman, 2000, s.857.

⁴⁷ Duman, 2000, s.279.

⁴⁸ Duman, 2000, s.210.

⁴⁹ Duman, 2000, s.718.

“15 günde bir neşrolunur, askeri mecmua⁵⁰. ”

Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye:

Tıp dergisidir.

“Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Dördüncü Şubesi tarafından neşrolunmuştur”⁵¹

Kırkanbar:

Ahmet Mithat Efendi'nin İstanbul'da ki yeğeni aracılığıyla çıkardığı gazetedir. Hiç bir yazının altında imza bulunmamakla birlikte tamamen resimsizdir.

“Maarif, edebiyat, terâcim-i ahvâl ve letaiften bahseder, çengi, hikâye cüzü, Ramazaniyelik, Hokkabaz ilaveleri vardır.”⁵²

Hakikat:

1877'de yayınlanan haber gazetesidir.

“Cuma ve Pazar'dan başka her gün haftada beş gün çıkar, dâhili ve harici bilcümle havadisten bahseder, gayr-ı resmi gazetedir”⁵³.

Çaylak:

Mehmet Tevfik Efendi tarafından yayınlanmıştır.

“Haftada üç gün neşrolunur, mizah dergisidir”⁵⁴.

Latife:

Zaranyan Beykozluayan tarafından 1874'den itibaren 3 devre halinde çıkarılmıştır. Karikatürlü mizah gazetesidir.

“Pazartesi ve Perşembe günleri neşredilir Osmanlı mizah gazetesidir”⁵⁵.

Tercüman-ı Hakikat:

⁵⁰ Duman, 2000, s.202.

⁵¹ Duman, 2000, s.209.

⁵² Duman, 2000, s.482.

⁵³ Duman, 2000, s.348.

⁵⁴ Duman, 2000, s.222.

⁵⁵ Duman, 2000, s.498.

1878-1921 arasında İstanbul’da Ahmet Mithat Efendi tarafından yayınlanan günlük gazetedir.

“Akşamları neşrolunur, İslam ve Türk gazetesidir⁵⁶.”

Tercüman-ı Şark:

Şemsettin Sami tarafından 1878’de İstanbul’da yayınlanan gazetedir. Günlük bir gazetedir.

“Her gün neşrolunur, Müdürü: Mihran, Muharriri: Şemsettin Sami⁵⁷.”

⁵⁶ Duman, 2000, s.841.

⁵⁷ Duman, 2000, s.843.

I. BÖLÜM

İSYANLAR DÖNEMİ

1875 Hersek isyanı ile başlayan bunalım süreci, Sırp isyanları, Bulgar olayları, Osmanlı- Sırp- Karadağ Savaşı ve nihayetinde 93 Harbi (Osmanlı- Rus Savaşı) ile devam etmiştir. Balkanlar da yaşanan süreç, Rusya ve Avusturya lehine gelişirken, Avrupalı Devletler Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaya yönelik politikalarından vazgeçmeye başlamışlardır. Bu topraklarda üstünlük kurma mücadelesine girişmiş, kışkırttıkları gayrimüslim sayesinde de kendi faaliyet alanlarını oluşturmuşlardır. Azınlıklara özerklik, siyasi ve sosyal hakların verilmesi gibi meselelerle sık sık Osmanlı Devleti'nin iç meselelerine müdahale eder hale gelmişlerdir⁵⁸.

1.1. 1875 Hersek İsyanı

1.1.1. İsyanın Nedenleri ve Çıkışı

İsyan Hersek sancağına bağlı Nevesin⁵⁹ kazasının Dabre ve Zovidol reayasından yaklaşık 160 kişinin ağnam vergisinin ağırlığı, mültezim ve memurların kötü davranışlarını gerekçe göstererek Karadağ'a sığınmalarıyla başlamıştır⁶⁰. Sabah, *Basiret* ve *Vakit* 1875 Hersek İsyanını dönemin şartlarına göre kısa sürede okuyucusuyla paylaşmıştır.

Sadrazam Esad Paşa'nın yumuşak tutumu ve ceza almadan Nevesin'e dönebilmeleri asiler tarafından yönetim zafiyeti olarak algılanmıştır. Asi güruh Karadağ'da bulundukları sürede Karadağ Prensi, Rus konsolosluğu, Panslavist ve Sırp ajanlarla görüşerek iyiden iyiye isyan fikrini benimsemiştir⁶¹. Bu fikirlerle Nevesin'e dönen güruh komşuları tarafından kahraman gibi karşılanmıştır. İsyan fikri ile dolu

⁵⁸ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876, C.VII., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s.239.

⁵⁹ Machiel Kiel, "Nevesin", *DİA*, Cilt: 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s.44. "Nevesin; Bugün Nevesinje adını taşıyan kasaba Bosna'nın Hersek kesiminde Mostar'a 25 km. uzaklıkta yüksek dağlarla çevrilidir. Osmanlı döneminde birçok âlimin yetiştiği bir kaza merkezi durumundaydı. Kasaba, Velez dağlarının eteğindeki yeşil bir ovada (Nevesinjsko) deniz seviyesinden 889 m. yükseklikte ana yolların kesiştiği bir mevkide kurulmuştur. Mostar'ı Gačko'dan geçerek Karadağ'a, Dabarsko ovası ve Dubrovnik'ten Konjiç'e (Koniçe), Neretva üzerinden Bosna içlerine bağlar."

⁶⁰ Gölen, 2009, s.145.

⁶¹ Tufan Turan, "İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı", *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 294, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s.628.

asilerin etkisiyle yerel halkta kısa sürede ayaklanmıştı. *Basiret La Turki'den* iktibas ettiği bilgilere dayanarak gelişmeleri aşağıdaki şekilde verir;

“Bosna vilâyeti dâhilinde Nevesin kasabası ahâlîsinden birkaçı bazı garaz-kârın ifâdâtına kapılarak Karadağ’a firâr etmişler ve muahharen hatalarını anladıkları cihetle her ne kadar karyelerine avdet eylemişler ise de tekâlif-i devleti i’tâ da bazı mertebe tereddüt eyledikleri ve içlerinden bir ikisi tarik-i şekâvete saparak bazı yolcuları urup beş nefer ehl-i İslâmı telef ettikleri cihetle vilâyet-i mezkûreden mahal-i merkûme bir mikdâr zabtiyye i’zâm olunmuş ve tahdîd-i hudûd meselesi için ol tarafta bulunan komiserlere bu bâbda icrâ-yı tedkikât olunması zımmında cânib-i Bâbiâli’den emir verilmiş olduğu...”⁶²

Miralay Hacı Arif Bey ile yapılan görüşmenin akabinde Nevesin kasabasına yarım saat mesafede bulunan Paşa Suyu mevkiinde otuz kadar yolcu Karadağ’dan dönen asiler tarafından öldürülmüştür⁶³. Bölgeye Nevesin’de bulunan dört bölük asker sevk edilmiştir. Meselenin nasihat yoluyla çözümü için Vali yardımcısı Kostan Paşa ve Karadağ hudut komiseri Mirliha Hasan Edip Paşa da bölgeye hareket etmiştir. Asi grubu Kostan ve Hasan Edip Paşaların bölgeye intikallerinden birkaç gün evvel saldırıya geçerek kasabayı ele geçirmeye teşebbüs etmiştir. Meselenin giderek alevlendiğini gören Derviş Paşa İstanbul’a tekrar askeri hareket konusunda müracaatta bulunmuş, neticesinde Hersek redif taburu silahaltına alındıysa da beklenen netice alınamamıştır⁶⁴.

Basiret isyanın hemen başında olaylara dair daha ayrıntılı bilgileri okuyucularıyla paylaşmıştır;

“Mostar civârında Nevesin Karyesi ahâlîsinden takrîben yüz altmış kişi iki hafta mukaddem a’şâr ve sâ’ir vezâ’if-i tâbi’yyetden olan tekâlif-i mîrîyeden kurtulmak zu’mmıyla Karadağ’a gidip Karadağlılardan taleb-i müzâheret etmeleri üzerine Karadağ Hükümeti, hükümet-i mahallîyeye ihtârr keyfiyyetiyle

⁶² *Basiret*, (11 Cemaziyelahir 1292/ 15 Temmuz 1875), S.1576, s.1.

⁶³ Halil Sedes, 1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları (1875-1876 Bosna- Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1946, s.79.

⁶⁴ Sedes, 1946, s.79.

beraber eşhâs-ı mezbûreye dahi uygunsuzluk etmeksizin meskenlerine avdet ettikleri takdirde haklarında bir gûna mu'âmele-i şedîde vukû bulmayacağını beyân etmiş ve bunun üzerine eşhâs-ı merkûme meskenlerine avdet edib derhâl orada bulunan zabtiyyeyi ihrâc ve ahâlî-i mencâvireyi dahi kendüleriyle iştirâke teşvik edip bir de yolcu katarını urub ehl-i İslâm'dan birkaç yolcuyu idam eylemişler. Bu misillu harekâtın cezasız bırakılması câ'iz olmadığından Bâbîâlî evvel emirde ahâlî-i mezbûrenin esbâb-ı şikâyetini tahkîk etmek üzere Bosna'da bulunan hudûd me'mûrlarına emir vermiş ve me'mûrîn-i mûmâ-ileyhüm tarafından vukû bulan nesâyih-i kâr-ger te'sir olmamasına mebnî bu kere Bosna Valisi ve fırka-i askeriyyesi kumandanı Devletlû Paşa Hazretlerine mikdâr-ı kâfi asâkîr-i nizâmiyye sevkiyle erbâb-ı fesâdın te'dîb ve asayişin iadesine emir verilmiş olmakla yakında netîce-i hasenesi zuhûr edeceği bâlâda tafsîl olunduğu üzere vak'a-i mezkûre vergiden kurtulmak niyet-i fasidesine mebtani olarak politikaya ta'alluku olmadığı bedîhîdir⁶⁵ .”

Basiret gazetesi Hersek İsyanı dolayısıyla zuhur eden olaylara karşı iyimser bir hal içerisinde okuyucularına isyanın kontrol altına alındığını bildiren yayınlar yapmıştır. “Bosna vilayet celîlesinden makam-ı celîl-i sadrazamiye keşide olunan telgrafnameler me'âllerine nazaran Hersek dâhilinde kâ'in Nevesin'de geçenlerde zuhûr eden bazı mertebe karışıklık kâmilten bertaraf olarak erbâb fesâdın ahz ve kerfet olunduğu anlaşılmıştır⁶⁶ .” Gazete bir sonraki sayısında da bahsettiği sükûnet ortamını Karadağ ve Sırbistan emaretlerinin tarafsız kalma kararıyla ilişkilendirmiştir. “Sırbistan ve Karadağ emâretleri Hersek erbâb-ı şûrişi hakkında bi-tarafane mu'âmelede bulunmakta bîl-ittifak karar vermiş olduklarından ihtilâl sükûnet bulmuştur binâberin erbâb-ı şûrişin âdem-i muvaffakiyyetleriyle yakında işin bertaraf olması ma'lûmdur⁶⁷ .”

Bu esnada Karadağ Vladikası Nikola ülkesine iltica eden mültecileri uzun süre besleyemeyeceğini bildirerek, mültecilerden ülkelerine dönmesini talep etmiştir⁶⁸ . Ancak Nikola'nın ikna çabaları sonuç vermemiştir. Nikola karmaşayı kendi lehine çevirmek niyetinde olmasına rağmen Osmanlı Devleti ile silahlı bir mücadeleyi de göze

⁶⁵ Basiret, (18 Cemazeyilahir 1292/ 22 Temmuz 1875), S.1582, s.1-2.

⁶⁶ Basiret, (24 Cemazeyilahir 1292/ 28 Temmuz 1875), S.1587, s.1.

⁶⁷ Basiret, (26 Cemazeyilahir 1292/ 30 Temmuz 1875), S.1589, s.2.

⁶⁸ Sedes, 1946, s.78.

alamamıştır⁶⁹. Nikola yaşanan gelişmeler neticesinde senatoyu toplayarak Karadağ halkının olaylara tarafsız kalmasını istemiş ve hududun itina ile korunmasına karar verilmiştir⁷⁰. Nikola'nın tarafsızlık kararını beyanından sonra, Sırbistan emareti de yaşanan olay karşısında tarafsız kalacağını bildirmiştir⁷¹.

Asilerin isyan gerekçeleri 1840-60 döneminde gerçekleşen isyanlarının gerekçeleri ile hemen hemen aynıdır. *Basiret* gazetesi *Kurye Doryan* gazetesinden alıntılanmış bir yazı ile isyanın gerekçelerinin benzerliğini okuyucularına aktarmıştır.

“...fesâdın asıl sebebi vergi maddesi olub bu husûsdan dolayı bundan on sene evvel dahi mezkûr sancakta bazı şûriş ve fesâd zuhûr ederek oradan Bosna'ya sirâyet ettiği ma'lûmdur bin sekiz yüz elli yedi senesi evâhîrine doğru Hersek civarında Karadağ ile Ragusa ve Kastelnovo hudûdunda sâkin bazı Hristiyan ahâlî-i teba'a-i Devlet-i Âlîyye'den meşhûr Luka Bukaloviç'in etrafında toplanıp isyân ederek nihâyet (Trebin) şehri kurbunda (Düzi) manastırında tahassun etmişler idi şehir-i mezkûr ahâlî-i muti'ası isyânın ne sebebe mebnî şehirleri civarına müsellah olarak tecemmu ettiklerini su'âl ettiklerinde gerek şehir ahâlîsi ve gerek asâkir-i şâhâne aleyhinde bir sû-i niyetleri olmayub fakat hudutta bulunan Arnavudlar ile hilâf-i rızâ-yı âlî kendilerini izâç eden müdürlerini şer ve zulûmlerini çekemeyeceklerini söylemiş...⁷²”

Haberde de görüldüğü gibi isyana gerekçe olarak kaza müdrülerinin tutumu gösterilmiş, kendilerinin devlet aleyhine bir tavırları olmadığı belirtilmiştir. Gazete satırlarına taşınan itiraf çok önemlidir. Zira XIX. yüzyıl başından beri, Karadağlılar hariç, bölgedeki Ortadoks halk her isyan ettiklerinde tavırlarının yerel idarecilere karşı olduklarını iddia ederek devlet refleksini engellemeyi bir taktik olarak benimsemişlerdir. Bu da göstermektedir ki bu isyanın planlayıcıları ile 1804 Sırp isyanının planlayıcıları aynı üst akıl, yani Rusya'dır.

⁶⁹ Z. Gölen, 2009, s.145.

⁷⁰ *Basiret*, (18 Cemazeyilahir 1292/ 22 Temmuz 1875), S.1582, s.1.

⁷¹ *Basiret*, (27 Cemazeyilahir 1292/ 31 Temmuz 1875), S. 1550, s.1.

⁷² *Basiret*, (2 Recep 1292/ 4 Ağustos 1875), S.1593, s.2.

İsyanın sebebi netleşmeden Bâbiâli'nin isyandan haberdar oluşu ve isyana müdahale safhaları başlamıştır. Köylüler kaçtığı haberi önce Mostar'a iletilmiştir. Bölgenin komutanları; Avlonyalı Mustafa Paşa ve Ferik Selim Paşa da aldıkları malumatı derhâl Bosna Hersek vali ve komutanı Lohçalı Derviş Paşa'ya aksettirmiştir. Derviş Paşa aldığı malumat doğrultusunda durumu İstanbul'a yazarak, hadisenin sıradan olmadığını, askeri tedbir gerektirdiğini dolayısıyla müsaade ve asker isteğini bildirmiştir. Derviş Paşa'nın malumatına ve müracaatına Sadrazam Esat ve Serasker Ali Saib Paşalar itimat etmemiştir. Paşalar meseleyi hafife alarak durumun askeri müdahale olmadan sulh yoluyla çözülebileceği görüşünde birleşmiştir. Bu fikir birliğinin oluşmasında Rus sefiri İgnatief'in etkisi ve zorda olan devlet bütçesi etkili olmuştur⁷³.

Sığınmacıları ikna çabasının sonuç vermeyeceğini ve Karadağ'da kalmaya devam ederlerse işlerini karşılamak zorunda kalacağını anlayan Prens meseleyi diplomatik yollarla çözmeyi tercih ederek, Meselenin çözümü için Rus elçisi İgnatief'ten yardım istemiştir⁷⁴. Rus elçi sığınmacıların ceza almadan Nevesin'e dönmeleri konusunda aracılık yapmıştır. Sadrazam Esad Paşa Avrupa'nın tepkisini çekmemek adına Rus elçinin teklifini kabul etmiştir. Ayrıca Bosna Valisi Derviş Paşa'ya şikâyetlerin tahkik edilmesi için emir vermiştir⁷⁵. Osmanlı devlet adamları isyanın altında siyasi bir fikir olmadığını düşüncelerinin yanı sıra, olası Rus tepkisinden çekindikleri için olayın şiddet kullanılmadan çözülmesine taraf olmuşlardır.

İstikbâl gazetesi melesinin uluslararası boyuta taşınmasından doğacak tehlikeleri görmüş ve buna katiyetle karşı çıkılması gerektiğini vurgulamıştır.

“Paris'te basılan Tan gazetesinin yazdığına göre Rusya Devleti Hersek Meselesinin suret-i hüsnâda tesviye edilmesini düvel-i saireye teklif etmek niyetinde bulunduğu 8 Ağustos tarihle Paristen vurûd eden bir telgrafnâme me'âlinden anlaşılıyor ise de dün ki nüshâımızda dahi yazmış idik ki bu mesele bir mesele-i dâhiliye olub tesviyesi yalnız Devlet-i Âliyye'ye aiddir bununla beraber bu işe müdahale olunmaması için Rusya ile Avusturya ve Almanya

⁷³ Sedes, 1946, s.78-79-80.

⁷⁴ Sedes, 1946, s.78.

⁷⁵ Z. Gölen, 2009, s.146.

devletleri beyninde bi'l-muhabere karar verildiği gazetelerin lisânından anlaşılıyor idi..⁷⁶”

Olaylar beklendiğinden daha hızlı ilerlemiş gazeteler bu hıza yetişmeye çalışmıştır. *Basiret* okuyucularına doğru haber verebilmek adına çatışma bölgeleri olan Bosna, Mostar ve Trebin'den aldığı bilgileri sayfalarına taşımıştır. 30 Ağustos 1875 tarihli *Basiret*'in haberine göre Hersek asilerinden bir hayli eşkıya Trebin üzerine saldırmıştır. Ancak kalede bulunan Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı birliklerin karşı koyması üzerine asiler bir hayli zayıf vererek kaçmak zorunda kalmıştır⁷⁷.

Ağustos osnu itibariyle isyanın Hersek Sanacağı dışına da sirayet ettiği görülmektedir. Derviş Paşa'nın 30 Ağustos tarihli telgrafından anlaşıldığına göre asiler Bihke Sancağı dâhilinde bulunan Kostaniçe, Dubiçe ve Novin kazalarında da görülmüşlerdir. Osmanlı kuvvetleri derhal asiler üzerine yürümüş ve dağıtmıştır. Kaçan asiler Avusturya sığınmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin uğraştığı meselelerin biri de yabancı basında çıkan tezvirattır. Yabancı basın kuruluşları isyana dair haberleri abartarak okuyucusuna aktarmış, bu da Avrupa kamuoyunda isyana hem desteğin artmasına hem de kamuoyunun ilgisinin canlı kalmasına yol açmıştır. *Basiret* muhabiri bu duruma adeta isyan etmekte ve Batı basınında yer alan haberlerin gazetecilik etiği ile bağdaşmadığını okuyucusuna anlatmaya çalışmıştır⁷⁸.

İstanbul bölgedeki birliklerin isyanı bastırmayacağını düşündüğü için 31 Ağustos'da Mirivâ Selim Paşa komutasındaki Osmanlı destek birlikleri Klik Limanı üzerinden Mostar'a intikal etmiştir. Osmanlı birlikleri 50 saat süren intikalleri esnasında eşkıyaya rastlamamış ve zahmetsizce Mostar'a ulaşmıştır. Osmanlı Devleti bir yandan asker sevk ederken bir yandan da bölgeye mühimmat sevk etmiştir. Bu sırada asiler arasında ayrılık çıktığına dair söylentiler gazete haberlerine yansımış ise de bu haberlerin kaynağı belli değildir⁷⁹. Büyük ihtimalle bilgi haberi yazan muhabirin temennisinden başka bir şey değildir. Zira devletin resmî kayıtları ve diğer kaynaklar ayrılık haberini teyit etmemektedir.

⁷⁶ *İstikbâl*, (21 Receb 1292/ 23 Ağustos 1875), S.2, s.3.

⁷⁷ *Basiret*, (28 Receb 1292/ 30 Ağustos 1875), S.1595, s.1.

⁷⁸ *Basiret*, (1 Şaban 1292/ 2 Eylül 1875), S.1597, s.1.

⁷⁹ *Basiret*, (29 Receb 1292/ 31 Ağustos 1875), S.1596, s.1.

Hersek meselesi ciddi bir hal almaya başlayınca gazetelerde konuya ilişkin haberler sıklaştırmıştır. Basiret popüler bir konu olmasına rağmen Hersek Sancağı'nın Osmanlı kamuoyu ya da başkentte yeterince bilinmediği görüşünü öne sürmüştür. Bu sebeple bölge hakkında geniş bir bilgilendirme yazısı kaleme alınmıştır.

“Şöyle ki Hersek Sancağı Trebin ve İstolçe Mostar Nevesin Liyubuška Piva Nikşiç Koniçe nâmında başlıca sekiz kazayı hâvî olub şimâlen Avusturya ve garben Karadağ ve Yenipazar cihetinden dâhi Sırbistan hudûduyla muhât olarak mühim bir noktada vâkidir mezkûr kazalardan Trebin ile İstolçe kazâlarının kuvve-i inbâtiyesi evsât ise de diğerlerinin arâzîsi her şeyi yetiştirmeye müsâid ve ekser yerleri dağlık ise de arâzî-i mevcûde sakinini beslemeye kâfi mahsûlât vermeye muktedir ve her türlü imara müstedadır adet-i nüfûsu tahminen yetmiş bine bâliğ olabiliş salisi Hristiyan ve salisi İslâmdır livâ-i mezbûr dört yüz seneden beri idâre-i adîle-i saltanat-ı seniyyede ve Bosna vilâyetindedir. Devlet-i Âlîyye Memâlik-i Mahrûsaya Tanzimât Hayriyye'yi neşr ve ilân buyurduğu sırada fevaid ve muhassenatından onlarında müstefid olmaları için Bosna'ya Serdâr-ı Ekrem merhum Ömer Paşa'yı 1264 ve 65 sene-i hicriyyesinde me'mûr buyurmuşdu.

Bosna ahâlîsi ol-zaman bir takım zue'mâ ve sipâhi beylerin husûsuyla İstolçeli Ali ve Saraylı Mahmud ve Bihkeli Mehmed Paşalarla sâ'ir bazı ümerânın eyâdî-i zulm ve insafında ezilmekde iken merhum müşarîüniyle bunları kurtarmağa ve bu misüllü mezâlimi def'e vâsitâ olan Tanzimât-ı Hayriyyeyi te'sîs-i icraya teşebbüs ettikde ümerâ-yı mumâileyhim teşvikâtıyla ahâlî muhalefete başlayub asâkir-i şahâneye karşı durmaya kalkışmışlar ise de gösterilen satvet-i kâhıra-i devlete mukavemet edemeyeceklerini akılları keserek o emir ve nevâhi-i devlete gerden-dâde-i inkıyâd olmağa mecbur olmuşlar ve Hersekliler dahi onların eserine tabiiyyet etmişlerdi.

Ol-vakte kadar valiler Travnik'de ikâmet edüb şimdi merkez-i eyâlet olan ve oralardaki şehir ve kasabaların en cesim ve muntazamı bulunan Saray şehri bir takım ümerâ-yı zalimenin karargâhı iken Sedâr-ı merhûm orasını merkez ittihaz eyledi ve onun üzerine Bosnaca asayiş ve rahat hâsıl olarak ahâlî-i Müslime ve gayrimüslime yeniden yek-cihet olub hüsn-i emîr-neş ettiler ve o

emîr ve nevâhi-i devletin tamami-i telakki ve icrâsına ibtidâr ile hüsn-i nazâr-ı devleti kazanarak istifâde eylediler ise de Hersek Hristiyanları komşuları olan Sırp ve Karadağlılara kapulub nevâhi-i asîye namıyla şöhret olarak ara sıra vatandaşları olan ahâlî-i müslimeye hücûm ile Afrikâ-yı vüsta gibi..⁸⁰.” sözlerle bölge tarihinden ve orada yaşayanlarla ilgili bilgi vermiştir.

Gazete bazı gazetelerin Hersek olayları esnasında Boşnakların beşte birinde silah olmadığından, Avusturya’ya gidip orada silah satın aldıklarını yazdıklarını ancak bu bilginin doğru olmadığını yazar. *Basiret*’e göre bu haberlerin sebebi Nevâhî-i Âsiye halkının kendi silahlanmalarına bahane yaratmak için uydurdukları yalandan haberlerdir. Gazeteye göre Boşnakların buna ihtiyacı yoktur.

“Çünkü Boşnaklar gayet şeci ve cesûr ve vatanperver olduklarından on yedi on sekiz yaşına basanların ellerinde elbette bir tüfenk ile bir çift tabancası bulunmak kaidedendir bu cihetle şu silah mubayaası sözünün Boşnaklara atfi yakışık almayacağını ilâve ile hatim-i makâl ederiz⁸¹.”

2 Eylül’de tehlike oluşturacak bir haberi *Basiret* ilk sayfada okuyucusuna duyurur. Habere göre çoğunluğu asilerin eş ve çocuklarından oluşan 3420 kişi Hersek’ten Raguza’ya, Metkoviçe’de ise 1400’den fazla mülteci bulunup bulunmaktadır. Mülteciler yöre halkı yardım etmektedir. Ancak yardımların yetersizliği karşısında Sırp Peşte’de yardım toplanmış, Raguza’da da bazı kadınlar yardım cemiyeti kurmuşlardır⁸². Bu hadise Hersek isyanının yavaş yavaş uluslararası bir hal aldığını ve zaten bölgeye karşı hassasiyetini koruyan Avrupa kamuoyunun iyice Osmanlı Devleti aleyhine dönmesine vesile olmuştur.

Basiret’in Kurye Doryan’dan aktardığına göre asiler Sırp ordusundan emekli olmuş Anton Orhoviç tarafından komuta edilmektedir. Yine aynı gazeteye dayandırılan bir başka haberde ise Karadağ büyük tehlikeye arz etmeye başlamıştır. 5000 kadar Karadağlı hudûdda hazır beklemeye başlamıştır. Bu kuvvetlere ilave olarak Karadağ dâhilinde de yoğun bir askerî hareketlilik göze çarpmaktadır⁸³.

⁸⁰ *Basiret*, (1 Şaban 1292/ 2 Eylül 1875), S.1597, s.1.

⁸¹ *Basiret*, (1 Şaban 1292/ 2 Eylül 1875), S.1597, s.2.

⁸² *Basiret*, (2 Şaban 1292/ 3 Eylül 1875), S.1598, s.1.

⁸³ *Basiret*, (2 Şaban 1292/ 3 Eylül 1875), S.1598, s.1.

1.1.2. 1875 Olayları

Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar ne der kaygısıyla hareket etmesi ve baskılara boyun eğmesi neticesinde Hersekli asiler memleketlerine dönmüştür. Asilerin memleketlerine dönüşü olayları yatıştırmak yerine daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin insanî yaklaşımı asileri cesaretlendirmiş, uzun süredir böyle bir ortam arayışındaki komitecileri heveslendirmiştir⁸⁴.

25 Temmuz 1875'te İstolçe ve Lubin asilerin eline geçmiş, Nikşiç ve Trebin ise kuşatılmış durumdaydı⁸⁵. İsyan bastırma sürecinin uzaması ve giderek daha çetin bir hal alması eşkıyâ elebaşlarını cesaretlendirmiştir. Eşkıyânın bu cesareti Müslüman halk için tehdit oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla Bâbiâlî daha ciddi tedbirler almak mecburiyetinde kalmıştır. Mostar komutanı Ferik Selim Paşa da bu bağlamda emrindeki İstolçe'den 1 tabur, Bileke'den 2 bölük ve Trebin'den gelecek 1.5 tabur olmak üzere toplam 3 tabur ve 2 dağ topundan ibaret bir kuvvet isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir.

25 Temmuz 1875'te başlayan harekâta Bileke'den hareket eden 2 bölük Zalim Boğazı denilen Fatniça civarında, Gaçka'dan yola çıkan 4 bölükte Foyniça yakınlarında eşkıyâ ile çatışmıştır. Selim Paşa ise yanındaki 12 bölük ve 2 dağ topundan oluşan müfreze ile Tursine Hanı isimli yerde eşkıyâ ile çatışmıştır. Nevesin ve Bileke'den gelen birliklerle birleşen Selim Paşa bölgeyi işgalden sonra, Zovidol üzerine yürümüştür⁸⁶.

Bölgede asiler yenilgiye uğratılsa da isyan sona erdirilememiştir. Aksine daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.

“....Bâbiâlî evvel emirde ahâlî-i mezbûrenin esbâb-ı şikâyetini tahkik etmek üzere Bosna'da bulunan me'mûrlara emir vermiş ve me'mûreyn-i mûmâ-ileyhim tarafından vukû bulan nesâyih-i kâr-ger tesir olamamasına mebnî bu kere Bosna Valisi ve fırka-i askeriyesi kumandanı Devletlû Paşa Hazretlerine

⁸⁴ Ali Fitri, 91-92 Hersek Seferi 92-93 Osmanlı Karadağ Seferi ve Hal-i Hazır Dar'ül- Harekâtı, (Hzr. Zafer Gölen), Livre De Lyon, 2021, s.13.

⁸⁵ Ali Fitri, 2021, s.13-14.

⁸⁶ Sedes, 1946, s.85.

mikdâr-ı kâfi asâkir-i nizâmiyye sevkiyle erbâb-ı fesâdın te'dib ve âsâyışın i'âdesine emir verilmiş olmağla..⁸⁷”

Kolağası Mustafa Paşa emrindeki 4 bölük askerle Gaçka'dan Tursine'ye yola çıkmıştır. Ancak eşkıyânın kalabalık olması hasebiyle ilerleyemeyip Gaçka'ya dönmek zorunda kalmıştır⁸⁸. Selim Paşa Zalim Boğazı'na girerek bölgeyi kontrol altına almıştır. Selim Paşa ve birliği geceyi çatışma bölgesinde geçirdikten sonra ertesi gün Fatniça'ya dönmüştür. Dabre mevkiindeki çatışmanın ardından Osmanlı askerleri Gaçka mevkiine ilerlemiştir⁸⁹. Harekâtın ileri safhası *Basiret*'in sayfalarında yer almaktadır:

“Koniçenin taht-ı muhâsarada olduğu bildirilmişti bu kere alınan haberlere nazaran cemiyet-i eşkıyâ orasını askerden hâli bulunduğu cihetle mezkûr Koniçe karyesini ihrâk ederek orada bulunan ahâlî-i İslâmiyeye teslim-i silah ettirerek kendilerine ve çoluk çocuklarına Dabre tarafına yol verdikleri ve Korita civarında Kordon kalelerinde bulunan kordon efrâdına dahî teslim-i silah ettirip mezkûr kaleleri yakıp Gaçka tarafına yol verdikleri anlaşılmış ve bu haber-i te'essüf-i eser üzerine Gaçka'nın nefs-i kasabasıyla civârındaki İslâm karyelerinin tazyîk-i eşkıyâdan kurtarılması zımında Nevesin'den üç tabur asâkir-i şâhâne ile bin beş yüz nefer kadar neferât-ı ihtiyâtiyyenin Selim Paşa kumandasıyla Gaçka üzerine ve İstolçe'de arâmsaz asâkir-i şâhânden dört taburunun dahi Hüseyin Paşa maiyetiyle hareket eylemeleri yazılmıştır⁹⁰.”

Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı birlikleri, eşkıyâ denetiminde bulunan bölgeyi geri almak ve Trebin cihetini temizlemek amacıyla 30 Ağustos 1875'te Düzi Manastırı ve çevresine yönelik bir hareket gerçekleştirmiştir. Düzi Manastırı mevkiinde girişilen çatışmada Hüseyin Paşa eşkıyâyı püskürtmeyi başarmıştır.

“Hersek isyânından bir hayli eşkıyâ Trebin üzerine hücum etmek istemişler ise de kalede Saadetlü Hüseyin Paşa kumandasında bulunan asâkir-i

⁸⁷ *Basiret*, (21 Cemazeyilahir 1292/25 Temmuz 1875), S.1585, s.2-3.

⁸⁸ Sedes, 1946, s.85-86.

⁸⁹ *Basiret*, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.1.

⁹⁰ *Basiret*, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.2.

şâhâne birden bire çıkarak usâta bir hayli telefât verdirdikten sonra firâr etmişlerdir⁹¹. ”

10 Ağustos'ta Bosna Vilayeti'nden gönderilen telgrafnameye göre isyanın emareleri Banaluka ve Bihke taraflarında da görülmeye başlanmıştır. İsyanın diğer cihetlere sirayetini engellemek adına bir takım tedbirler alındığı da bildirilmiştir⁹². Alınan yoğun tedbirler ve Müslüman halk Banaluka cihetinde isyanın yayılmasını engellemiştir. 16 Ağustos 1875'te Banaluka'ya gelen bir grup insan gizli toplantılarla halkı isyana teşvike uğraştı ise de Müslüman halkın sert tepkisiyle karşılaşmış ve emellerine ulaşamamıştır. Asiler ile Müslümanlar arasında çıkan çatışmada asiler varlık gösteremedi ve dağılmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu mevkide yaşanan çatışma Avrupa basınına da malzeme olmuştur. Yabancı basın yanlı tutumu ile olayları Müslümanların Hristiyanları katletmesi şeklinde lanse etmiş dolayısıyla Avrupa'da Osmanlı karşıtı bir kamuoyu oluşmuştur. Asiler faaliyetlerine, Avrupa basınının tutumuna rağmen Banaluka ve civarında ciddi bir isyan çıkarmaya muvaffak olamamıştır⁹³.

“Banaluka ve Bihke taraflarında mevcûd fesâd ve şekâvetin elviye-i saireye sirâyet etmemesi ve ahâlî-yi ihlâl ile ihtilâle davet etmek üzere zuhûr eden üserâ-yı muzır ve fâsidenin der-desti ile asâyişin vikâyesi zımında elviye-i mülhakâda bulunan asâkir-i redifenin mevkî-i mühimmede bulundurulması ve lâzım gelen yerlerde ahâlî-i asâkir-i ihtiyâtiyesinden kollar gezdirilmesi ve şayet bir taraftan emâre-i fesâd zuhûrunda derhâl bastırılmak üzere tedâbir-i lâzime ve hâkimane ittihâzı zımında lâzım gelenlere vukû bulan teblîgât ve me'mûreyn-i mahalliye taraflarından bu yolda masraf olan ikdâmât semeresiyle İzvornik ve Travnik Saray ve Yeni Pazar sancaklarında mahal-i asâyişe bir hal olmadığı ve Banaluka ve Bihke taraflarındaki eşkiyâ ve usâtın dahi bir an evvel def ve tenkilleri zımında tedâbir-i mümkün-i lâzime de tecviz-i kusûr olunmamakta olduğu iş'âr olunmuştur⁹⁴. ”

İstanbul'dan gönderilen askerler Ağustos başında Bosna'ya ulaşırken, Derviş Paşa'da Bosna redif askerilerini silahaltına alma gerekliliği hissetmiştir. Birlikler

⁹¹ Basiret, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.1-2.

⁹² Basiret, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.2.

⁹³ Z. Gölen, 2009, s.171-172.

⁹⁴ Basiret, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.1-2.

Saraybosna, Banaluka, Bihke, Blagay, Brad, Livno, Travnik ve Prusaç'a yerleştirilmiştir. İstanbul'dan gönderilen 4.200 kişilik birlik Klik limanına çıkararak Hersek'e gönderilmiştir⁹⁵. “...Ahmet Hamdi Paşa 3 taburla dünki gün Kilik'e çıktığından bir ay istikbâl bir tabur asker ve lüzûmu mikdârı mekârı bugün Kilik'e gönderildiği⁹⁶” Derviş Paşa tarafından sadarete bildirilmiştir. Basiret Gazetesi de isyanın askeri safhasına dair tedbirlerin sıkılaştırıldığını aktarmıştır.

“Şimdiye kadar Hersek cihetine bil-cümle mühimmât ve edevât-ı harbiye vesâ'ireleri muntazam ve mükemmel olduğu halde sevk olunan asâkir-i şâhânenin mikdârı 21 tabura bâliğ olmuştur eşkıyânın dört tarafı muhasara tahtına alınır gibi tazyîk olunarak çaresiz istemeyenlerini müstelzim olmak üzere bir fırka-i asâkir-i şâhâne Yeni Pazar'da Seniçe mevkine bir fırka da Vidin'e ve bir fırka dahi Niş'e tertib olunarak Hersek fırkasıyla beraber harekât-ı lâzimeye teşebbüs edeceklerdir⁹⁷.”

Askeri tedbirlerin hız kazandığı Ağustos 1875 siyaset için de hareketli bir dönem olmuştur. Serasker Ali Saib Paşa azledilirken yerine Hüseyin Avni Paşa getirilmiştir. Ardından yaşanan sadrazam değişikliği ile Sadrazam Esad Paşa azledilerek Mahmut Nedim Paşa sadrazam tayin edilmiştir⁹⁸. Yeni sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın Rus konsolosu İgnatiyef ile iletişimi ve onun etkisi altında hareket etmesi isyanın seyrini de etkilemiştir⁹⁹. Mahmut Nedim Paşa İgnatiyef'in tavsiyesiyle isyanın telkin yoluyla bastırılabilceği fikrini benimsemiştir.

3 Şaban 1292/ 4 Eylül 1875 tarihle Basiret gazetesinde yayınlanan telgrafa göre İstolçe'den Hüseyin Paşa kumandasıyla sevk olunan birlik ertesi gün Trebin'e ulaşmış, eşkıyâya karşı yapılan çatışma neticesinde de Manastır ve Bulise ve Drin Kordon kaleleri eşkıyâdan arındırılmıştır¹⁰⁰.

⁹⁵Z. Gölen, 2009, s.170-171.

⁹⁶Basiret, (29 Recep 1292/ 31 Ağustos 1875), S.1596, s.1.

⁹⁷Basiret, (29 Recep 1292/ 31 Ağustos 1875), S.1596, s.1.

⁹⁸Gölen, 2010, s.124.

⁹⁹Sedes, 1946, s.83-84.

¹⁰⁰Basiret, (3 Şaban 1292/ 4 Eylül 1875), S.1599, s.1-2.

Eşkîyâ ile ilk karşılaşma Osmanlı birliklerinin zaferi ile sonuçlanmış, eşkıyâ Zupçe bölgesine çekilmek mecburiyetinde kalmıştır¹⁰¹. *Basiret* gazetesi Ragusa'dan 30 Ağustos tarihle alınan malumat uyarınca Osmanlı birliğinin Trebin'i muhasaradan kurtardığı bilgisini kamuoyuyla paylaşmıştır¹⁰². Duzi çatışmasının ardından Ragusa'dan Trebin'e erzak ikmali esnasında eşkıyânın beklenmedik saldırısı üzerine bir çatışma daha yaşanmıştır. Bu çatışma oldukça kanlı olmuş, neticesinde 200 asker şehit düşmüştür¹⁰³.

Bileke'de bulunan Necip Paşa ise emrindeki 2 taburu erzak akışını sağlaması için Trebin'e, 1 taburu da çevre güvenliğini sağlaması için Fatniça'ya göndermiştir¹⁰⁴. Bileke'de 2 taburla 1 dağ bataryası kaldığını haber alan eşkıyâ birliği harekete geçerek Fatniça'nın 7 km doğusunda kümelenmiştir. Durumu haber alan Necip Paşa 1 tabur asker ve 1 dağ topu ile 30 Ağustos 1875'te eşkıyâ üzerine yürümüştür. Fatniça'ya ulaşan birliklerinde muhabereye dâhil olmasına rağmen eşkıyâ karşısında varlık gösterilememiştir. Çatışma neticesinde harap ve bitap düşen Necip Paşa komutasındaki birlik Bileke'ye avdete mecbur kalmıştır¹⁰⁵. Bu çatışma neticesinde 20 asker şehit düşerken, İstanbul cihetinde de isyanın seyrini değiştirecek önemli kararlar alınmıştır. Rus konsolosu İgnatiyef'in baskıları neticesinde Sadrazam Mahmut Nedim Paşa; Bosna Valisi Derviş Paşa'nın müşirlik yetkilerini elinden almış, ardından da valilik vazifesinden azletmiştir. Derviş Paşa'nın azlinden sonra baskıyı iyiden iyiye arttıran İgnatiyef isyanın bastırılması için askeri tedbirlere hız veren serasker Hüseyin Avni Paşa'nın da azline sebep olmuştur¹⁰⁶. Azillerin ardından Ahmet Hamdi Paşa müşir ve Bosna valiliğine, Hasan Rıza Paşa'da seraskerliğe tayin edilmiştir. Osmanlı cephesinde yaşanan bu karmaşa elbette eşkıyâ birliklerinin elini güçlendirmiştir. Avrupa basınının yanlı tutumu neticesinde eşkıyâ başarılıymış gibi gösterilmiş, bu da Avrupa kamuoyunda asiler lehine desteği arttırmıştır. Fatniça Çatışmasının ardından; başta Rusya ile Avusturya elçileri olmak üzere büyük devletlerin elçileri Bâbîâlî'ye asileri dinleme ve silah bırakmaya iknaya çalışma konusunda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu

¹⁰¹ Z. Gölen, 2009, s.172.

¹⁰² *Basiret*, (3 Şaban 1292/ 4 Eylül 1875), S.1595, s.2.

¹⁰³ Sedes, 1946, s.90.

¹⁰⁴ Z. Gölen, 2009, s.172-173.

¹⁰⁵ Sedes, 1946, s.91.

¹⁰⁶ Gölen, 2009, s.173.

tavsiyeler üzerine devlet şurası reisi Server Paşa Mostar’a asilerle görüşmek üzere görevlendirilmiştir. Basiret gazetesi de bu malumatı okuyucusu ile paylaşmıştır.

“Hersek ciheti ıslâhâtına me’mûr olan Şûrâ-yı Devlet Reisi Devletlû Server Paşa Hazretleri evvelki gün Klik limanına muvâsalat ve oradan dahi Mostar’a azimetle Bosna Valisi ve Fırka-i Askeriye Kumandanı Devletlû Ahmet Hamdi Paşa Hazretleri ile mülâkât eyleyip hemen umûr- me’mûresine bed’an ve mübâşeret eylemiştir¹⁰⁷.”

Bu görev esnasında büyük devletlerin konsolosları paşaya eşlik etmiştir¹⁰⁸. Basiret Kurye Doryan’dan alıntılacağı haberle büyük devlet konsoloslarının katılımıyla bir nasihat heyetinin oluşturulacağını doğrularken, İngiltere Hükümeti’nin temsilcisinin ise henüz belli olmadığını bildirmiştir¹⁰⁹.

“Hersek eşkiyâsının terk-i silâh ile devlet-i mufahhame-i metbûalarının emrine inkıyâd etmeleri için icrâ-yı nesâyih etmek üzere devletler tarafından ta’yîn olunan me’mûrlar yola çıkmış olduklarından Mostar’da ictimâ edeceklerdir. İngiltere tarafından irsâl kılınacak me’mûr dahî henüz ta’yîn olunmayıp rivâyete nazaran Raguza konsolosu bu işe intihâb olunacak imiş. Devletlû Server Paşa Hazretleri dahî zan ederiz ki şimdiye kadar Klik’e muvâsalat eylemiştir bu me’mûrlar bir komisyon heyetinde bulunup icrâ-yı nesâyih-i lâzime ile usâtın bu şûriş-i ihtilâlden maksatları ne olduğu ve şikâyet ettikleri şeyler neden ibaret olduğunu anlamak olduğuna ve usâtın şikâyeti ise pek vâhî şeyler bulunduğuna binaen heyet mezkûrenin pek az vakitte marzî-i devlete muvaffak işi bitirip avdet edeceğinde şüphe olunmaz¹¹⁰.”

Büyük bir asi kitlesinin Gaşniça köyünde toplandığının haber alınması üzerine Gradişka Kaymakamı Veysel Bey komutasında asilerin üzerine gidilmiştir. “...asâkir-i şâhâne Kordon Alayının Kaymakamı Veysel Bey eşkiyânın bulunduğu mahâlle gidip orada vukûbulan arbedede fesede gürûhu ormanlığa doğru firar eyledikten sonra mûmâ-ileyhâ Gradişka’ya avdet eylemiş ve evvel muharebede asâkir-i redifeden iki

¹⁰⁷ Basiret, (6 Şaban 1292/ 7 Eylül 1875), S.1601, s.1.

¹⁰⁸ Sedes, 1946, s.93.

¹⁰⁹ Basiret, (7 Şaban 1292/ 8 Eylül 1875), S.1602, s.1-2.

¹¹⁰ Basiret, (7 Şaban 1292/ 8 Eylül 1875), S.1602, s.1-2.

şehid ile bir mecrûh vukûbulub eşkıyâ ellerinde olan 100 kadar silahlarını yara atarak dağılmış..”. Ancak asi grubun kalabalık olması üzerine geri çekilerek Banaluka’dan destek kuvvet gelmesi beklenmiştir. Gelen takviye kuvvetlerle birlikte asileri Sava Nehri’nin öteki ucuna kadar sürmüştür¹¹¹.

Mevcut koşullarda Trebin’i Raguza’ya bağlayan yol eşkıyâ denetiminde olması malzeme ve teçhizat intikaline engel teşkil etmiş, Hüseyin Paşa’nın birlikleriyle Trebin’e ulaşmış olmasına rağmen bölge eşkıyâdan arındırılamamıştır. Osmanlı birlikleri askerlik konusunda yetkin ve başarılı olsa da, eşkıyâlar bölgeyi tanımanın avantajını kullanarak Osmanlı birliklerini zor duruma düşürmüştür. Her iki tarafta Trebin’i kontrol altında tutmak niyetiyle hareket etmiştir. Trebin Karadağ sınırında yer alması ve Raguza, Klik, Lubin ile Bileke’ye giden yolların kavşağında bulunması hasebiyle de askeri açıdan son derece bir mevkidir. Eşkıyâ birlikleri Trebin gibi önemli bir mevkiyi ele geçirerek; kısa sürede Hersek’i kontrol altına alabileceklerini ve Karadağ ile de işbirliğini güçlendirebileceklerini düşünmüştür¹¹².

Server Paşa yeteri düzeyde Fransızca bilmemesi sebebiyle Bileke’de bulunan Necip Paşa’yı da Mostar’a davet etmiştir. Server Paşa Mostar’a ulaşmasının ardından eşkıyâ liderleri ile görüşerek toplantıya davet etmiştir. Trebin’in kuzey doğusundaki Kozyerova köyü kilisesinde gerçekleşen toplantıya asi reislerinden; Sırbiyeli Lubi Bratiç, Lazar Sosiça, Luka Petroviç, Banyalı Pozeviç ve Karadağlı Peko Pavloviç katılmıştır. Toplantıdan Osmanlı lehine bir karar çıkmamıştır¹¹³.

10 Eylül 1875/ 9 Şaban 1292 tarihli *Basiret* gazetesinin yayınına göre asiler ciddi kayıplara uğramakta Osmanlı birlikleri eşkıyaya aman vermemektedir.

“Hersek cihetinde bulunan Mirliya Hüseyin Hami Paşa Kumandasıyla 3 tabur asâkir şâhâne eşkıyâyı bir zayıf mahalde sıkıştırıp ibtidâ teslim-i silah eylemeleri teklîf olunmuş ise de te’sîr etmeyip asâkir-i şâhâne üzerine kurşun atmalarına mebnî asâkir-i şâhâne tarafından bilmukabele külliyetli eşkıyânın

¹¹¹ *Basiret*, (17 Şaban 1292/ 18 Eylül 1875), S.1611, s.2.

¹¹² Gölen, 2009, s. 172; Sedes, 1946, s.88.

¹¹³ Sedes, 1946, s.94.

telef ve bir haylice mecrûh vukûbulmuş olduğu ma'el-memnûniye haber alınmıştır¹¹⁴.”

Server Paşa tarafından Mostar’a davet edilen Necip Paşa 3 taburla Trebin’e geldikten sonra, Raguza yoluyla Mostar’a geçmeye niyetlendiyse şartlar el vermemiş İstolçe’ye doğru hareketlenmek zorunda kalmıştır. Necip Paşa’nın Mostar’a ilerlediğini haber alan eşkıyâdan Peko Pavloviç ve Lubi Bratiç beraberlerindeki 2000 kadar eşkıyâ ile Zupçe’den Mostacı civarındaki Parapaniça dağlarına geçmiştir¹¹⁵. Osmanlı birlikleri bölgede eşkıyâ saldırısına uğramıştır. Osmanlı birlikleri hazırlıksız yakalanmalarına rağmen iyi mücadele ederek İstolçe’ye çekilmeyi başarmıştır. Ana birliklerin ayrıldığını gören eşkıyâ yancı bölükleri kuşatmıştır. Şiddetli çatışmanın ardından eşkıyânın Mostacı mevkiinde kümелendiği bilgisini alan Trebin komutanı Hüseyin Paşa’nın Necip Paşa’ya ihtiyaten gönderdiği birlik yancı bölüğünü kurtarmış, eşkıyâ savaş alanını terke mecbur kalmıştır. İhtiyat birliği gelene kadar 250 kişilik yancı bölükten 200’ü şehit olmuştur. Mostacı vakasından sonra eşkıyâ faaliyetleri Seniçe ve Yeni Pazar cihetlerine de sirayet etmiştir. Yeni Pazar sancağı; Sırbistan ve Karadağ arasında yer alıp iki eyaletin birleşmesine engel olması ve İstanbul ile kara bağlantısını sağlaması hasebiyle önemli bir konuma sahiptir. Sancağın bu özel durumu sebebiyle de askeri açıdan kuvvetlendirilmesine önem verilmiştir. Eşkıyâ birliğinin Podgora köyüne saldıracağıının haber alınması üzerine; Binbaşı Ahmet Şemsi Efendi Taşlıca 1. sınıf redif İştîp Taburu ve Taşlıca Müftüsü Mehmet Efendi’nin gönüllü birliği ile Podgora’ya hareket etmiştir¹¹⁶. Podgora’da pusuya düşürülen Ahmet Şems Efendi ve taburu Yeni Pazar ordu komutanı Mehmet Ali Paşa tarafından kurtarılmıştır. Tara Nehri cihetine kaçan eşkıyâ takip edilirken Oğraniçe mevkiinde bir çatışma daha yaşanmış ve eşkıyâ mukavemet edemeyerek Karadağ hududuna kaçmıştır¹¹⁷.

İsyanın tüm hızıyla devam ettiği 1875 Eylül’ünde Gradiška’nın 20 km doğusundaki Vrbaç Suyu’nun Sava Nehri ile birleştiği noktada bulunan karakol bir grup eşkıyânın saldırısına uğramıştır. Karakolun eşkıyânın eline geçtiğinin haber alınması

¹¹⁴ Basiret, (9 Şaban 1292/ 10 Eylül 1875), S.1604, s.2.

¹¹⁵ Sedes, 1946, s.93, 95.

¹¹⁶ Z. Gölen, 2009, s.174.

¹¹⁷ Sedes, 1946, s.177-178.

üzerine Gradiška Kaymakamı Veysel Bey mahiyetiyle eşkıyânın üzerine yürümüştür. Gorçi sırtlarında yaşanan çatışmanın ardından eşkıyâlar Avusturya'ya sığınmıştır¹¹⁸.

Mirliva Osman Paşa komutasındaki birlik Liyubi Bratiç'in önderi olduğu eşkıyâ grubu ile karşılaşmış ve kısa sürede grup dağıtılmıştır. 13 Ekim'de Grap mevkiine ulaşan Osman Paşa burada Peko Pavloviç önderliğindeki eşkıyâ grubu ile çatışmıştır. Çatışma neticesinde eşkıyâ çokça zayıat vermiş, sağ kalanlar ise Karadağ'a sığınmıştır¹¹⁹.

Verilen mücadeleye rağmen; Hersek isyanının bastırılmaması Bosna cihetinde bir görev değişikliğine daha sebep olmuştur. 26 Ekim 1875'te Bosna Valisi ve müşir Ahmet Hamdi Paşa azledilerek yerine eski Bahriye Nazırı Rauf Paşa getirilmiştir.

İsyan hız kazandıkça eşkıyâ taifesine destekte artmıştır. Eşkıyâlar kendilerine destek veren Rus, Fransız, Sırp ve Karadağlı askeri uzmanlar eşliğinde Osmanlı birliklerine karşı profesyonel bir organizasyona girişmiştir.¹²⁰

Eşkıyâ liderlerinden Peko Pavloviç ve Lazar Soçica Goransko kulelerini muhasara altına almıştır. Goransko kuleleri Nikşiç-Duga Boğazı istikametinde bulunduğundan Goransko kulesinin kaybı Nikşiç- Gaçka yol bağlantısının kesilmesi anlamına gelmektedir. Trebin'den Nikşiç'e yardım götürmek ve Goransko'yu kurtarmak üzere hareket eden Şevket Paşa ve birliği Ravna'ya kadar ilerlemiştir. Aynı gün Ferik Halil Paşa komutasındaki birlikte Şevket Paşa birliğine dâhil olmuştur. Ordu olumsuz hava şartlarına rağmen geceyi Ravna'da geçirmiştir.

Şevket Paşa 10 Kasım 1875'te harekete geçtiğinde Duga Boğazı'nın tüm girişleri eşkıyâ tarafından kontrol altına alınmıştır. Aynı gün Biyela Dolia sırtlarında eşkıyâ ile karşılaşmış, ancak eşkıyâ Osmanlı birlikleri karşısında varlık gösterememiştir. Geceyi olumsuz hava şartlarına rağmen dağda geçiren Şevket Paşa ve birliği ertesi sabah çevre dağların eşkıyâ tarafından tutulduğunu anlayınca geri çekilme kararı almıştır¹²¹. Düşmanı şaşırtmak amacıyla sahte bir ileri hareket yapan birlik başarılı bir şekilde geri çekilmeyi başarmıştır. Bu sahte harekettten yancı bölüğü

¹¹⁸ Z. Gölen, 2009, s.175.

¹¹⁹ Sedes, 1946, s.101.

¹²⁰ Z. Gölen, 2009, s.176.

¹²¹ Z. Gölen, 2009, s.176-177.

haberdar edilmediği için Mostacı vakasına benzer bir hezimet yaşanmıştır. Eşkıyanın aldığı bu beklenmeyen galibiyet isyanın mahiyetini değiştirmiş, eşkıyâların dışarıdan aldığı desteği arttırmıştır¹²².

Yaşanan vahim olay ve başarısızlık Osmanlı kuvvetlerine erzak ikmalini engellemiştir. Bunun üzerine Bosna Valisi Rauf Paşa bizzat Gaçka'ya hareket etmiştir. Rauf Paşa 24- 26 Kasım 1875'te gerçekleştirdiği hareketle; Gaçka- Piva arasında eşkıyâ kontrolündeki bölgeleri ele geçirmiş, Piva'ya girmiş, Gaçka ve Goransko'daki kulelerin erzak ikmalini tamamlamıştır. Kış şartlarının iyice bastırması üzerine Gaçka'ya dönme kararı alınmıştır. Rauf Paşa'nın hareketi esnasında sıcak çatışma yaşanmamıştır¹²³. Rauf Paşa'nın başarıyla sonuçlanan hareketini, Plana muharebesinde alınan galibiyet izlemiştir. Lakin Osmanlı kuvvetleri bu başarıyı Kristaç- Çifte Kuleler Muharebesi galibiyeti ile taçlandıramamış, bu mevkide büyük bir hezimet yaşanmıştır. Bu muharebenin can sıkıcı detaylarına yer vermeyen basın, hezimet sonunda alınan tedbirleri bildirmeyi yeterli bulmuştur. *Basiret* Osmanlı Devleti'nin isyan bölgesinde kontrolü ele almakta zorlanması sebebiyle, Bosna ve Hersek'in idari olarak ayrılmaya karar verildiğini, Ahmet Muhtar Paşa'nın Bosna Valiliği ve Hersek askeri teşkilatının kumandanlığı ile vazifelendirildiğini bildirmiştir¹²⁴. *Sabah Basiret*'in haberini teyit ederken, bu yeni yapılanma ile askeri duruma çekidüzen verilip, isyanın tez *Vakit*'te nihayete erdirilebileceğini satırlarına taşımıştır¹²⁵.

1.1.3. 1876 Olayları

1876 yılı başlarında Rauf Paşa'nın hastalığı bahane edilerek görevden alınmış ve yerine Ahmet Muhtar Paşa atanmıştır. Paşa 2 Ocak 1876'da Gaçka'ya gelerek Hersek ordu komutanlığını devralmıştır. Bu sırada asiler Trebin- Raguza yolunun kontrolünü neredeyse tamamen ele almıştı. Ahmet Muhtar Paşa Hersek'in tek ikmal kapısı olan bu yolunaçılmasına çok önem veriyordu. Dolayısıyla bu mevkiinin eşkıyâdan temizlenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Driyeno- Duzi Manastırı arasındaki yolun güvenliğini sağlamakla vazifelendirilen Osmanlı kuvvetleri eşkıyâ saldırısına uğramıştır. İki tarafında ağır kayıplar verdiği çatışma neticesinde Trebin- Raguza hattı tamamen eşkıyânın eline geçmiştir. Ahmet Muhtar Paşa eşkıyâ denetiminde bulunan Trebin-

¹²² *Basiret*, (2 Zilkade 1292/30 Kasım 1875), S.1679, s.1.

¹²³ Z. Gölen, 2009, s.178.

¹²⁴ *Basiret*, (2 Zilkade 1292/30 Kasım 1875), S.1679, s.1-2.

¹²⁵ *Vakit*, (5 Zilkade 1292/ 3 Aralık 1875), S.163,s.1.

Raguza hattının kontrolünün ele almak için; 13 piyade taburu ve 8 dağ topundan oluşan 3 alaylık bir tümen hazırlatmıştır¹²⁶. Yaşanan şiddetli çatışmaların ardından eşkıyâlar bozguna uğratılmıştır. Bu hareketle Trebin- Raguza bölgesinin güvenliği sağlanmış ayrıca Nevesin askeri birliği ile birleşerek Nevesin- Gaçka yolunun denetimi de Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiştir¹²⁷.

Yol güvenliğinin sağlanmasının ardından Piva Kalesi'nde erzak ihtiyacı hâsıl olmuştur. Erzak talebi üzerine yeni bir ikmal faaliyetine girişilmiştir. Piva ve Goransko kalelerinin erzak ikmali başarı ile tamamlanmış lakin dönüş yolunda saldırıya uğrayan Osmanlı birlikleri büyük kayıplar vermiştir. Yaşanan bu ağır kayıp dolayısıyla Ahmet Muhtar Paşa Mart sonuna kadar askeri faaliyetlere ara verme kararı almıştır¹²⁸.

Sabah gazetesi Ahmet Muhtar Paşa'nın verdiği bu karara şiddetle karşı çıkmıştır. Zira verilen aranın eşkıyâ birliklerinin eksiklerini tamamlamaktan başka bir işe yaramayacağı düşünülmüştür¹²⁹.

Sabah'a Nisan'ın ortalarında isyana dair haberleri doğrudan vermek yerine başka bir konuyu sütunlarına taşımıştır. *Sabah*'ın cevabını aradığı soru Avrupa'nın Osmanlı devleti'nde vazgeçip geçemeyeceğidir. Muhabir nihayetinde Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar sebebiyle Avrupalı Devler Osmanlı topraklarında barış ve güven ortamının tesisine önem vermek mecburiyetinde oldukları kanaatine varmıştır. Ayrıca dünyanın başka yerlerinde yaşayan Müslüman ve Hıristiyanların isyana dâhil olarak bağlı bulundukları ülkelerin iç huzurunu bozma ihtimaline karşı Avrupalı Devletler isyanın büyümesine engel olmalıdır. *Sabah* Gazetesi işte bu sebepler dolayısıyla isyanın kısa sürede nihayete ereceğini öne süren parlak bir tablo çizmiştir¹³⁰. Ancak durum *Basiret* ve *Sabah* Gazetelerinin çizdiği parlak tablodan çok farklı ilerlemiştir. İşler iyiden iyiye karışmış, isyan kısa sürede; Gradiška, Kozara, Gaçka, İstolçe, Bileke ve Trebin'e sıçramıştır. Asilerin elinin güçlenmesi, isyanın tehlikeli boyutlara ulaşmasıyla nihayet Sadrazam

¹²⁶ Sedes, 1946, s.114-115; Gölen, 2009, s.179.

¹²⁷ *Vakit*, (23 Zilhicce 1293/ 20 Ocak 1876), S.203, s.1.

¹²⁸ Sedes, 1946, s. 116-117.

¹²⁹ *Sabah*, (18 Rebülevvel 1293/ 13 Nisan 1876), S.49, s.2.

¹³⁰ *Sabah*, (24 Rebülevvel 1293/ 19 Nisan 1876), S.55, s.1.

Esad Paşa durumun vahametini anlayarak, merkezden bölgeye askeri takviye göndermiştir.

14 Nisan 1876'da Bosna'dan yeni çatışma haberleri gelmiştir. Valilikten alınan telgrafa göre Bihke Sancağı'nda gerçekleşen çatışmalarda Novin'deki devriye kolu Rudiçe'de bir hayli eşkıya ile karşılaşmıştır. Çatışmada Osmanlı birliklerinden de 5 asker yaralanmıştır. Çıkan çatışmada asiler 28 ölü bırakıp Avusturya tarafına kaçmıştır. Krupa'da çıkan çatışmada da eşkıya 60 ölü vermiştir¹³¹.

Nisan ayında en önemli mesele Nikşiç'e erzak teminidir. En kanlı ve uzun çatışmalar geçit vermez dağların ve tehlikeli boğazların bulunduğu Piva, Izlastop, Kristaç, Presika, Duga ve Nikşiç civarında yaşamıştır. Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri 13 Nisan 1876'da 1000 hayvandan oluşan erzak katarını Nikşiç'e ulaştırmak için 17 taburluk bir güçle Gačka'dan harekete geçmiştir. Herhangi bir çatışma yaşanmadan Kristaç'a ulaşılmıştır. 2 tabur asker Kristaç'a bırakılarak 15 taburla Izlastop Kalesi'ne hareket edilmiştir. Izlastop'a gidilirken üç binden fazla eşkıya ile karşılaşmış ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 12 saat süren çatışma sonucu Izlastop Kalesi'ne ulaşılmıştır. Sabahleyin (14 Nisan) tekrar harekete geçen Osmanlı ordusu çatışma yaşamadan Presika Kalesi'ne ulaşmıştır. Bu esnada beş bin kişilik bir eşkıya gücü Presika Kalesi'ni kuşatmak için harekete geçmiştir. Derhal karşılık verilerek on taburluk bir birlik asilerin üzerlerine gönderilerek eşkıya dağıtılmıştır. İki tabur asker Presika'da bırakılarak 12 taburla Nikşiç'e gitmek üzere 15 Nisan'da harekete geçilmiştir. Harekât sırasında yarısı asilerden yarısı ise Sırp ve Karadağlı askerlerden oluşan yaklaşık 14.000 eşkıyaya rastlanmıştır. Buna karşılık harekâta katılan Osmanlı askerlerinin sayısı 4000 civarında olduğundan, Nikşiç'e ulaşılması imkânsız hale gelmiştir. Yine de asiler üzerine ilerlenmiş tüm gün süren çatışmalardan sonra gece yarısı tekrar Presika'ya dönmüştür. 16 Nisan'da tüm gün şiddetli çatışmalarla geçmiştir. Yoğun çatışmalardan dolayı Nikşiç için götürülen erzak oraya ulaştırılamadan Nikşiç'e üç saat mesafede bulunan Presika kalesinde bırakılmıştır. 17 Nisan'da önce Presika ardından da Kristaç kalesine geri çekilinmiştir. Kristaç yolunda bin kadar eşkıyanın tasallautuna uğrayan Osmanlı birlikleri bu asileri dağıtarak

¹³¹ *Takvim-i Vekayi*, (25 Rebülevvel 1293/ 20 Nisan 1876), S.1807, s.2.

Kristaç'a dönülmüştür. Geceyi Kristaç'ta geçiren birlikler 18 Nisan'da Gaçka'ya ulaşmıştır¹³².

27 Nisan 1876'da Gaçka'dan hareket eden Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki birlikler herhangi bir problem yaşamadan İzlastop'a ulaşmıştır. 28 Nisan'da İzlastop'tan hareket edilmiş ancak kısa bir süre sonra eşkıya ile karşılaşmış ve asiler dağıtılarak Nikşiç'e ulaşıp hedeflenen erzak ikmali tamamlamıştır. Ahmet Muhtar Paş'nın harekâta ilişkin başarısına ilişkin raporunu sevinçle merkeze bildirirken, telgrafının "meydân-ı harbde" yazıldığını da eklemeyi unutmamıştır. Paşa 28 Nisan akşamı Nikşiç'te kalmıştır¹³³.

Ahmet Muhtar Paşa Nikşiç dönüş yolunda sert çatışmalardan sonra 1 Mayıs 1876'da Gaçka'ya ulaşmış ve buradan oldukça detaylı bir telgrafla bölgede yaşananları ve Nikşiç ikmâlinin nasıl yapıldığını İstanbul'a bildirmiştir;

"Ordû-yı Hümayûnu müstashiben geçen Perşembe günü Gaçka'dan Nikşiç'e müteveccihen hareket olunmuş idi. İzlastob'a kadar kimseye rast gelmeyerek o gece orada beytutatla Cuma günü Presika'ya doğru azimet edildi eşkıyânın Presika ile Gornapol arasındaki yolu taş yığınlarıyla sedd edib cüz-î i'zâminin çukurlarda pusuya yattığı ve kendilerine mahâl-ı ric'at ve istinâd olarak Speşna cihetine doğru bir takım istihkâmât dâhi inşâsıyla bir haylîsinin dâhi oralarda olduğu tahkîk kılınmasıyla mezkûr pusuların arkasına doğru edilecek harekâtı ve istihkâmların zayıf cihetlerinden zabtlarını teshîl edeceği velhâsıl meydân-ı harbin müftâhi bulunan Presika'ya varılmazdan evvel yola kavuşan ucundan bağıteten bir liva tahrik olunarak düşmân pusularının arkasına ve istihkâmlara doğru yukarıdan eşkıyâya ve diğer bir liva dahî Kolağası Çayırından sevk olunub mütehahaddiden iki kol ile ta'arruza ibtidar edilmiştir.

Düşman bu hali görünce pusulardan çıkıp istihkâmlara koşmuşlar ise de bu cihette karşı istihkâmlar zaten işe yaramayacağından hemen oradan çıkub yeni bir nokta intihâbına kıyâm ettiler ve nihâyet hiçbir yerde dikiş tutturamayub dört saat zarfında hezimet-i küllî ile perakende ve perîşân olub gittiler.

¹³² Takvim-i Vekayi, (25 Rebûlevvel 1293/ 20 Nisan 1876), S.1807, s.2-3; Gölen, 2009, s.181.

¹³³ Takvim-i Vekayi, (7 Rebûlâhır1293/2 Mayıs 1876), S.1810, s.1.

Yevm-i mezkûrun saat sekizinde erzâk kafilesi bil-istishâb kemâl-i galibiyetle Nikşiç'e isâl ve teslim edilip Cumartesi günü ale's-seher avdetle Presika'ya gelirken o gece etraftan yetişmiş olan imdâd ile düşman tecdid ve teksîr-i kuvvet ve binaenaleyh yeniden tasalluta cüret etmesiyle akşama kadar muharebe-i şedîde mümted olduğu halde asâkir-i nusret me'âsir-i şâhâne tarafından gösterilen savlet-i dilîrâneye tâb-âver mukâvemet olamayarak cemiyetleri telâfat-ı kesire ile münhezim ve perişân ve her yerleri birer tarafa girizân oldular.

O gece Presika'da kalındığı sırada düşman var kuvveti pazuya verecek ve defaten imdâdı gelerek son dereceye kadar fedâkârlığı göze aldıracağı ve kuvve-i kemâlesi ile hatt-ı ricâtımızı kesmek sevda-yı hamıyla Duga Boğazı'nın Presika ile Nuzro arasında Piva tarafındaki ormanlara var kuvvetini istifâ edip ousular kurduğu anlaşılmasıyla ona göre Pazar günü seheri Presika'dan hareketle cüz-i ilerlenerek birinci pusu üzerine bağtaten taarruzla derhâl o nokta zabt olunub oradan tâ Nozra'ya muvasalata kadar fevkâlâde ve şimdiye değin vukubulan muhaberâtın kâffesinden ziyâde şiddetli ve dehşetli olarak bilâ-fasla sekiz saat müddet icrâ olunan muhaberât ve muhâsamât ¹³⁴.” sonrasında Osmanlı birlikleri asileri dağıtmayı başarmıştır.

Ahmet Muhtar Paşa'ya göre asiler o güne kadar emsali görülmemiş derecede zayıf vermişlerdir. Paşa gün gün eşkıya sayılarını da vermiştir. Ona göre Osmanlı kuvvetlerinin savaştığı asi sayısı 1. (28 Nisan) Gün 8500, 2. Gün (29 Nisan) 13500, 3. Gün (30 Nisan) 16000 kişiden ibarettir. Asilerin ilk iki günkü kayıpları 3-400 kişi, üçüncü gün ise binden fazla eşkıya hayatını kaybetmiştir. Bun karşı Osmanlı ordusunun kaybı 4 subay ve 54 nefer olmuştur. 7 subay ve 157 asker ise yaralanmıştır.

Eşkıyâ saldırılarının etkisini kaybetmesiyle 12 Mayıs'ta Mostar'a dönen Ahmet Muhtar Paşa Karadağlıların asilere aktif destek verdiğini İstanbul'a bildirmiş, elde ettiği delilleri de İstanbul'a göndermiştir¹³⁵.

1876 Mayıs ayı itibarıyla Bosna topraklarında yaşanan son büyük çatışma Kamenice ve Kozara dağlarında yaşanmıştır. Bihke Kaymakamı Veysel Bey ve

¹³⁴ *Takvim-i Vekayi*, (10 Rebûlâhır1293/ 5 Mayıs 1876), S.1811, s.1-2.

¹³⁵ Gölen, 2009, s.182.

birliğinin Kamenice dağlarına geldiğini haber alan asiler denk bir kuvvet oluşturup Osmanlı birliğinin karşısına çıkmıştır. Yaşanan şiddetli çatışmanın ardından bozguna uğrayan asiler Avusturya'ya sığınmıştır¹³⁶. Böylece isyan ateşi baskı altına alınabilmiştir.

İsyanın bu safhasında Sabah Gazetesi isyanın ardındaki gerçek kuvvetlerin teşhisine uğraşmıştır. *Sabah'a* göre Sırbistan ve Karadağ'ın isyana destek olduğu aşikârdır, ancak onların isyanı sürdürecektir gücü olmadığından, isyanın ardındaki gerçek güç Avrupa Devletleridir¹³⁷.

Sabah daha evvel dikkatini çektiği dış yardım meslesini Haziran ayında bir kez daha sayfalarına taşımıştır. *Sabah'a* göre isyanın arkasındaki asıl güç Rusya, Almanya ve Avusturya'dır. *Sabah* muhabirlerine göre Almanya ve Avusturya-Macaristan eşkiyâyı kandırmayı bir an önce bırakıp failleri Osmanlı Devleti'ne teslim etmelidirler¹³⁸.

1.1.4. Diplomatik Safha

İstanbul'daki Osmanlı idarecileri Hersek isyanını başlangıçta çok ciddiye almamakla beraber sorunun askeri güç kullanılmadan çözülmesi yolunu tercih etmişlerdir. Asilere karşı yapılacak herhangi bir askeri müdahale neticesinde Avrupalı devletlerin tepkisini çekme kaygısı Osmanlı Devleti'nin asilere yaklaşımını şekillendirmiştir¹³⁹. Konsoloslar Komisyonunun kurulması ile başlayan diplomatik süreç Kanun-ı Esasinin ilanına kadar devam etmiştir.

İsyan sürecinde Avusturya'nın asilere yaklaşımı bölgeye dair emelleri olan diğer devlet Rusya'yı rahatsız etmiştir. Diğer yandan Fransa Hersek isyanı karmaşasından faydalanarak Almanya yenilgisi ile kaybettiği itibarını geri kazanmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Fransa Dışişleri Bakanı Due Decazes Paris Barış Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere bir tebligat göndererek Hersek Meselesi'nin çözümü için bu ülkeleri göreve çağırıştır. Decazes tebligatında Hersek asileri ile görüşüp onları müzakereye ikna edecek bir konsoloslar komisyonunun kurulmasını tavsiye etmiştir. Bakan Decazes'in bu tavsiyesi Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından da kabul

¹³⁶ Gölen, 2009, s.181.

¹³⁷ *Sabah*, (16 Rebûlâhır 1293/ 11 Mayıs 1876), S.76, s.1.

¹³⁸ *Sabah*, (25 Cemazeyilevvel 1293/ 18 Haziran 1876), S.109, s.1.

¹³⁹ Sedes, 1946, s.79.

görünce Şûrâ-yı Devlet Reisi Server Paşa asilerle görüşmek üzere Mostar'a gönderilmiştir. 6 Eylül 1875'te Mostar'a ulaşan Server Paşa aynı gün Bosna Valisi ve askerî kuvvetler komutanı Ahmed Hamdi Paşa ile görüşüp çalışmalarına başlamıştır¹⁴⁰. Hersek asilerini silah bırakmaya ikna etmek için Server Paşa'nın bölgeye gönderildiği haberi *Basiret*'de yer almıştır. Ancak *Basiret*'e göre henüz İngiltere komisyonunda yer alacak kişinin temasını yapmadığından, işleri İngiltere adına Ragusa konsolosu takip edecektir¹⁴¹.

Server Paşa'nın Mostar'a ulaşmasının ardından büyük devletlerin Saraybosna'daki konsolosları paşaya eşlik etmiştir. Konsoloslar komisyonunun başkanlığına İngiltere, yardımcılığını da Fransa üstlenmiştir¹⁴². Hersek'ten alınan 11 Şaban 1292/ 12 Eylül 1875 tarihli telgrafa göre düvel-i muazzama konsolosları tarafından toplanan komisyona asi liderleri çağırılmış, ancak onlar toplantıya gelmemişlerdir¹⁴³. Bunun üzerine Saraybosna'da toplanan konsoloslar ikiye ayrılarak asilerle görüşme girişiminde bulunmuşlardır. İngiliz, Rus ve Fransız konsoloslar asileri görüşmeye ikna edemezken, Alman, İtalyan ve Avusturya konsoloslarından oluşan diğer grup Kozyereva köyü kilisesinde asi elebaşları ile görüşmüşlerdir¹⁴⁴.

Görüşmeler sırasında Mostar'da bulunan Server Paşa sürece ilişkin gelişmeleri sadarete bildirmiştir. 13 Şaban 1292/ 14 Eylül 1875 tarihle sadarete gönderdiği telgraf değerlendirildiğinde Paşa'nın meseleyi yanlış anladığı anlaşılmaktadır. Paşa'ya göre, asilerin bir kısmı köylerine dönmeye hazırlanmaktadır ve isyanın sona ermesi yakındır¹⁴⁵. Server Paşa bir sonraki telgrafında daha da ileri gitmiş Hersek'te asayişin sağlandığını ve Eylül sonuna kadar eşkıyâdan herhangi bir emare kalmayacağını bildirmiştir¹⁴⁶.

Kurye Doryan gazetesinin Viyana'dan gönderdiği telgrafa göre;

“Mostar'da Devletlü Server Paşa Hazretlerinin taht-ı riyâsetinde birinci defa olarak tecemmu' eden mecliste paşa-yı müşârün-ilileyhümâ îrâd

¹⁴⁰ *Basiret*, (6 Şaban 1292/ 7 Eylül 1875), S.1601, s.2; Gölen, 2009, s.149.

¹⁴¹ *Basiret*, (7 Şaban 1292/ 8 Eylül 1875), S.1602, s.2.

¹⁴² *Basiret*, (4 Şaban 1292/ 5 Eylül 1875), S.1599, s.2.

¹⁴³ *Basiret*, (11 Şaban 1292/ 12 Eylül 1875), S.1605, s.1-2.

¹⁴⁴ Gölen, 2009, s.150.

¹⁴⁵ *Basiret*, (13 Şaban 1292/ 14 Eylül 1875), S.1607, s.1.

¹⁴⁶ *Basiret*, (28 Şaban 1292/ 29 Eylül 1875), S.1622, s. 1-2.

eylediği nutkunda ihtilâlin küllîyen zâ'îl olmak derecelerine isâl edildiğini ve zâten usâtta haylisinin kendi hanelerine avdet etmeleri için hükümet-i seniyyeden istiman etmekte olub terk-i silah eyleyenlerin avf-ı umûmiye mazhâr olacaklarını beyân eylemiştir¹⁴⁷.”

Server Paşa'nın estirdiği olumlu havaya rağmen görüşmelerden lehte bir sonuç alınamamıştır. Aksine komisyonun faaliyetleri isyanın uluslararası boyut kazanmasına sebep olmuştur¹⁴⁸. İsyanın uluslararası boyut kazanması Osmanlı Devleti'ne yönelik dış müdahale tehlikesi ortaya çıkarınca müdahalelere karşı çareler aranmaya başlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda İngiltere'nin tavsiyesiyle üç ferman yayınlanmıştır. 20 Eylül 1875 tarihli fermanların ilkinde göre; özel bir adliye nezareti kurulacağı, ahalinin her kesimine genel ve özel haklar sağlanacağı, vergi toplayanların adaletli ve dürüst davranmasına özen gösterileceği ilan edilmiştir. *Adalet Fermanı* adı verilen ikinci ferman ile Hristiyanlara vergi indirimi, din ve inanç özgürlüğü hakları verilmiştir. Diğer fermanlara nazaran daha kapsamlı olan üçüncü fermanla; modern bağımsız mahkemelerin kurulacağı, inzibat erlerinin vergi toplama işlemine karışmayacağı, bazı vergilerin kaldırılacağı, tam bir din ve inanç serbestisine imkân verileceği bildirilmiştir. Fermanların birer kopyası vilayetlere gönderilirken, Batılı devletlere de bilgi verilmiştir. Fermanın işlerliğinin denetlenmesi için bir icraat meclisi kurulmuştur¹⁴⁹. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamamıştır.

İsyan sürecinin başından beri meseleye uluslararası bir boyut kazandırmaya çalışan asiler için Osmanlı Devleti'nin reform girişimleri pek ilgi çekici olmamıştır. İlan edilen fermanlardan beklenen sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine meseleye dâhil olmak için hazır bekleyen Avusturya Başbakanı Kont Andraşi Paris Barış Antlaşmasında imzası bulunan İngiltere, Fransa ve İtalya'yı toplantıya çağırmıştır. Bu teklif üzerine Berlin'de bir araya gelen devlet temsilcileri Berlin'de toplanarak Osmanlı Devleti'nin ıslahat faaliyetlerine dair bir nota hazırlayıp 31 Ocak 1876'da sözlü olarak tebliğ etmişlerdir. Nota 12 Şubat 1876'da da Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Basiret, (18 Şaban 1292/ 19 Eylül 1875), S.1612, s.2.

¹⁴⁸ Tufan, 2018, s.633.

¹⁴⁹ Gölen, 2009, s.151; Tufan, 2018, s.633.

¹⁵⁰ Gölen, 2009, s.152; Tufan, 2018, s.634.

Notaya göre;

1. Hristiyanlara tam bir din serbestisi
2. Vergilerde düzenleme
3. Kadastro ıslahatı
4. Hristiyan ve Müslümanlardan teşkil bir meclis
5. Vergi gelirlerinin sadece mahalli ihtiyaçlar için kullanılması¹⁵¹

Hersek'te devam eden hareketlilik, Sırbistan ve Karadağ'ın savaş hazırlığı içinde bulunması ve Bulgaristan'da çıkan isyan Andraşi Notasının Osmanlı Devletince kabul edilmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devletince kabul gören bu nota asiler tarafından kabul edilmemiştir. Asilerin tam bağımsızlık dışında hiç bir teklifi kabul etmeyeceklerini bildirmelerine rağmen Osmanlı Devleti süreci güç kullanmadan sona erdirmek konusunda ısrarcı olmuştur. Bu bağlamda asi liderleriyle son bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeleri Osmanlı Devleti adına; Ahmet Muhtar Paşa ve Hersek Valisi Ali Paşa yürütmüştür. İlk önce Ragusa'da Dalmaçya Valisi General Rodiç'le görüşülmüş, ardından Storina'da asi liderleri ile müzakerelere girişilmiştir. Asiler kabul edilmesini istedikleri şartlarını General Rodiç aracılığıyla iletmışlerdir. Asilerin Türk askerlerinin Hersek'ten çekilmesi, Türk askerlerinin varlığını sadece Trebin, Nikşiç, İstolçe, Mostar, Foça ve Plevliya ile sınırlı kalmasını talep etmeleri görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur. Sonuçta Osmanlı Devleti süreci güç kullanmadan kontrol edemeyeceğinin farkına vararak Ahmet Muhtar Paşa'yı bölgedeki askeri birliklerin kumandanı olarak görevlendirmiştir¹⁵².

Başlangıçta bölgede daha önce çıkan isyanlardan farklı değerlendirilmeyen Hersek İsyanı; 1876 Bulgar Ayaklanması ve Osmanlı Sırp+ Karadağ Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın zeminini hazırlamıştır¹⁵³. Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ise

¹⁵¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları, Ankara, 1992, s.19.

¹⁵² Gölen, 2009, s.159-160; Tufan, 2018, s.634.

¹⁵³ Mithat Aydın, "Bosna Hersek Ayaklanmasında (1875) Panslavizm'in Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, Cilt: LXIX, Sayı: 58, 2005, s.917.

Hersek İsyanından doğan karmaşa ortamı ve Rus desteği ile bağımsızlık hayalleri kurmaya başlamıştır.

1.2. Bulgar İhtilali 1876

1862’de örgütlenen Bulgar bağımsızlık komiteleri 1867’de gerçekleştirdikleri çete faaliyetlerini Rusya etkisiyle gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler Tuna Vilayeti Valisi Mithat Paşa’nın uyguladığı politikalar hasebiyle halktan destek görmeden sona ermiştir¹⁵⁴. 1867 yılındaki başarısızlığın ardından 1870 yılı itibariyle faaliyetlerin örgütlü bir şekilde sürdürülmesi kararına varılmış ve Bükreş’te Bulgar Merkez İhtilal Komitası kurulmuştur¹⁵⁵. Ardından Bulgaristan’ın çeşitli bölgelerinde komitalar kurulmaya başlanmıştır. İlk komita Orhaniye’de oluşturulmuş onu Tatarpazarcık, İslimiye, Eski Zağra, Tırnova ve Loveç izlemiştir¹⁵⁶.

1875 Hersek İsyanının seyri ve isyan karşısında Osmanlı Devleti’nin tutumu Bulgarları bağımsızlık adına hareketlenmeye teşvik etmiştir. Eski Zağra, Rusçuk ve Şumnu merkez kabul edilerek fesat faaliyetlerine girişilmiştir. Ancak halktan beklenen desteğin alınamaması, Osmanlı askerinin yerinde müdahalesi neticesinde isyan fazla uzamadan nihayete erdirilmiştir¹⁵⁷. Bu aralıkta Bulgarlarca gerçekleştirilen fesat faaliyetleri dönem gazetelerinde yer almakla beraber çok önem arz etmemiştir. *Basiret*; Filibe, Kızanlık ve Zağra-i Atik cihetlerinde uzun zamandan beri huzur ve sükûnet içerisinde yaşamakta olan Bulgar tebaadan birkaç kişinin fesat faaliyetlerine giriştiğini, bunların papaz ve mektep hocalarından mürekkep birkaç kişi olduğunu, asâkir-i şâhânenin yerinde müdahalesi neticesinde asilerin etkisiz hale getirildiğini okuyucusuna bildirmiştir¹⁵⁸. Tevkif edilen asilerin sorgusu için Mirliya Ahmet Paşa görevlendirilmiştir. Sorgu neticesinde yalnızca 8 kişinin isyana giriştiği tespit edilirken, asilere gereken ceza verilerek asayişin iadesine çalışılmıştır¹⁵⁹. Ardından Filibe ve

¹⁵⁴ İsmail Yıldız, Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Bulgaristan’daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s.44-45.

¹⁵⁵ Yıldız, 2008, s.49.

¹⁵⁶ Hüdai Şentürk, Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.193-194.

¹⁵⁷ Yıldız, 2008, s.53-54.

¹⁵⁸ *Basiret*, (29 Ramazan 1292/ 29 Ekim 1875), S.1647, s.1-2.

¹⁵⁹ *Basiret*, (30 Ramazan 1292/ 30 Ekim 1875), S.1648, s.2-3.

Zağra-i Atik cihetine asayişin korunması adına ikişer bölük süvari birliği gönderilmiştir¹⁶⁰.

Basiret 8 Kasım 1875'te eşkıyanın Zıştovi şehrinde bulunan 3-4 kadar Müslüman Mahallesini yaktığını Rusçuk'ta yayınlanan La Turki gazetesine dayanarak okuyucularıyla paylaşmıştır¹⁶¹. Bu haberler Hersek isyanının yanında yavaş yavaş Bulgaristan sahrasının da karıştığının göstergesidir. Buna karşı Osmanlı Hükümeti Rus elçi İgnatief'in "*Rusya Devleti Bulgaristan'ın âsâyîşini ister lakin Bulgarları iyi idare etmek Osmanlı Devleti'nin menfa'ati iktizâsından olduğu halde bazı fesâd çıkarıcıların kandırmalarına aldanan saf kimseler de asi gözüyle bakmak kendilerini hapis ve zindana koymak layık değildir. Bu tedbirleri şiddetle yerine getiren me'mûrlar yerlerinde bırakıldıkça Bulgarlar emin olamaz.... Bulgaristan'ın asayîşi bozulursa buna Rusya Devleti ve diğer devletler kayıtsız kalamazlar*"¹⁶² söylemleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Bölgeye asker sevkini Rusya'yı gücendireceği, Bulgarları daha şiddetli bir isyana teşvik edeceğini düşünen sadrazam 1875 isyanını görmezden gelmiştir. Filibe, Zağra ve Kızanlık bölgesindeki isyanın bastırılmasında canla başla görev alan paşalar ödüllendirilmek yerine görevden alınmıştır. Fesat faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilen eşkıyalar ise sorgularının ardından serbest bırakılmıştır¹⁶³.

Edirne Valisi Hurşit Paşa'nın azlinden sonra yerine getirilen Akif Paşa da bölgedeki karışıklık hasebiyle asker talebinde bulunduyorsa da ret cevabı almıştır¹⁶⁴. Bu gelişmelerin Bulgarları daha da yüreklendirdiği 1876 Mayıs'ındaki isyanda gözler önüne serilmiştir.

1.2.1. Selânik Vakası

1876 Bulgar İhtilali sürerken Osmanlı Devleti'ni daha da güç bir duruma düşürecek Selânik Vakası yaşanmıştır¹⁶⁵. Müslüman olmak isteyen bir Bulgar kızının saldırıya uğraması sebebiyle başlayan olaylar Fransız ve Alman konsolosunun öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Basında da geniş yer alan olay uluslararası diplomatik hareketliliğe sebep olmuştur.

¹⁶⁰ *Basiret*, (6 Şevval 1292/ 5 Kasım 1875), S.1651, s.1.

¹⁶¹ *Basiret*, (9 Şevval 1292/ 8 Kasım 1875), S.1657, s.1.

¹⁶² Nahit Dinçer, "Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler", *Sosyoloji Konferansları*, Sayı: 21, 1986, s.99.

¹⁶³ *Sedes*, 1946, s.199.

¹⁶⁴ *Sedes*, 1946, s.200.

¹⁶⁵ *Sedes*, 1946, s.185.

1.2.1.1. Olayın Başlangıcı ve Gelişimi

Olay Selânik'in Avrathisar kazasının Bogdantza köyünden Stefana isimli bir Bulgar kızının ihtida etmek üzere Selânik'e gelmesiyle başlamıştır¹⁶⁶. Stefana anlaştığı Müslüman bir erkekle evlenebilmek ve ihtida etmek niyetiyle 5 Mayıs 1876'da yola çıkmıştır¹⁶⁷. Müslüman kadınlara has ferace ve yaşmak ile Selânik Karasula istasyonundan trene binmiş, şehri bilmemesinden dolayı olacak zabtiyyelere niyetini açarak kendisini hükümet binasına götürmeleri için rica da bulunmuştur. Kızın niyetini öğrenen tren memurlarından Corci ile hademe Dışla meseleyi telgraf ile Amerikan konsolosluğuna bildirmiştir. Telgraf üzerine istasyon civarında Frank, Rum ve Bulgarlardan oluşan bir grup belirmiştir. Kalabalık içinden Serezli Hacı Miço isimli kimesne Bulgarca İslam dinine dokunacak sözler etmeye başlamıştır. Miço'nun söylemlerine Yunan tebaasından Papaviç isimli biri de destek vermiştir. Bu kişilerin söylemleriyle iyiden iyiye galeyana gelen kalabalık zabtiyyelere hücum ederek kızın yaşmak ve feracesini yırtarak yerlerde sürüklemiştir. Bu esnada Stefana “*Ben Müslümanım, bana dokunmayın*” diye bağirmiştir. Olayın içeriğinden habersiz meseleye şahit olan Müslümanlardan bazı kimseler kızın feryadına tepkisiz kalmayarak saldırganlara müdahalede bulunmuştur. Müdahale esnasından Mehmet Kavas isimli birinin yaralanması Hristiyanları daha da galeyana getirmiştir. Arbededen faydalanan Hristiyan grup kız ve annesini apar topar arabaya bindirmiş ve sesi duyulmasın diye zavallı kızın üstüne yatarak Amerika konsolosunun evine götürmüştür. Feracesi ve yaşmağı yırtılarak zorla zabtiyyelerin elinden alınan gönül rızasıyla İslam dinini kabul etmiş bir kıza reva görülen muamele, olay mahallinde bulunan Müslüman halkı çok rahatsız etmiştir. Müslüman halktan bir grup öğle namazını müteakip saat beş buçuk sularında vali konağı önünde toplanarak kızın yetkililere teslimini talep etmiştir. Bu talebe cevaben hükümet yetkilileri gereken işlemlerin yapılacağını, herkesin müsterih olmasını ve işlerine güçlerine dönmelerini tavsiye etmiştir. Validen aldığı cevap ile tatmin olmayan halk kızın teslimine dair bir gelişme yaşanmadan olay yerinden ayrılmayacağını bildirmiştir. Bekleyişin ardından herhangi bir gelişme olmaması sebebiyle protestocu grup civarda bulunan Saatli Cami olarak da bilinen Selim Paşa Camiine doğru ilerlemiştir. Kısa sürede Selim Paşa Camii avlusu ve civar sokaklar

¹⁶⁶ Muzaffer Tepekaya, “Selânik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, Belleten, Cilt: 77, Sayı: 280, 2013, s. 1031.

¹⁶⁷ Sabah, (14 Rebülâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.63, s.1.

hınca hınç dolmuştur. Olayın giderek fena bir hal aldığını gören Vali Mehmet Refet Paşa, Meclis İdare Azasından İbrahim Bey ve Emin Efendi müteakiben Mehmet Şefik Paşa, Hâkim Bey, Müftü Efendi ve eşraftan Osman Efendi derhâl olay yerine intikal etmiştir. Ortalıkta kızın tesliminden başka mesele konuşulmamakla beraber halk da hareketlenmeler baş göstermeye başlamıştır. Bu esnada olayı işiten Almanya konsolosu Henri Abbott ve Fransa konsolosu Mösyö Moulin vali konağına uğramadan doğruca camiye hareket etmiştir. Ahaliden aklı başında birkaç kişi ve Zabıta Bölük Ağası Hüsnü Efendi konsolosları camiye girmemeleri konusunda uyarmıştır. Ancak konsoloslar uyarılara kulak asmamıştır¹⁶⁸. Konsolosların camiye intikali valiye haber verilince vali güvenlik maksadıyla olay mahalline asker sevki emri vermiştir. Konsolosları da camiinin içinde hazırlanan özel bir odada kabul etmiştir¹⁶⁹.

Olayın kız teslim edilmeden ya da güvenlik güçlerinin müdahalesi olmadan yatışmayacağı aşikâr olmuştur. Bunun üzerine Vali Paşa iki konsolostan Amerikan konsolosu ile iletişime geçmeleri için yardım istemiştir¹⁷⁰. Konsoloslar kızın Amerika konsolosu Lazzaro'nun evinde tutulduğunu, Lazzaro'nun ise Vidin'de bulunduğunu dolayısıyla Lazzaro gelmeden herhangi bir girişimde bulunamayacaklarını bildirmişlerdir. Konsolosların beyanına rağmen halkın giderek kalabalıklaşması ve tutumlarında en ufak bir yumuşamanın görülmemesi hasebiyle Vali Paşa ve meclis heyeti konsoloslara tekrar tekrar ricada bulunmuştur. Bunun üzerine Almanya konsolosu Henri Abbott, Amerika konsolosunun Rusya vatandaşı kardeşine Rumca bir tezkire yazarak kızın teslimini istemiştir. Bu tezkirenin ardından kendi kardeşine bir not göndererek kızın Müslümanlara teslimini istemiştir¹⁷¹. Abbott'un kardeşine yazdığı tezkire geçte olsa eline ulaşmış, kardeş Alfred Abbott Lazzaro'nun evine giderek kızı sormuştur. Kızın yerli Rumlardan olan ve Avusturya fahri konsolosluğu görevini ifa eden Avyerinos'un evine götürüldüğü haberini almıştır. Abbott, Avyerinos'un evinden kızı teslim alarak İngiltere konsolosu Blunt'ın koruması Hüseyin Ağa'ya teslim etmiştir. Ona kızla birlikte hızla camiye gitme emri vermiştir¹⁷².

¹⁶⁸ *Takvim-i Vekayi*, (28 Rebîülâhır1293/ 23 Mayıs 1876), S.1815, s.1-2.

¹⁶⁹ Tepekaya, 2008, s. 1035.

¹⁷⁰ *Sabah*, (14 Rebîülâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.63, s.1.

¹⁷¹ *Takvim-i Vekayi*, (28 Rebîülâhır1293/ 23 Mayıs 1876), S.1815, s.1-2.

¹⁷² Tepekaya, 2013, s.1040.

Selim Paşa Camii'nde beklediği haberi alamayan öfkeli kalabalık ricalara ve kendilerine verilen nasihatlarla kulak asmayarak pencere demirlerini kırmış ve odada bulunan konsolosları öldürmüşlerdir. Bu esnada kız Hüseyin Ağa eşliğinde camiye gelmiştir. Onu gören halk kızı Vali Paşa'ya teslim etmiştir¹⁷³. Vali aynı gün İstanbul'a gönderdiği telgraf ile bölgede emniyet ve asayişin yeniden temin edildiğinin bilgisini vermiştir¹⁷⁴.

Selânik Vakasının İstanbul'da duyulması üzerine Osmanlı Devleti'nin olaya müdahale ve yargılama esnasında takındığı adaletsiz tutum medrese öğrencilerini rahatsız etmiştir. Öğrenciler bu rahatsızlıklarını sokaklara dökülerek gösteri ve nümayiş tertip ederek göstermiştir¹⁷⁵. 10 Mayıs 1876'da Süleymaniye, Fatih ve Bayezid medreselerinin öğrencileri Bâbiâlî'ye yürüyerek şeyhülislam ve sadrazamın azlini istemiştir¹⁷⁶. Bu olayların akabinde 11 Mayıs 1876'da Ruslarla iyi ilişkileri ilen bilinen Sadrazam Mahmut Nedim Paşa görevinden azledilmiştir¹⁷⁷.

1.2.1.2. Olayın Tahkiki

Bu beynelmilel meselenin çözümü için Osmanlı Devleti olayı araştırma ve failleri cezalandırma yoluna gitmiştir. Emniyet ve asayişin yeniden temini adına bölgedeki asker ve zabtiye sayısı arttırılmıştır¹⁷⁸. Konuya ilişkin Sabah gazetesi de Osmanlı devlet adamlarının faillerin cezalandırılması konusundaki kararlı tutumuna dem vurmuştur. *“Osmanlı deniz kuvvetleri ve kışladan gelen askeri birliklerin, asayişi temin ettiği ve suçluların soruşturulmasına ve tutuklanmasına başladığını bildirmiştir ayrıca Bâbiâlî bu cinayeti işleyen canilere karşı zaman kaybedilmeksizin ve büyük ciddiyetle harekete geçilmesini emretmiş ve bu amaçla refakatlerinde Alman ve Fransız elçiliği temsilcileri olmak üzere, padişah tarafından yetkilendirilmiş iki komiser Selânik'e gönderilmiştir”¹⁷⁹.*

Sabah gazetesinde bahsedilen olayın tahkiki için görevlendirilen özel yetkili iki komiser Eşref Paşa ve Adliye Müsteşarı Vahan Efendi derhâl Selânik'e hareket etmiştir¹⁸⁰.

¹⁷³ Takvim-i Vekayi, (28 Rebûlâhır1293/ 23 Mayıs 1876), S.1815, s.1-2.

¹⁷⁴ Sabah, (14 Rebûlâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.63, s.2.

¹⁷⁵ Oğuz, 2013, s.74.

¹⁷⁶ Ortaylı, 2016, s.242.

¹⁷⁷ Tepekaya, 2013, s.1043.

¹⁷⁸ Takvim-i Vekayi, (14 Rebûlâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.1812, s.4.

¹⁷⁹ Sabah, (14 Rebûlâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.63, s.2.

¹⁸⁰ Takvim-i Vekayi, (14 Rebûlâhır1293/ 9 Mayıs 1876), S.1812, s.4.

Takvim-i Vekayi gazetesinin bir sonraki sayısında vakaya müdahil olan otuz beş kişinin tevkif edildiği, ilerleyen günlerde diğerlerinin de tevkif işlemine devam edileceğine dair sadaret makamına gönderilen telgrafa yer verilmiştir. Telgraf içeriğinde yaşanan olaya ilişkin teessüf içinde olunduğu, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasının can ve mal güvenliğinin hükümet koruması altında olduğu, düvel ecnebiye memur ve konsoloslarının da bu asli görev ile vazifeli olduğu bildirilmiştir¹⁸¹.

14 Mayıs 1876 tarihle Selânik Valiliğinden gelen telgrafa göre; tahkikatın tüm hızıyla devam ettiği 18 kişinin daha tevkif edilmesiyle tevkif edilen sayısının 53'e yükseldiği bildirilmiştir. Yargılanmalarının ardından 6 kişi idama mahkûm edilmiştir. İdama mahkûm edilen kişilerin infazı 16 Mayıs 1876 saat 17.30'da Osmanlı devlet adamları, Fransız, Alman ve İngiliz konsolosları huzurunda gerçekleştirilmiştir¹⁸². İdam edilen Türklerin cenazeleri akşama kadar darağacında tutularak Selânik halkına izletilmiştir.

Yargılanma neticesinde olayla ilişkisi olan hiçbir gayrimüslim ceza almamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin öldürülen konsolosların ailesine tazminat ödemesine hükmedilmiştir¹⁸³. Buna ek olarak İslam dinini kendi hür iradesi ile seçmiş ve dini ritüelleri gerçekleştirmeye niyetlenen genç bir kıza reva görülen eziyet İslam dinini düstur edinen Osmanlı Devlet adamlarınca görmezden gelinmiştir. Osmanlı Devleti yaptığı tahkikat ve tevkif işlemleri, cezalandırmalar ile olayı ne kadar ciddiye aldığını ve yaşanan kayıplar için en az maktul konsolosların hükümetleri kadar teessür içinde olduğunu Avrupa kamuoyuna göstermeye çalışmıştır.

Sabah kızı kaçırarak olayın fitilini ateşleyenlerinde yargılanacağını bildirilirken¹⁸⁴, Takvim-i Vekayi olayların büyük ölçüde müsebbibi olan Amerika konsolosu ve Rusya vatandaşı kardeşinin olayla bağdaştırılamayacağını yer almıştır¹⁸⁵.

¹⁸¹ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rabiulâhîr 1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.1.

¹⁸² Tepekaya, 2013, s.1042-1043.

¹⁸³ Ahmet Oğuz, 1876 Selânik Vak'ası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s.69-70.

¹⁸⁴ *Sabah*, (15 Rabiulâhîr 1293/ 10 Mayıs 1876), S.64, s.1.

¹⁸⁵ *Takvim-i Vekayi*, (6 Cemazeyilevvel 1293/ 30 Mayıs 1876), S.1817, s.2.

Amerikan konsolosunun görevden alınıp yargılanacağı haberlerine gazetelerde yer verilmiş olsa da böyle bir olay gerçekleşmemiştir¹⁸⁶.

1.2.1.3. Konsolosların Cenaze Merasimi

Öldürülen konsolosların cenaze merasimi 19 Mayıs 1876 sabah 06:00'dan 11.30'a kadar sürmüştür¹⁸⁷. Eşref Paşa ve Vahan Efendi törenin detaylarını telgraf ile bildirmiştir. *“Bu sabah ihtirâmât-ı lâzime ile maktûl konsolosların naaşları kaldırılarak Almanya konsolosu metropolithanesine defîn edilmiş olduğu gibi Fransa konsolosu dahi memleketinde defîn olunmak üzere vapura konulmuştur. Bu resimde ümerâ-yı bahriye ve me'mûreyn-i ecnebiye mevcut bulunmuş ve sefâ'in-i ecnebiyeden - iltizâm hükûmetin ta'yîn edildiği mikdâr asâkir çıkarılmıştır resm-i mezkûrun icrâsı süresinde hiçbir taraftan ihtirâmdan başka bir gûne mu'âmele icrâsına nâ-layika zuhûr etmemesi âsâyişin tamam-ı tağîrini teyîd eylediği misillü olunan ihtirâmât ve edilen tertîbâtan dolayı bilcümle me'mûreyn ecnebiye beyân şükrâniyet etmişlerdir¹⁸⁸.”*

Olaylardan sonra Almanya Dışişleri Bakanlığında diğer Avrupa devletlerine yapılan çağrı ile Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan unsurların güvenliğinden endişe duyulduğu, Hristiyan unsurların güvenliği için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması hatta bu hususta Türk karasularında Avrupa güçlerine ait birer geminin bulundurulmasının gerekliliğini bildirilmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığının yayınladığı genelge uyarınca başta Almanya olmak üzere Rusya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Avusturya'ya ait gemiler Selânik ve İstanbul'a gelmeye başlamıştır¹⁸⁹.

Olayla ilgisi olan olmayan Avrupalı Devletler süreçten pay çıkarmak adına gemilerine Selânik'e göndermeye başlamıştır. Sabah'a göre üçü zırhlı beş Fransız gemisi, biri zırhlı iki İtalyan gemisi, bir Alman gemisi, biri zırhlı olmak üzere iki Rus gemisi ve bir Yunan gemisi Selânik limanına demirlemiştir¹⁹⁰.

1.2.2. Berlin Memorandumu

Selânik Vakası neticesinde 11 Mayıs 1876'da Almanya Başbakanı Bismarck, Rusya Başbakanı Gorçakov ve Avusturya Başbakanı Andraşi bir araya gelerek Rusya

¹⁸⁶ Sabah, (15 Rabiulahir 1293/ 10 Mayıs 1876), S.64, s.1.

¹⁸⁷ Tepekaya, 2013, s.1044.

¹⁸⁸ Takvim-i Vekayi, (28 Rebûlâhır1293/ 23 Mayıs 1876), S.1815, s.2.

¹⁸⁹ Tepekaya, 2013, s.1040.

¹⁹⁰ Sabah, (15 Rabiulahir1293/ 10 Mayıs 1876), S.64, s.1.

Başbakanı Gorçakov tarafından hazırlanan bir memorandumu kabul etmişlerdir. Berlin Memorandumuna göre; Hersek meselesinin Andraşi Notası doğrultusunda çözülmesi, Hersek'te iki aylık fiili bir ateşkesin ilan edilmesi, isyanın yarattığı tahribatın tanzimine çalışılması, ıslahatların denetimi için üç devletin fiili müdahale de bulunmaları kararlaştırılmıştır¹⁹¹. Alınan kararlar; İngiltere, Fransa ve İtalya hükümetlerine bildirilmiştir. İtalya ve Fransa kararları onayladığını bildirirken, İngiltere kesin bir dille reddetmiştir¹⁹².

Osmanlı Devleti bu önerileri teessüfle karşılamıştır. Osmanlı Devleti bu süreçte Kırım Savaşı sırasında kendisine destek olan İngiltere'nin tutumuna ehemmiyet vermiştir. Bâbıâlî Londra'daki elçisine gönderdiği telgraflarla İngiltere'nin tutumunu öğrenmeye çalışmıştır.

İngiltere olayı münferit bir hadise olarak değerlendirdiğini, meselenin iki devlet arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini bildirmiştir¹⁹³. İngiltere'nin tutumu Osmanlı dış politikası açısından belirleyici olmuştur. İngiltere'nin tarafsız tutumu karşısında cesaretlenen Osmanlı hükümeti 21 Mayıs 1876'da Avrupa başkentlerine Berlin Memorandumu'nu kabul etmediğini bildirmiştir¹⁹⁴.

Devletlerin uzlaştığı öneriler dizisi Osmanlı Devletinde yaşanan ani taht değişikliği sebebiyle tebliğ edilememiştir. Sultan Abdülaziz'in on beş yıllık saltanatı sona ererken yerine V. Murat getirilmiştir. *Sabah* cülûs dair bilgi aktarmı yaparken, meseleye ilişkin gönderilen telgrafları yayınlamıştır¹⁹⁵. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve sonrasında gelişen olaylar hasebiyle Fransa ve İtalya'da notaya verdiği desteği çekmiş ve neticesinde memorandum etkisini yitirmiştir¹⁹⁶.

1.2.3. Bulgar İhtilalinin Askeri Safhası

Bulgarlar 1875'deki girişimleri ile kayda değer bir başarı elde edemese de devletin tutumu sebebiyle 1876'daki asıl isyan için cesaretlenerek faaliyetlerine hız vermişlerdir. Nitekim Mayıs 1876'da patlak veren isyan diğerlerinden daha detaylı planlanmıştır. Girişimin yolu ve yöntemi konusunda uzlaşamayan Bulgar İhtilalciler

¹⁹¹ Tufan, 2018, s.635.

¹⁹² Gölen, 2009, s.160-161.

¹⁹³ Oğuz, 2013, s.72.

¹⁹⁴ Gölen, 2009, s.162.

¹⁹⁵ *Sabah*, (8 Cemazeyilevvel 1293/1 Haziran 1876), S.84, s.1.

¹⁹⁶ Gölen, 2009, s.162-163.

Stefan Stambolov önderliğinde yeni bir Bulgar İhtilal Komitesi kurmuştur. Romanya'nın Gyurgevo şehrinde kurulan Gyurgevo Bulgar İhtilal Komitesi 1876 ihtilalinin hazırlayıcısı olmuştur¹⁹⁷. Stefan Stambolov öncülüğünde Cenevre ve Bükreş'te toplanan komita üyeleri isyanın yol haritasını hazırlamıştır.

Bükreş'teki toplantıda alınan kararlara göre;

“Bosna ve Kosova Sırbistan'a

Hersek Karadağ'a

Tuna Vilayetiyle beraber Edirne, Filibe, Selânik ve Manastır, Yenişehir'e kadar Bulgar'a ait olacaktır¹⁹⁸. ”

Bu kararlara ek olarak; isyanda öncelikle yerli halkın ayaklanması ardından da gönüllü Rus birliklerinin yerli isyancı birliklerine destek olması kararı alınmıştır. 27 Nisan 1876'da Otlukköy'de yapılan toplantı neticesinde ihtilalin yol haritası çizilirken, Maçka Balkanında yapılan ikinci toplantıda; isyan esnasında halkın takınacağı tavır üzerinde durulmuştur. Maçka Balkanındaki toplantıya göre; halkın mevcut malları kayıt altına alınmıştır. Böylece isyan neticesinde halkın uğrayacağı olası zarar komitaca güvencesine alınmıştır. Ayrıca Bulgar köylülerinden kadın, çocuk ve ihtiyarlarını daha emin noktalar olan Avratalan, Otlukköy, Praçkova, Prasdım Derbendi, Batak ve Prostence'e nakletmeleri istenmiştir¹⁹⁹.

Komita ihtilali; Edirne, Filibe, Tatarpazarcık, Karlova, İhtiman, İzladı ve Sofya şehirleri ile plana engel teşkil edecek bütün köylerin yakılması, iletişim ve ulaşım yolları tahrip edilmesi, isyana katılmayan Bulgarlar'a şiddet uygulamak suretiyle dâhil olmaya zorlanması, karışık köylerin Türk halkının öldürülmesi, ev ve mallarının yağma edilmesi, önemli yollar ve geçitlerin ele geçirilmesi, Bulgar aileleri belirli noktalarda toplanması, plan dâhilinde belli yerlere saldırılması, bazı bölgelerde savunmaya geçilmesi planlanmıştır²⁰⁰.

¹⁹⁷ Yıldız, 2008, s.56.

¹⁹⁸ Sedes, 1946, s.200.

¹⁹⁹ Sedes, 1946, 202.

²⁰⁰ Bilal Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.113-114.

Maçka Balkanlarındaki toplantının katılımcılarından olan Baldovalı Niko Çorbacı'nın toplantı kararlarını Pazarcık'ta hükümete bildirmesi üzerine harekete geçilmiştir. Gelişmeler üzerine zabtiyye bölük ağası Ahmet Ağa Otlukköye, zabtiyye bölük muavini Necip Ağa da Avratalan'a memur edilmiştir. Böylece isyan 2 Mayıs 1876'da Tatarpazarcık'ın Avratalan köyünde başlamıştır. Necip Ağa'nın tevkif ettiği asilerle Pazarcık'a hareket edeceğini bildirmesi üzerine; kilise de çanlar çalmaya başlamıştır. Çan sesleri ile harekete geçen asiler hükümet konağını basarak, nahiye müdürü ve zabtiyyeleri öldürmüştür. Halkı teskin etmenin yollarını arayan Necip Ağa tevkif ettiği asileri serbest bırakmıştır. Lakin bu hamle bile öfkeli kalabalığı teskin etmeye yetmemiştir. Asiler bu hamlenin üzerine daha da coşarak Necip Ağa ile şiddetli bir çatışmaya girişmiştir. Çatışma neticesinde Necip Ağa'yı ellerinden kaçırınca iyiden iyiye hiddetlenen asiler gümrük memuru Osman Ağa ve ailesini, Müslüman eşraftan bazı kimseleri hapsedmiştir²⁰¹. Öfkeli asi grup ayaklanma planına uygun şekilde köyleri kuşatmış, etrafa ve Müslüman halka zarar vermeye başlamıştır²⁰². Avratalan'da yakılan ihtilal ateşi kısa sürede diğer cihetlere de sirayet etmiştir.

Otlukköy'de ihtilalin hazırlayıcılarından olan Nikofski isimli şahıs ihtilalin beklenen tarihten önce ortaya çıkmasından dolayı halkın maneviyatını yükseltme ihtiyacı duymuştur. Köyü baştan aşağı süslettikten sonra hazırlanan iki hayvandan birine kendisi binmiş, diğerine de köyün kız okulu öğretmenini bindirmiştir. Dini bir ayin havasında köyün papazının da katılımıyla gerçekleşen resmigeçit esnasında “*Yaşasın Bulgaristan Voyvodası*” nidaları yükselmiştir. Bu geçit töreni esnasında ihtilal öncülerinden bir grup Otlukköy nahiye konağını basarak, nahiye müdürü olmak üzere Müslüman hükümet görevlileri öldürülmüştür²⁰³.

İsyanın ikinci günü Prasdım Derbendine giden Nikofski, mahali siper ve istihkâmlarla tahkim etmiş, kiraz ağacı kütüğünden toplarla silahlandırmıştır. Son kontrollerin ardından da köye giden yolların kapatılması emrini vermiştir. Çömlekçi, Zincirli, İsterliç, Praçkova, Prosteniça köylerinin Müslüman ahalisi Bulgar saldırısına

²⁰¹ Sedes, 1946, s.202-203.

²⁰² Mustafa Burma, “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2012, s.77.

²⁰³ Sedes, 1946, s.204; Yıldız, 2008, s.58.

uğrayarak, yakılıp yıkılmış ahaliden birçok insan katledilmiştir. Ayaklanmanın bu aşamasında 37'si Bulgar, 7'si Türk 5'i karma olmak üzere 49 köy yakılmıştır²⁰⁴.

1876 ihtilali 1875'deki girişime nazaran kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır. Ancak bu başarı da Bulgar komitasının planından ziyade Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın tutumu etkili olmuştur. Bölgedeki hareketlenmeyi görmezden gelip asker sevkine müsaade etmeyen Mahmut Nedim Paşa Rus elçisi İgnatief'in yönlendirmelerinin etkisi ile hareket etmiştir. Normal zamanlarda bile bölgedeki asker sayısının asayişini temindeki yetersizliği bilinirken²⁰⁵ Sadrazamın tutumu Bulgar vahşetine maruz kalan Müslüman ahaliyi savunmasız bırakmıştır. Sırf bu ihmalkârlıktan dolayı bölgedeki Müslümanlar günlerce eziyet çekmiştir. Müslüman ahali Bulgar vahşetinin giderek artması üzerine kendini korumak için düzensiz gönüllü birlikler teşkil etmeye başlamıştır. Müslüman ve Çerkezlerden müteşekkil birlik düzenli ordu intikal edinceye kadar vahşete direnmiştir²⁰⁶. Bulgarların vahşi tutumu gönüllü birliği maruz kaldığı muamele uyarınca hareket etmeye mecbur bırakmıştır.

Gönüllü birliklerin oluşturulmasının ardından, olayın ehemmiyetinin geçte olsa farkına varılması üzerine bölgeye asker sevkine başlanmıştır²⁰⁷. Bulgaristan'a sevk olunan kıtaları komuta eden Abdülkerim Nadir Paşa'ya Serdar-ı Ekrem unvanı verilmiştir²⁰⁸.

a) Otlukköy Çarpışması

İsterliç merkezde bulunan fırka 30 Nisan 92/ 12 Mayıs 1876'da batı yönüne doğru hareket etmiştir. Askeri birlikler İsterliç merkeze yaklaşık bir buçuk saat mesafede olan Otlukköyü'ne ulaşmaya yarım saat kala ormanlık alanda Bulgar eşkiya pususuna rastlamıştır. Bir buçuk saat kadar süren muharebe neticesinde birliklerden bir şehit, bir yaralı ve eşkiyadan üç yüz civarı telefata tespit edilmiştir²⁰⁹. Hafız Paşa kumandasında hareket eden birlik köy hanelerine sığınarak mukavemet gösteren

²⁰⁴ Sedes, 1946, s.204-205; Yıldız, 2008, s.59.

²⁰⁵ Sedes, 1946, s.206.

²⁰⁶ Yahya Bağçeci, "İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı", The Journal of Academic Social Science Studies, S.24, s.216.

²⁰⁷ Sedes, 1946, s.207.

²⁰⁸ Sedes, 1946, s.211.

²⁰⁹ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rebûlâhır1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.2.

eşküyaya gülle atışına başlayınca yangın meydana gelmiştir. Bu sebeple köyün büyük bir kısmı yanmıştır²¹⁰.

Çatışma neticesinde asilerin çoğu Avratalan yönüne doğru kaçmıştır. İsyan başladığı esnada yer altında bir mevkiye hapsedilen bir İslam kadını, on beş esnaf ve bir müdür vekili askerler tarafından sağ olarak kurtarılmıştır²¹¹.

b) Avratalan Çarpışması

Otlukköy halkından olmayanlar Pazarcık'a sevk edilip köyde asayiş sağlanmıştır²¹². Asayişin sağlanmasının ardından Adil Paşa Avratalan ahalisine hitaben bir beyanname kaleme almıştır. Ahaliye Otlukköy vukuatını anlatmış ardından Avratalan halkının da aynı akıbete uğramaması için taşkınlık yapmadan hükümete teslimini istemiştir²¹³. Aman dileyerek teslim olan Otlukköy halkından bazıları evlerine yerleştirilmiştir. Ardından da Avratalan köyüne hareket edilmiştir.

Ordunun Otlukköy'deki müdahalesinden tedirgin olan Avratalan halkı eşkıya reislerinden Panyot Volov, Georgi İkonomov ve Todor Kableşkov'u kiliseye hapsetmiştir²¹⁴. Ancak Otlukköy'deki çatışmadan kaçarak kendini kurtaran asilerden bazıları arkadaşlarını hapsedildikleri kiliseden kurtarmıştır. Bu esnada Avratalan köyüne muavenet için İzladı'den yola çıkan Karahisar taburu eşkıya tarafından ablukaya alınan Karıslam köyünde eşkıya ile karşılaşmıştır. Tüfenk ateşiyle beraber firare başlayan eşkıya güruhu birlikler tarafından takibe alınmış, Pazarcık'ın Petriç köyüne yaklaşık iki saat mesafede bulunan Hisartepe civarında tüfek dahi atılmadan teslim alınmıştır²¹⁵.

Bölgede devriye gezen askerler silahhane ve abdesthane içinde Karıslam halkından eşkıya tarafından birkaç gün önce katledilmiş on üç cesede rastlamıştır.

²¹⁰ Sedes, 1946, s.214.

²¹¹ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rebîülâhır1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.2.

²¹² Sedes, 1946, s.215.

²¹³ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rebîülâhır1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.2.

²¹⁴ Yıldız, 2008, s.61.

²¹⁵ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rebîülâhır1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.2.

Maktullerin on biri erkek ikisi kadındır²¹⁶. Bu devriyeler eşkıya tarafından hapsedilen gümrük memuru Osman Efendi ile yedi Müslümanı da kurtarmıştır²¹⁷.

c) Yeniköy- Vetren Çarpışması

İhtilalin başladığı esnada Kapıcık- Vakarel Derbendi eşkıya tarafından kapatılınca Filibe- Sofya yolu kapanmıştır. Bu yolun açılması güvenliğinin yeniden tesisi için Hasan Hayri Paşa komutasındaki birlikler bu yöne ilerlemiştir²¹⁸.

“Mah halin ikinci Pazar günü Kapıcık derbendinin sol cihetinde bulunan gayet sarp ve mürtefi cibâl cesîme üzerinde eskiden kalma tabya Kilik istihkâm üzerine hücumla zabt olunduktan sonra üç kol olarak ileri doğru hareket olundu²¹⁹. ”

Askerlerin şiddetli ateşiyle iki yüzden fazla telefata veren eşkıya münhezim ve perişan olmuştur. Klisura Manastırının papazı da öldürülmüştür. Ele geçirilen eşkıyaların arasından altmış kadın ve çocuk evlerine dönüp kocalarını teslim olmaya ikna etme şartı serbest bırakılmıştır²²⁰.

Hasan Hayri Paşa asayiş ve emniyetin tesisi için Derbend cihetinde bir tabur bırakarak Pazarcık'a hareket etmiştir. Paşa Pazarcık'a ilerleyişi esnasında Yeniköy civarında eşkıya ile karşılaşmıştır. Askerin şiddetli ateşine karşı koyamayan asiler teslim olmuştur. Hatta birçoğu *“asâkir şâhânenin tüfek, kusâtura ve toplarına yüz sürerek öpmüştür”*. Askerler arasında üç defa *“padişahım çok yaşa”* nidaları yükselmiştir²²¹. Böylece Kapıcık derbendi açılarak, Filibe Sofya arasının güvenliği yeniden tesis edilmiştir.

ç) Praçkova Çarpışması

Hasan Hayri Paşa kumandasındaki iki tabur asker Filibe- Sofya yolunun güvenliğinin tesisinin ardından Pazarcık'ın batı istikametindeki Praçkova köyüne

²¹⁶ *Takvim-i Vekayi*, (24 Rebîülâhır 1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.2.

²¹⁷ *Sedes*, 1946, s.217.

²¹⁸ *Sedes*, 1946, s.217.

²¹⁹ *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.2.

²²⁰ *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.2.

²²¹ *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.2.

ilerlemiştir²²². Praçkova Bulgar köyü olmakla beraber, ihtilal başından beri birçok asinin toplandığı önemli bir mevki olmuştur. Asiler kazdığı siperlerle köyü taarruza ve müdafaaya elverişli bir hale getirmiştir²²³. Eşkîya askerleri görür görmez ateşe başlamıştır. Lakin paşa eşkıyaya silahlarını teslim etmeleri çağrısında bulunmuştur. Hatta içlerine bir papaz bile gönderip teslim olmaları konusunda nasihatlerde bulunmuştur. Hasan Hayri Paşa'nın bu uzlaşmacı tutumu üzerine asiler Otlukköy'deki mağlubiyetlerini ve Avratalan'da teslim olanlara yapılan iyi muameleyi göz önünde bulundurarak teslim olmayı kabul etmiştir. Teslim olanların bir kısmı sorgulandıktan sonra tutuklanmıştır. Silah tesliminin ardından da üç adet tahtadan yapılmış demir çemberli top ele geçirilmiştir²²⁴.

d) Prasdım Derbendi Çarpışması

İhtilalin ilk günlerinden beri Prasdım Derbendi cihetine kümelenen eşkıyanın tutumu civardaki Müslüman halkı tedirgin etmiştir. Mahalle henüz asker sevki yapılmamış olması ve hükümetin elinde asayiş tesis edecek kadar askerin bulunmaması halk arasındaki gerginliği tırmandırmıştır²²⁵. Korku ve tedirginlik içinde olan Müslümlar çareyi komşu köylerdeki Müslümanlardan yardım istemekte bulmuştur. Yardım talebi üzerine Karlovalı Tosun Paşa ve beraberindeki gönüllüler Prasdım Derbendine hareket etmiştir²²⁶. Asiler Prasdım Derbendine gelerek kendileri ile görüşmek isteyen Tosun Paşa'nın talebine ateşle karşılık vermiştir. Bunun üzerine Tosun Paşa ve beraberindeki gönüllü birliği eşkıyalarla şiddetli bir çatışmaya girmiştir. Eşkîya birliği tamamen bozguna uğratılmıştır.

e) Prostençe Çarpışması

Filibe bölgesinde görevlendirilen Reşit Paşa²²⁷ emrindeki 2 bölük süvari, 2 bölük piyade ve bir miktar muavene askeri ile Prostençe köyüne gitmiştir. Köye ulaşan Reşit Paşa ve birliği köy halkına teslim çağrısında bulunmuş, ancak olumlu yanıt alamamıştır. Eşkîyanın ateşe başlaması üzerine karşılık verilmiştir. İstanbul'dan büyük bir topun geldiğinin eşkıyaca işitilmesi üzerine bir kısmı aman dileyerek teslim olmuştur. Ancak

²²² *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.3.

²²³ Sedes, 1946, s.218.

²²⁴ *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.2-3.

²²⁵ Sedes, 1946, s.219.

²²⁶ Yıldız, 2008, s.61.

²²⁷ *Takvim-i Vekayi*, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.3.

ahaliden kız okulu öğretmeninin askere saldırması üzerine asiler teslim olmak ve ateşe devam etmek arasında kalarak ikiye bölünmüştür. İkiye bölünen asiler kendi arasında da ihtilafa düşerek çatışmaya girişmiştir. Beş yüz kadar telefât verildikten sonra eşkıyalar teslim olmuştur. Yaşanan çatışma neticesinde köy büyük zarar uğramıştır²²⁸.

f) Batakköy Çarpışması

Batakköy, Despot ve Rodop dağlarının kuzey eteklerinde bulunan kasaba olarak adlandırılabilir. büyüklükte kalabalık bir yerleşim yeridir²²⁹. İsyan faaliyetlerinin başlaması ile harekete geçen Bulgarlar bu mevkideki birçok Müslümanı katledip, mallarını yağmalamıştır. Batakköy’de Bulgar şiddetinin giderek artması mahalin Müslüman halkını tedirgin etmiştir. Müslümanlar çareyi Nevrokop’a kaçmakta bulmuştur. Bâbiâlî gelişmeler üzerine Nevrokop kazası zabıyye bölük ağası Ahmet Ağa’yı Batakköy’ün asayişine memur etmiştir. Ahmet Ağa bu vazife için Karabulaklı Ahmet Ağa namı eşihası görevlendirmiştir. Karabulaklı Ahmet Ağa mahiyetiyle beraber Batakköy’e intikal etmiş, ancak çokça zayıat vermiştir. Bunun üzerine Ahmet Ağa’da bölgeye intikale mecbur kalmıştır. Ahmet Ağa bölgeye ulaşınca emrindeki birliklerin eşkıya karşısında yetersiz olduğunu görmüştür. Bölgedeki gönüllülerin Ahmet Ağa’nın birliğine dâhil olmasıyla kuvvetlerini güçlendiren Ahmed Ağa asilere karşı harekete geçmiştir. Eşkıyalara silahlarını bırakıp teslim olmaları yönünde tavsiyeler vermiştir. Asilerin tavsiyelere kulak asmaması üzerine Ahmet Ağa birliği taarruza geçmiştir. Ahmet Ağa emrindeki birliğin etkili taarruzu yanında köyde aniden ortaya çıkan yangın asileri tedirgin etmiştir. Eşkıyalar bazı şartlarla teslim olacaklarını bildirmişlerdir²³⁰. Ahmet Ağa silahlarını teslim etmedikleri takdirde ateşin de kesilmeyeceğini bildirmiştir. Şartlarının kabul edilmemesine rağmen Rus ve Sırp askerlerinin desteğe geleceği söylentileri eşkıyaları bir süre daha teslimden alıkoymuştur. Ancak geçen sürede takviye kuvvetlerin gelmeyişi üzerine asiler teslim olmuştur. Bulgar eşkıyaları köyde iki yüzü aşkın Türk kadın ve çocuğu katletmiştir. Bununla da yetinmeyip vahşeti belgelemek ister gibi katlettikleri Türklerin kafataslarını üst üste yığarak resim dahi çektirmişlerdir²³¹.

²²⁸ Sedes, 1946, s.220.

²²⁹ Sedes, 1946, d.220.

²³⁰ Sedes, 1946, s.202-203.

²³¹ Burma, 2012, s.79.

Buna rağmen yaşanan olay Avrupa gündemine Bulgar Katliamı olarak lanse edilmiş ve Avrupa kamuoyunda Anti-Türk imajı pekişmiştir. Osmanlı Devleti aleyhinde esen sert rüzgâr İngiliz Hükümeti’ni harekete geçirmiş ve meselenin incelenmesi için İstanbul sefâreti görevlilerinden Mösyö Baring’ın Filibe’ye gönderileceği Osmanlı Devleti’ne bildirilmiştir²³². Mösyö Baring’ın hazırladığı rapor 1 Ağustos tarihle Osmanlı Devleti’ne bildirilmiştir. Rapor;

“Dün, Batak köyüne giderek gayet korkunç ve üzücü bir manzara gördüm. Köy, sekiz yüz hânedan ve takriben sekiz bin kişiden ibâretken, bunlardan altı bin kişi gaddarca yok edilmiştir. Çünkü hâlen mevcut olan iki yüz elli kişi ve diğer yerlere giden bin kişi ve civarındaki Müslüman köylere gönderilen birçok kız ve genç kadınlar hesap olunsa ve bunların toplamı iki bin farz edilse, geri kalanı ne oldu? İlk başta gözüme çarpan şey, otuz kadar köpeğin insan cesetlerini parçalayıp yemekte olmasıdır ki, köpekler kaçtıktan sonra yirmi metrelik bir yerde altmış iki insan kellesi saydım. Bunlardan çoğu balta ve kama ile kesilmiş olmalıdır. İşittiğime göre başıbozuklar birtakım zavallıları buraya getirip öldürürlermiş. Onun için sokaklarda cesetler yığılıp kalmıştır. Fakat kilise ve çevresinde, vaziyet daha elem verici olu, oralarda cesetler o kadar çoktu ki, onları çiğnemedenden geçmek ve pis kokunun şiddetinden muayene etmek mümkün değildi ve kilisenin içi yanmış kemiklerle dolu idi. Kadınlar evlerinin enkazı üzerine oturup feryâd u fıgan ile ağıtlar okuduklarından sesler köyn dışarısından işitiliyor idi. Kısaca bu korkunç vaziyetin tarifi mümkün değildir. Bu kötülüklere cesaret edenler, Dospatlı Ahmed Ağa ile Mahmud Ağa’dır. Ahmed Ağa köye geldiğinde, halktan silah ve para isteyip aldıktan sonra üzerlerine hücum etmiştir²³³.”

Bulgar eşkıyalarının bölgenin Müslümanlarına karşı uyguladığı orantısız güç ve gaddarane tutum neticesinde Müslüman halkta savunma ve intikam mekanizması gelişmiştir. Olay neticesinde iki tarafta ciddi kayıplar vermiştir.

²³² İsmet Miroğlu (Ed.), Mir’ât-ı Hakikat Târihi Hakikatların Aynası, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983, s.166.

²³³ Miroğlu, 1983, s.166-167.

g) Ivraça Çarpışması

Bulgaristan'ın Filibe ve Tatarpazarcık cihetlerinde isyan büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır. Ancak ihtilalin planlandığı tarihten önce zuhur etmesiyle isyana dâhil olamayan Tırnova cihetinde planlanan tarihte isyan zuhur etmiştir²³⁴. Bu amaç doğrultusunda Radeski vapuru ile Eflak'tan Rahova ile Lum yoluyla Ivraça'ya ulaşan bir grup eşkıya ulaşmıştır. Eşkuya güruhunun Ivraça'ya ulaştığı haber alınır alınmaz Ivraça, Rahova, Lom ve Berkofça'dan gönderilen muavene birlikleri ile eşkıya bozguna uğratılmıştır. Askerlerin şiddetli ateşine rağmen kaçmayı başarıp ötede beride bulunan ormanlara saklananlar da yerel halk tarafından yakalanarak hükümete teslim edilmiştir. Sağ olarak yakalanıp tevkif edilen eşkıyalar sorgularında; Ivraça'ya gelirken üzerlerinde bulunan kalpak, askeri kıyafet ve yeni nesil silahların kendilerine komita tarafından temin edildiğini, istirahat esnasında tesadüf edilen birkaç Tatar ve Çerkez'i katlettiklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak askerin şiddetli saldırısı sebebiyle dağılmak mecburiyetinde kalarak Balkanlara geçtiklerini yanlarında bulunan yirmi kişinin de Orhaniye Balkanına kaçtığını itiraf etmişlerdir²³⁵.

İsyanın daha geniş alanlara yayılma eğilimi göstermesi üzerine Şumnu cihetinde hazır bulundurulmuş kuvvete takviye yapılarak tümen seviyesine çıkarılmıştır. Şumnu tümeninin komutanlığına da Fazlı Paşa tayin edilmiştir²³⁶.

h) Drenova Çarpışması

Müslüman ahaliye ve etraf cihetlere zarar veren eşkıya güruhu Müslüman halkın şiddetli tazyîki sonucu Drenova manastırına sığınmak zorunda kalmıştır. Manastır Fazlı Paşa birliği ve beraberlerindeki gönüllüler tarafından muhasaraya alınmıştır. Muhasara esnasında yaşanan çatışmada eşkıya güruhu ciddi telefata vermiştir²³⁷.

Bu çatışmanın ardından Fazlı Paşa Kaymakam Azmi Bey komutasındaki bir taburu Servi üzerinden Yeniköy'e göndermiştir²³⁸. Servi Balkanında Batuşova ve Gaben köyleri halkından iki bin hane arz istiman etmiştir. İstimana eden ahali hanelerine yerleştirilmiştir. Servi Balkanında bir hayli eşkıya tevkif edilirken birçok silahta ele

²³⁴ Sedes, 1946, s.222-223.

²³⁵ *Takvim-i Vekayi*, (27 Cemazeyilevvel 1293/ 20 Haziran 1876), S.1819, s.2-3.

²³⁶ Sedes, 1946, s.223-224.

²³⁷ Yıldız, 2008, s.64.

²³⁸ Sedes, 1946, s.224.

geçirilmiştir. Faaliyetlerini sürdüremeyeceklerini anlayan komita üyeleri hükümete teslim olmaya başlamıştır²³⁹.

Komitanın önde gelen isimlerinden Gabrovali Düz Taban Sanko Servi Balkanının Çalı köyü halkı tarafından yakalanıp hükümete teslim edilmiştir²⁴⁰.

ı) Trevna Çarpışması

Trevna nahiye müdürü ve mahiyetindeki zabtiyyelerin eşkıyalar tarafından kovulması neticesinde hükümet binasının ele geçirildiği ini haber eden Fazlı Paşa o mahale hareket etmiştir²⁴¹. Fazlı Paşa Drenova'nın ardından Trevna ve Gabrova'ya ilerleyerek bölgeyi kontrol altına almıştır²⁴². İhtilalin bir diğer önemli ismi Pop Yovani tevkif edilmiştir. Yovami sorgusunda;

“Bana milletin asker kumandanlığı tevcih olduğu cihetle bende kumandayı der-uhde ederek birkaç yüz cesur askerle dağa çıktım her nasılsa asâkir-i şâhâne ile bir mahalde mukabeleye hazır olarak asâkir-i şâhânenin boru sesini işiddikde derhâl askerime hücum kumandasını verdim bu kumanda üzerine askerim cümle-i tüfenk sesini işitmedikleri halde boru sesinden sersem olarak kâffe-i hanelerine firar eylediler ama nasıl firar daha dünyada bu kadar sür'at görmedim artık bendeniz de şu muzafferiyetin kadrini anladığım cihetle tahlîs gariban için firâra kıdem basarak lehü'l-hamd kemâl-i muvaffakiyyetle acizaname gelebildiğim ecelden iş bu tahlîs haneme muvaffakiyyetimden dolayı kendimi tebrik eyledim²⁴³” ifadelerini kullanmıştır.

i) İslimiye Çarpışması

16 Mayıs günü Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa ile Ferik Şevket Paşa İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye gitmiştir. O esnada Yanbolu'daki Hristiyan halkın Müslümanlara eziyet ettiği bilgisi ulaşınca Şevket Paşa iki tabur askerle Yanbolu'ya yürümüştür²⁴⁴.

²³⁹ Takvim-i Vekayi, (16 Cemazeyilevvel 1293/9 Haziran 1876), S.1817, s.1.

²⁴⁰ Takvim-i Vekayi, (16 Cemazeyilevvel 1293/ 9 Haziran 1876), S.1817, s.1.

²⁴¹ Sedes, 1946, s.224.

²⁴² Takvim-i Vekayi, (11 Cemazeyilevvel 1293/4 Haziran 1876), S.1818, s.2.

²⁴³ Takvim-i Vekayi, (16 Cemazeyilevvel 1293/ 9 Haziran 1876), S.1819, s.1-2.

²⁴⁴ Sedes, 1946, s.224.

Hristiyan halkın dükkânlarını kapatarak Varoş mahallesinde toplandığının anlaşılması üzerine Şevket Paşa halka silahlarını teslim edip dükkânlarını açmalarını ve işlerinin başına dönmelerini tavsiye etmiştir. Şevket Paşa tavsiyeleri dikkate alınmayınca mahiyetindeki iki tabur ile birlikte Varoş mahallesine yürümüştür. Bölgedeki karmaşadan yararlanmak isteyen Çerkezler Bulgarların mallarını yağma etmeye başlayınca Çerkezlerin uzaklaştırılmasına çalışılmıştır. Bu karmaşa esnasında birçok Bulgar ölmüştür. Bulgarlar karmaşadan ve Şevket Paşa'nın tutumundan çekinerek silahlarını teslime mecbur kalmıştır²⁴⁵.

j) Boyacikköy Çarpışması

Yanbolu'da yaşanan olayın bir benzeri de İslimiye yakınlarındaki Boyacikköy'de yaşanmıştır. Bölgenin Bulgar halkı silahlanarak hükümet aleyhtarı faaliyetlere girişmiştir. Bulgarların faaliyetlerinin haber alınması üzerine Şevket Paşa, Yanbolu Kaymakamını Bulgar asilere nasihatle görevlendirmiştir. Bulgar asilerin nasihatlere kulak asmaması üzerine Şevket Paşa emrindeki birliğe dâhil olan gönüllülerle Boyacikköy üzerine yürümüştür. Şevket Paşa köyün ileri gelenlerini sorgulayıp durumu öğrenmeye çalıştığı esnada ortalık karışarak şiddetli bir çatışma başlamıştır. Asiler ihtiyar, kadın ve çocuklarını güvenli olduğunu düşündükleri köyün arka mahaline saklamıştır. Şevket Paşa emrindeki birlikler köyün arka cihetine saklanan kalabalığı fark edince şiddetli bir çatışma başlamıştır. Yaşanan kanlı çatışma neticesinde köy halkından 10 yaşında bir çocuk hariç tutularak hepsi öldürülmüştür. Köy ateşe verilmiş, ahalinin eşyaları ve hayvanları yağma edilmiştir²⁴⁶.

Zaman ve İttihâd gazeteleri Bulgar İhtilâli sürecinde Müslümân halkın maruz kaldığı şiddet hakkında kamuoyunu bilgilendirmeyi kendilerine vazife bilen gazeteler olarak ön plana çıkmıştır. Zaman gazetesi; Bulgarların bu girişimini Müslüman halkı Balkanlardan söküp atmak olarak nitelemiştir. Gazeteye göre bölgede eli kolu bağlı her türlü eziyeti yaşayan Müslüman halka ancak Avrupalı Devletler özellikle İngiltere yardımcı olabilir. Zira Osmanlı Devleti eski gücünü yitirmiş, yaşananlara müdahale edemeyecek kadar zayıflamıştır²⁴⁷. İttihâd gazetesi ise Bulgarlar tarafından Müslüman halka uygulanan her türlü şiddete Avrupalı Devletlerin sessiz kaldığından yakınmıştır.

²⁴⁵ Sedes, 1946, s.226.

²⁴⁶ Sedes, 1946, s.227-228.

²⁴⁷ Zaman, (3 Cemazeyilevvel 1293/27 Mayıs 1876), S.250, s.2.

Bulgaristan’da hiçbir Müslümanın Bulgarlara saldırmadığını belirtirken, böylesi bir olay yaşanması durumunda bütün mesuliyeti kabul edeceklerini belirtmiştir. İttihâd ayrıca yaşanan süreçten Panslavistleri sorumlu tutmuştur²⁴⁸.

Müslümanların maruz kaldığı eziyete rağmen Batı Basını tarafından lanse edilen Batakköy, Yanbolu ve Boyacikköy’de uygulanan orantısız şiddet haberleri Avrupa kamuoyunda özellikle İngiltere’de Osmanlı karşıtı propaganda ve tutuma sebep olmuştur. İttihâd Gazetesi Bulgarlara yönelik saldırıların Müslümanlarca yapılmadığını, yaşanan münferit olayların başıbozuklar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir²⁴⁹.

k) Kızanlık Mevkii

Ferik Fazlı Paşa Tırnova, Ferik Şevket Paşa İslimiye ve Selami Paşa Kızanlık cihetinde tedib ve tenkil faaliyetlerini sürdürmüştür. Kızanlık’ın asayişine memur edilen Selami Paşa Kalofer ve Yeniköy mahallerinin tedip ve tenkil faaliyetlerine girişmiştir. Selami Paşa ve mahiyetindeki askerlerin yerinde müdahalesi mahaldeki Bulgar faaliyetlerinin sonunu getirmiştir. Ayrıca Paşa müdahale ettiği mahallerde Çerkez yağmasının da önüne geçmiştir²⁵⁰.

Takvim-i Vekayi, yaşanan şiddetli çatışmaların ardından eşkıyaların önemli kayıplar verdiğini, elebaşlarının ele geçirildiğini bildirmiştir. Bölgeden alınan telgraflar ile Bulgar faaliyetlerinin bir iki güne sonlanacağı bilgisi okuyucuya aktarılmıştır²⁵¹. Fazlı Paşa tarafından gerçekleştirilen harekâtı bildirir telgrafa göre; “*Bugün saat dokuzda birkaç taburla sâlma-i Serviye muvâsalat eyledim Balkan’da müteferrik halde bulunan eşkıya kemâl sü’ratle takip ettirilmektedir ve Kızanın ekser cihetine asayiş i’âde olduğu gibi bir taraftan peyder pey istimân etmektedirler Gabrova’dan Servi’ye değin altı saat mesafede herkes tarlalarında işiyle meşgul göründü esnâ-i târik de Aşir Bey karye-i Müslimesine yaklaşıldığında küçük ve büyük yollara dökülerek bi-nida avaz ile hezâr kere padişahım çok yaşa duasıyla lisân şükrâniyet eylediler*²⁵²” Kızanlık ciheti emniyet ve asayişe kavuşmuştur.

²⁴⁸ İttihâd, (21 Cemazeyilahir 1293/ 14 Temmuz 1876), S.14, s.3.

²⁴⁹ İttihâd, (21 Cemazeyilahir 1293/ 14 Temmuz 1876), S.14, s.3.

²⁵⁰ Sedes, 1946, s.228-229.

²⁵¹ Takvim-i Vekayi, (6 Cemazeyilevvel 1293/ 30 Mayıs 1876), S.1817, s.2.

²⁵² Takvim-i Vekayi, (16 Cemaziyelevvel 1293/ 9 Haziran 1876), S.1819, s.2-3.

Bulgaristan'daki olayları uzun süre Avrupa gündemini de meşgul etmiştir. Avrupa basını Bulgar meselesini abartılı bir tutumla ve çarpıtarak satırlarına taşımıştır. Pall Mall gazetesinin 16 Haziran 1876 tarihli sayısında Bulgar olaylarına dair yayınlandığı mektupta Bulgaristan'da yaşanan olaylara karşı Türklerin vahşi tutumundan bahsedilmiştir. Ardından Daily News Gazetesi de bir mektup yayımlayarak bu minvalde bir haber yapmıştır. İngiliz basının Bulgar katliamı temalı haberleri, liberal partinin katliam haberlerini siyasi bir malzeme haline getirmesi İngiliz kamuoyunda Türk karşıtı bir bakış açısı geliştirmiştir. Liberal Parti İngiliz hükümetini katliama destek vermekle suçlamış, uygulanan doğu politikasını ciddi bir dille eleştirmiştir. Liberal parti lideri Gladstone daha ileri giderek Türk aleyhtarı kampanyalar başlatmıştır. Kamuoyunun tepkisi üzerine İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'ni meseleyi bir an evvel çözmesi konusunda sert bir dille tenkit etmiştir. 10 Ağustos 1876'da Dışişleri Bakanı Saffet Paşa; Bulgar ayaklanmasına katılanların şef ve organizatörler hariç affedildiği, olaylara müdahale eden gönüllü birliklerden orantısız güç kullananların cezalandırıldığını bildirmiştir²⁵³. Osmanlı Devleti'nin bu tutumu Avrupa kamuoyunda Anti Türk imajını yumuşatmaya yetmemiştir. Aksine İngiliz hükümetinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına dair doğu politikasını revize etmesine sebep olmuştur.

Bulgar olayının neticesi İstanbul'da da karmaşaya sebep olmuştur. Önce Fatih ardından da Bayezid ve Süleymaniye medreselerinin öğrencileri dersleri bırakarak ayaklanmıştır. Öğrenciler, *“devlet ve memleketin hakları ve bağımsızlığı düşmanların ayakları altında çiğnendiği bir zamanda, derslerle uğraşmak dindarlık ve yiğitliğe uygun değildir. Her tarafta Müslümanlar, Hristiyanların hakaret ve kıyâmları altında eziliyor. Buna yol açan devlet büyüklerini ortadan kaldırmak şer'an hepimize düşen bir görevdir”* söylemleriyle Fatih ve Bayezid meydanlarda nümayişler düzenlemiştir. Tepkiler üzerine Sultan Abdülaziz Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı azletmiştir. Sadrazamlığa Mütercim Paşa, seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa ve Adalet Bakanlığına Mithat Paşa getirilmiştir. 31 Mayıs 1876'da ise taht değişikliği yaşanmıştır. Sultan Abdülaziz hal edilerek yerine V. Murat getirilmiştir²⁵⁴.

²⁵³ Bağçeci, 2014, s.82-83, 86, 216-217.

²⁵⁴ Armaoğlu, 2017, s.495.

II. BÖLÜM

SAVAŞ ve BARIŞ DÖNEMİ

2.1. Osmanlı- Sırp- Karadağ Savaşı

Sırp lar Balkan ların karmaşasından, Osmanlı Devleti'nin iç politikasındaki hareketlilikten ve Avrupa'da iyiden iyiye artan Türk düşmanlığı'ndan yararlanmaya çalışmışlardır. Sırp Prensi Milan önceleri Sırbistan'ın olası bir savaşa hazır olmadığını düşünse de savaş yanlısı kamuoyunun baskısına uzun süre dayanamayarak savaş hazırlıklarına başlanmıştır. Bu maksatla Hersek'teki isyana desteklerini artırmışlardır. Ancak Sırp hükümeti bu desteği gizlememiş ancak destek verenlerin halktan gönüllüler olduğunu, hükümetin böyle bir girişimi asla tasvib etmediğini beyan etmiştir. Sırp Knezi Milan, Sırp Meclisi'nde yaptığı konuşmada Bosna ve Hersek'teki hareketliliğin Sırp ları zora soktuğunu bildirmiştir. Konuşmasının devamında isyan sebebiyle Sırp halkının huzur ve rahatının kalmadığını, vatan evlatlarının sınırın dört bir yanında nöbet tutmak zorunda kaldıklarını, isyanın sona ermesi için düvel-i muazzama ve Bâbîâlî'nin ortak çalışmalarının semeresini görmeyi temenni ettiğini de belirtmiştir²⁵⁵. Osmanlı basını da Hersek İsyanı'nın Sırp ları heyecanlandığını ancak knezin buna izin vermeyeceği görüşündedir²⁵⁶. Bun karşın Sırp lar Hersek İsyanına dâhil olmak üzere pek çok kereler sınırı geçmiştir. Sırp idaresi bu sınır tecavüzlerinin ve desteğin önünü almak için sınıra asker takviyesi yapacağını bildirmiştir²⁵⁷. Ancak bu tedbire rağmen Sırp desteğinin önüne geçilememiştir.

“Geçen hafta Sırp gönüllülerinden bin kadar eşkıyâ Drin Nehrini geçtikten sonra Büyük İzvornik civarında bir ormana girdikleri ahâlî tarafından haber alınması üzerine asâkir-i muvâzzafa-i şâhânedan bir nefer bile bulunmadığı halde yedi sekiz bin kadar ahâlî bu Sırp eşkıyâlarının bulunduğu ormanı dört taraftan kuşatıp eşkıyâyı layıkıyla def ve tenkil eylemiştir²⁵⁸.”

²⁵⁵ Basiret, (20 Şaban 1292/ 21 Eylül 1875), S.1613, s.2.

²⁵⁶ Basiret, (25 Şaban 1292/ 26 Eylül 1875), S.1618, s.1.

²⁵⁷ Basiret, (21 Şaban 1292/ 22 Eylül 1875), S.1614, s.1.

²⁵⁸ Basiret, (24 Şaban 1292/ 23 Eylül 1875), S.1617, s.1.

Ekim 1875'te bu kez Sırp emratine bağlı dört tabur ve beş topun sınıra gönderildiği haberi alınmıştır. İlgili haberden Sırp'ların tamamının silahlanmaya başladığı ve halkın Osmanlı Devleti ile savaş istediği anlaşılmaktadır²⁵⁹.

Savaşın diğer unsuru Karadağ ise Osmanlı Tarihi boyunca daima problemlili bir bölge olmuştur. Hâkimiyet mücadelesinde engebeli arazi koşulları ve bu araziye çok iyi bilen yerel halk üstün savaşçılık özellikleri ile Osmanlı ordusuna zor anlar yaşatmıştır. Bölgede bir türlü devlet otoritesi tesis edilememiş ancak Karadağlılar bağımsızlıklarını da kazanamamıştır²⁶⁰. XIX. yy'a gelindiğinde Rusya'nın desteğiyle topraklarını genişletmek ve bağımsızlık adına önemli adımlar atmaya başlamışlardır. Hedeflerine ulaşmak için 1875 Hersek isyanının etkeni ve destekleyicisi olmaktan kaçınmamışlardır. Hersek İsyanı esnasında da Sırp'larla birlikte hareket ederek asilere her türlü desteği sağlamışlardır. İsyan sırasında bölgenin asayişine memur edilen Ahmet Muhtar Paşa'nın aktardığı bilgilere göre I. Duga Boğazı Savaşı sırasında Sırp ve Karadağlıların sayısı on dört bin civarındadır²⁶¹.

Karadağ Prensi Nikola da görünürde asilere destek vermediğini, asayişin bir an evvel temini için elinden geleni yapacağını bildirmiştir. Ancak asilere destek vermekten geri durmamıştır. *Basiret*'e göre, birkaç ay önce koyunlarını satmak ve ticaret yapmak üzere Gaçka, Piva, Nevesin ve İstolçe taraflarına gelen bir grup Karadağlı bölgede yaşayan Hristiyan halkın aklını karıştırmıştır. Ayrıca cepheden alınan telgraflar da Karadağ halkının isyana aktif olarak destek verdiğini teyit etmiştir²⁶².

Savaştan hemen önce Karadağ ve Sırbistan'ın başına buyruk hareketleri Osmanlı gazetelerinde tepkiye yol açmıştır. Sırp ve Karadağ kuvvetlerini Osmanlı ordusuna denk görmeyen *Sabah* gazetesi yazarları Kuzey İmparatorlarının tarafsızlıklarını korumaları halinde savaşın en fazla iki haftada Osmanlı Devleti lehine sonuçlanacağını, alınacak olumlu neticenin Hersek ihtilalini de nihayete erdireceğini belirtmiştir²⁶³. *Vakit* Sırp emaretinin Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ultimatomu eleştirerek, emaretlerin Osmanlı Devleti'ne ancak teşekkürname, arzuhal gönderebileceğini yazmıştır²⁶⁴ *Sabah*

²⁵⁹ *Basiret*, (7 Ramazan 1292/ 7 Ekim 1875), S.1628, s.1.

²⁶⁰ Abidin Temizer, "Karadağ'da Osmanlı Hakimiyetine Dair", *Yeni Türkiye Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı III*, S.68, 2015, S.3007-3008.

²⁶¹ Aydın, 2005, s.924.

²⁶² *Basiret*, (27 Şaban 1292/ 28 Eylül 1875), S.1620, s.2.

²⁶³ *Sabah*, (25 Cemazeyilevvel 1293/ 18 Haziran 1876), S.109, s.1.

²⁶⁴ *Vakit*, (11 Cemazeyilahir 1293/ 4 Temmuz 1876), S.262, s.1.

yazarlarına göre Sırp ve Karadağ emaretlerinin yaptığı hadsizliktir. Bu yüzden Bosna ve Hersek'te vakit kaybetmektense meselelerin kökten çözümü için emaretlere hadleri bildirilmelidir²⁶⁵. Böyle bir meselenin savaş ile çözülmesi arzusunun insanlığa sığmadığını ancak tabi oldukları devlete isyan eden iki emaretin de usulünce terbiye edilmeyi de hak ettiğini savunmuştur²⁶⁶. Görüldüğü *Sabah* Haziran ayı boyunca resmen savaş çıkırtganlığı yapmış, Osmanlı Devleti'nin açıkça savaşa girmesi gerektiğini savunmuştur.

Osmanlı kamuoyu savaşa girilip girilmemesini tartışırken Temmuz başında konu kendiliğinden kapanmıştır. Rusya'nın desteğini alan Sırp emareti 1 Temmuz 1876'da, Karadağ ise 2 Temmuz 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir²⁶⁷. Savaş ilanının ardından Hersek isyanının mahiyeti değişmiştir. İsyanın harici destekçileri ülkelerine dönerek savaşa dâhil olmuşlardır.

Sırbistan ve Karadağ'ın savaş ilânı basın tarafında sert biçimde eleştirilmiştir. *Vakit* bir müddetten beri devam eden karmaşanın savaşa dönüştüğü bilgisini verirken Karadağ'ın da haddini aştığı kanaatindedir. Karadağ İstanbul'a bir telgraf göndererek, “açıktan açığa ilân-ı isyân etdim demek lâzım iken ilân-ı harb sözünü vermiştir”. Gazete yazarlarına göre emaretlerin savaş ilânı Osmanlı Hükümeti'nin bir süredir arayıp bulamadığı şanstır. Böylece iki emaret kolaylıkla cezalandırılabilir²⁶⁸.

Konuya ilişkin *Sabah* gazetesi ise Sırp ve Karadağ emaretlerinin tutumunun devleti uzun uzadıya meşgul edebilecek bir mesele olmadığı, Osmanlı ordusunun kuvvetleri haddini bildireceklerine şüphe etmediklerini bildirmiştir²⁶⁹.

Görüldüğü gibi savaş ilânı Osmanlı basınında alalade bir konuymuş gibi ele alınmıştır. Bu tavırda basın mensuplarının Osmanlı ordusuna olan güvenleri önemli rol oynamıştır. Savaş ilânı halk arasında hisli gösterilere sahne olmuştur. Ayrıca halk sadarete gönderdiği telgraflarda canlarını ve mallarını bu kutsal amaç için vermeye hazır olduklarını bildirmiştir²⁷⁰. *Vakit* gazetesinin Niş ve Vidin cihetinden aldığı bilgiye göre bölgenin Müslüman halkı devlete destek olmuştur.

²⁶⁵ *Sabah*, (29 Cemazeyilevvel 1293/ 22 Haziran 1876), S.112, s.2.

²⁶⁶ *Sabah*, (3 Cemazeyilahir 1293/ 26 Haziran 1876), S.116, s.1.

²⁶⁷ Armaoğlu, 2017, s.496.

²⁶⁸ *Vakit*, (12 Cemazeyilahir 1293/ 5 Temmuz 1876), S.263, s.1.

²⁶⁹ *Sabah*, (6 Cemazeyilahir 1293/29 Haziran 1876), S.118, s.1.

²⁷⁰ Karal, 1983, s.16-17.

“Tuna ahâlisinin bir kısmı evlâd-ı fâtihân ve kısm-ı diğeri Kerim ve Bender ve Akkirman ve Belgrad ve mülhakâtı muhâcirezâdeleri olduğundan vatan uğrunda fedâ-yı cân etmeyi mefâhirden ad ederler. Arnavud gönüllüleri dahi Prizren tarafından Sırbistan’a doğru peyderpey yürüyorlar²⁷¹.”

Osmanlı Devleti halktan aldığı destek ve askeri kuvvetlerine olan inançla savaştan müspet bir netice alacağından emin olmakla beraber Avrupalı Devletlerinin müdahalesinden çekinmiştir. Bu çekince doğrultusunda ilgili devletlere durumu açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Öncelikle Sırp Hükümetine Paris Anlaşması kararlarını ihlal ettiğini bildiren bir beyanname gönderilmiştir. Beyannameyi müteakiben Avrupalı Devletlere gönderilen tamim ile Sırp ve Karadağ emaretlerinin harp ilan neticesinde kendini savunma mecburiyetinde kaldığını bu sebeple de harbe girişildiğini bildirmiştir²⁷².

Avrupalı Devletler art arda yaşanan isyanlar hasebiyle gerek malî gerekse askerî yönden oldukça zor durumda olan Osmanlı Devleti’nin Osmanlı Sırp-Karadağ savaşından mağlup ayrılacağı görüşünde birleşmiştir. Rusya cephesinde ise savaş heyecanla karşılanmıştır. Savaşın Rusya’nın Paris Anlaşması ile Balkanlara ve sıcak denizlere inme politikalarının önüne çıkan engelleri kaldıracağı, Panslavist politikaların devamlılığını sağlayacağı düşünülmüştür²⁷³.

Rusya’nın Panslavist politikalarının başarıya ulaşması ve Balkanlarda hâkimiyet kurması ihtimali, Almanya ve İtalya karşısında aldığı mağlubiyetlerle rotasını Balkanlar’a çevirmek zorunda kalan Avusturya’yı tedirgin etmiştir. Avusturya olası Rus ilerleyişi ve sınır komşusundan gelebilecek tehlikenin bertarafı için Rusya ile anlaşma yolunu tercih etmiştir. Devletler savaş ilanından bir hafta sonra 8 Temmuz 1876’da Reichstad’da bir araya gelerek Reichstad Anlaşmasına imza atmıştır. Anlaşmaya göre harbin galibi Osmanlı Devleti olursa Avusturya ve Rusya’nın beraber hareket etmesine, mağlup olursa Bosna Hersek’in Avusturya, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılmasına karar verilmiştir²⁷⁴. *Sabah* gazetesi kuzey devletlerinin meseleye ilişkin politikalarını siyasetin en karanlık yüzü olarak tanımlarken, taban tabana zıt

²⁷¹ *Vakit*, (13 Cemazeyilahir 1293/ 6 Temmuz 1876), S.264, s.1.

²⁷² Karal, 1983, s.17.

²⁷³ Özcan, 2009, s.40-41.

²⁷⁴ Karal, 1983, s.18.

Almanya ve Avusturya'nın ortak paydada buluşarak Rusya'nın büyümesine alet olmalarını son derece ilginç bulmuştur²⁷⁵

Osmanlı Devleti diplomatik girişimlerin ardından halkın yekvücut olduğu bir atmosferde Sırp- Karadağ savaşına girişmiştir. Karadağ birliklerine karşı Osmanlı ordusu, Hersek İsyanının kuvvetinin azalmasına üzerine Hersek'ten 2 tugay Bosna ve Yenipazar'a gönderilerek takviye edilmiştir. İşkodra'da 1876 itibariye hazırlanan yaklaşık 10 000 kişilik bir kuvvet hazırlanmıştır. Lakin Osmanlı piyadesi taarruz için yeterli eğitimi almadığı için savunma konusunda daha başarılıdır. Osmanlı askerleri, Hanri Martini, Şnayder ve bir kısmı da ise Vincister tüfeği verilerek silanlandırılmıştır. Asker üniforması olarak; geniş mavi şalvar, etrafı kırmızı şeritli camadan ve kırmızı kuşak ve çarık tercih edilmiştir²⁷⁶.

Osmanlı Devleti savaş için bölgeye toplamda beş birlik sevk etmiştir. Birliklerin üçü Sırbistan'a Vidin, Niş ve Yenipazar cihetlerine, ikisi Karadağ üzerine İşkodra ve Hersek'e görevlendirilmiştir. Vidin ciheti Osman Nuri Paşa, Niş ciheti Ahmet Eyüp Paşa ve Yenipazar ciheti Ali Paşa ve Mehmet Ali Paşalar komutasına verilmiştir. Karadağ kuvvetleri için İşkodra ciheti Derviş Paşa, Hersek ciheti Mahmut Muhtar Paşa komutasına verilmiştir²⁷⁷.

Karadağ ordusu iki birlik şeklinde teşkil edilmiştir. Birinci fırka yani kuzey ordusu Banyan- Grahova hattında, ikinci birlik olan kuzey ordusu ise Danilograd hattında harekete başlamıştır. Karadağ ordusu yaşadıkları bölgenin zorlu coğrafi koşulları hasebiyle savaşçı özelliklerini çok erken kazanmış 25-60 yaş arasındaki erkeklerden oluşmuştur. Savaş stratejisi düşmanı arazide yayılmaya mecbur ederek kendi sahalarına çekmek ve hâkim oldukları dağ ve geçitlere gizlenerek düşmanlarını yok etmek üzerine kurulmuştur²⁷⁸.

Sırp Ordusu ise; Osmanlı- Sırp- Karadağ savaşının hazırlık sürecinde milis sistemini kullanmıştır. Bu sisteme göre; askerlik 20-50 yaş aralığında 30 yıl olmak üzere mecburi tutulmuştur. Sırp milis kuvvetleri; “2 tabur piyade behri 800 nefer mevcudunda, 2 bölük süvari 80 ner kılıç, 8 sahra bataryası 8 top, 4 dağ bataryası, 1

²⁷⁵ Sabah, (10 Cemazeyilahir 1293/ 3 Temmuz 1876), S.122, s.1.

²⁷⁶ Halil Sedes, 1875-1878 Osmanlı Ordusu Seferleri 1876-1877 Osmanlı Karadağ Seferi, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.20-21.

²⁷⁷ Karal, 1983, s.18-19.

²⁷⁸ Ali Fitri, 2021, s.29.

*topçu nakliye katarı, 1 istihkâm taburu 300 nefer, 1 köprücü taburu 300 nefer, 1 sıhhiye bölüğü 96 nefer kuvvetten teşkil edilmiştir. Milis ve Milli ordu 1. Ve 2. Ban nâmile ikğye ayrılmakta idi. 1. Ban gençlerdene ve 2. Ban nispeten yaşlı efraddan teşekkül ediyordu*²⁷⁹.

Savaş Sırp ve Karadağlıların saldırıları ile başlamıştır. Sırp lar Rus General Çernayef'in planı uyarınca Vidin, Niş ve Yenipazar cihetlerine saldırmıştır²⁸⁰. Saldırı Osman Nuri Paşa ve mahiyetindeki birlikler tarafından durdurulmuştur. Birlikler ayrıca Sırp istihkâmlarına el koymaya muvaffak olmuştur. “*Vidin fırkası Sırbistan’da Zayçar kasabası civarında İzvor karyesinde Sırp lı ile bu sabah saat sekizde muharebeye başlayıp yedi saat imtidâd eden muharebede Sırp lı iki binden ziyade telefât vererek geriye çekilmiştir*²⁸¹.” Sırp ordusu ilk çatışmada hatırı sayılır miktarda telefât vermelerinin yanı sıra Zayçar gibi önemli bir mevkiyi savunamayacaklarını anlayıp geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu gelişme üzerine Vidin Kumandanı Ferik Osman Nuri Paşa Zayçar üzerine yürümüştür. Osman Nuri Paşa mahiyetindeki birlikler Sırp lılarla yapılan oldukça şiddetli muharebenin ardından Zayçar civarını zapt etmeyi başarmıştır. Muharebe neticesinde Sırp ordusu Sırbistan içlerine doğru çekilmeye mecbur edilmiştir. Osmanlı birlikleri ise Zayçar hattındaki ilerleyişini sürdürmüştür. Ancak Sırp ların köprüleri yerle bir etmesinden dolayı Zayçar’a giremeyen birlikler Timok Nehri üzerine köprü inşasına başlamıştır. Köprünün tamamlanmasının ardından muharebeye devam edilmiştir. Osman Nuri Paşa’nın belirttiğine göre aynı gün içerisinde Zayçar’ın fethi kaçınılmazdır²⁸².

Niş bölgesindeki Sırp taarruzları da Osmanlı orduları tarafından muzafferden bertaraf edilmiştir. Niş’te Rus General Çernayef komutasındaki Sırp ordusu Niş ile Şehirköy arasına tahkimat kurarak mevkiyi kuşatma girişiminde bulunmuştur²⁸³. Osmanlı birlikleri bu kuşatmaya engel olmuştur. Sırp birlikleri yenilerek geri püskürtülmüştür. Vidin ve Niş cihetlerinden art arda alınan muzafferiyet haberleri Bâbîâlî’de memnuniyetle karşılanmıştır. Basın da sürece dair ilgiyi canlı tutmuş,

²⁷⁹ Halil Sedes, 1875- 1878 Osmanlı Ordusu Seferleri 1876-1878 Osmanlı- Sırp Seferi, Askeri Matbaa, İstanbul, 1934, s.37.

²⁸⁰ Karal, 1983, s.20.

²⁸¹ *Vakit*, (11 Cemazeyilahir 1293/ 5 Temmuz 1876), S.264, s.1

²⁸² *Takvim-i Vekayi*, (14 Cemazeyilahir 1293/ 7 Temmuz 1876), S.1825, s.1-2.

²⁸³ Karal, 1983, s.21.

cephelerden günlük bilgi aktarımını sürdürmüştür. Bâbîâlî başarılarıyla elde ettiği güçle Sırp ordusunu barışa zorlamayı hedeflemiştir²⁸⁴.

Niş ve Vidin cihetlerinde hareketlilik devam ederken Sırp ordusu Yenipazar mevkiine saldırmıştır. Yenipazar fırka kumandanı Mehmet Ali Paşa'da mevkiiden art arda muzafferiyet haberleri vermiştir. Yenipazar bölgesinde gerçekleşen muharebelerde Sırlara çok sayıda zayıat verdirildiği gibi, silah ve mühimmatlarına da el koyulmuştur.

“Yenipazar dâhilinde Seniçe nam mahalde bir muharebe vukû' buldu Sırlıların on beş bin derecesine varan kuvvetine Ferik Saadetlü Mehmet Ali Paşa Hazretleri sekiz tabur nizamiye ile mukabele edip Sırlılar bozularak istihkâmlarına kadar arkaları sıra asâkir-i şâhâne takip eylediği halde firâr ettiler meydân-ı muharebede bin beş yüz maktûl ve evvel miktar mecrûh ile birçok tüfenkler ve mühimmât-ı harbiye terk etmişlerdir”²⁸⁵.

Hersek'in Karadağ'a yakın dağlık bölgeleri olan Zupa, Benan, Nevesin, Trebin, Gaçka ve Grahova Nevahi-i Asiye olarak nitelenmiştir²⁸⁶. Karadağlılar her daim isyana hazır Nevahi-i Asiye halkını da muharebeler esnasında yanlarına çekmeyi amaçlamıştır. Karadağlıların Koç nahiyyelerinde Nevahi-i Asiye gibi fesat ittihaz etmek niyetinde olduğu bölgeye peyderpey gönderilen birliklerden anlaşılmıştır. Bölgede kümelenen Karadağlıların defî için Podgorica ve İşkodra'dan birlikler sevk edilmiştir. Yaklaşık dört saat süren muharebede Karadağlılar çok sayıda zayıat vererek çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu muharebede Karadağlılar meşhur kaptanlarından otuz bir kişi ölmüştür²⁸⁷.

Karadağlıların başarısız girişimin ardından bölgedeki faaliyetlerini sürdürdüğü Ahmet Muhtar Paşa'nın konuya ilişkin telgrafından anlaşılmıştır. *“Karadağlılar Hersek kıtasındaki askerinin mevki mühimmeye cem'lerine teşebbüs olunduğu esnada Nevâhî-i Âsiye dâhilinde askerden halî bulundukları yerlerden haydut çetesi suretinde Nevesin taraflarına kadar gelmiş ve dağlara istihkâmlar yapmış oldukları”²⁸⁸*. Telgrafın devamında Nevesin taraflarına tecavüz eden Karadağlıların muharebe girişiminde bulunduğu lakin münhezim ve perişan bir halde firar ettikleri belirtilmiştir²⁸⁹. İşkodra

²⁸⁴ Vakıf, (12 Cemazeyilahir 1293/ 5 Temmuz 1876), S.263, s.1.

²⁸⁵ Takvim-i Vekayi, (18 Cemazeyilahir 1293/ 11 Temmuz 1876), S.1826, s.2-3.

²⁸⁶ Ali Fitri, 2021, s.11.

²⁸⁷ Takvim-i Vekayi, (23 Cemazeyilahir 1293/ 16 Temmuz 1876), S.1827, s.2.

²⁸⁸ Takvim-i Vekayi, (10 Recep 1293/ 1 Ağustos 1876), S.1830, s.1-2.

²⁸⁹ Takvim-i Vekayi, (10 Recep 1293/ 1 Ağustos 1876), S.1830, s.1-2.

Valisi Ahmet Hamdi Paşa'nın bildirdiğine göre, Karadağlıların hatt-ı imtiyazı tecavüz etmeleri üzerine Podgorica'da bulunan ovada muharebe başlamıştır. Bu muharebede Binbaşı Hacı Ahmet Ağa ile Erkan-ı Harp Kolağası Mehmet ve Kaza Kaymakamı Remzi Efendilerin kumandasında bulunan dört bölük şişhane ve - Tiran redif taburunun desteğiyle mücadele etmiştir. Yaklaşık sekiz saat süren muharebe neticesinde sekiz şehit ve otuz iki nefer yaralı vermiştir. Karadağlılar ise münhezim ve perişan firar etmiştir²⁹⁰.

Vakit gazetesi yabancı gazetelerden aktardığı malumatlarla Ahmet Muhtar Paşa ve Osman Paşa'nın başarılarını “*Ahmet Muhtar Paşa ve Osman Paşa Hazeratının harekâtını gazeteler meth ve sitâyîş ediyorlar buraya gelen telgrafnameler Ahmet Muhtar Paşa'nın Karadağlılara galebe edip takip eylediğini beyan ediyorlar*” şeklinde aktarmıştır. Ahmet Muhtar Paşa'nın Karadağ karşısındaki galibiyet serisi Bileke'de son bulmuştur. Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki asakir şahane bozguna uğrayarak Trebin'e çekilmiş ve takviye kuvvet talebinde bulunmuştur. Osmanlı Hükümeti Klik Limanı vasıtasıyla gerekli takviye kuvvetleri göndermeyi amaçlamış lakin Avusturya'nın tarafsızlığına gölge düşüreceği yönündeki söylemleri ve engellemeleri sebebiyle girişim başarıya ulaşamamıştır. Avusturya'nın bu tutumu Osmanlı Devlet adamlarınca teessüfle karşılanmıştır. Hükümetinin kararını açıklayan Avusturya elçisine bu tutumun kadim dostluğu zedelediği bildirilmiştir²⁹¹. Osmanlı devlet adamları Rusya'ya destek olmaları gerekçesiyle eleştirdiği Avusturya'ya tutumundan dolayı teessüflerini bildirmekten öte bir tepki vermemiştir²⁹².

Kendisini mazlum Ortodoks ahalisinin savunucusu olarak niteleyen Rusya duruma el koyarak Rus basını aracılığıyla olumsuz Türk imajını pekiştirmiştir. Rusya Mazlum Slavlar, zalim Türkler temasıyla din kardeşlerini yardıma davet etmiştir. Rus metropolitinin çağrısıyla birçok Ortodoks din kardeşlerinin zaferi için dualar etmiştir²⁹³.

Rusya savaş sürecinde emaretleri dünya kamuoyuna mağdur olarak tanıtmıştır. Bu tanıtım kamuoyunda geniş yankı uyandırmış, neticesinde Balkan Hıristiyanlarına dünyanın dört bir yanından yardım yağmıştır. Rusya'nın bu yaklaşımı diğer gazeteler gibi *Sabah* gazetesinin de dikkatini çekmiştir. *Sabah* muhabirleri Rusya'nın yeni bir haçlı hareketine giriştiğini ancak Türk tarafının böyle bir amacının olmadığını

²⁹⁰ *Takvim-i Vekayi*, (14 Cemazeyilahir 1293/ 7 Temmuz 1876), S.1825, s.1-2.

²⁹¹ *Vakit*, (11 Recep 1293/ 2 Ağustos 1876), S.288, s.1-2.

²⁹² Özcan, 2009, s.46.

²⁹³ *Sabah*, (29 Cemazeyilahir 1293/ 22 Temmuz 1876), S.138, s.1.

belirtmiştir²⁹⁴. Meselenin din savaşından ziyade Slav muharebesi şeklinde ele alınması gerektiğini savunmuştur.

“Patriklerle Papa, Osmanlıların galip gelmeleri için dua ettikleri ve maddeten de ellerinden geleni esirgemedikleri halde nasıl olur da buna bir din savaşı denebilir ? Müslümanlık, Ortodoksluk, Katoliklik, Musevilik bizimledir. Sırpılar, Karadağlılar, eşkiyâlar ve bunlara imdâd edenler, bu muharebeye din muharebesi demek isterlerse ve saydığımız dinlere karşı muharebe ediyorlarsa, kendileri hangi dine mensupturlar? Muharebe hangi dinle hangi din beyninde oluyor²⁹⁵?”

Rusya'nın meseleyi din savaşına dönüştürme çabası sürerken Sırp tarafının aldığı darbeler neticesinde Avrupa basınında mağlubiyet imaları yapılmaya başlanmıştır. Ancak böyle bir durum söz konusu olsa dahi mevcut durumlarında bir değişikliğe müsaade edilmeyeceği de açıkça belirtilmiştir. *Sabah gazetesi* Kurye Doryan, Tageblatt, Tan, Daily News, Istandar (Standard) gibi Avrupa menşeli gazetelerden alıntılarla Avrupa bakış açısını okuyucularıyla paylaşmıştır.

“üç imparatorların şimdiye kadar sulhun vekâyesine pek elverişli ve muharebe durdukça Bâbîâlinin menâfi lehinde olan ittifakları muharebeden sonra bir yeni sûret gösterecek ve Bâbîâli galip dahi olduğu halde düvel muazzama ile münasebet dostanede bulunmak isterse hali hazırın badel sulh vekâyesi hususunda müzâkerata girişecektir²⁹⁶.”

Avrupa basınında yayınlanan bu ve bu tarz makalelerle Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurulmaya çalışıldığı açıktır. Osmanlı Devleti'nin savaştan galip ayrılrsa dahi kazanç elde etmesine izin verilmeyeceği, savaş bitiminde de mevcut statükonun korunması için müzakereler yapılacağı açıkça dile getirilmiştir. Bu durum akıllara tek bir soru getirmektedir. Sırp ve Karadağlıların mağlup olduğu, Osmanlı Devleti'nin galip olmasına rağmen söz sahibi olamayacağı bu savaşın galibi kimdir? Bu meseleden üç imparatorun ve Avrupalı devletlerin çıkar saylayacağı çok açıktır.

Osmanlı Devleti'nin gösterdiği başarı karşısında bozularak perişan hale gelen emaretlerin durumu çıkar çevrelerince tepkiyle karşılanmıştır. Osmanlı birliklerinin

²⁹⁴ *Sabah*, (29 Cemazeyilahir 1293/ 22 Temmuz 1876), S.138, s.2.

²⁹⁵ *Sabah*, (12 Recep 1293/ 3 Ağustos 1876), S.147, s.1.

²⁹⁶ *Sabah*, (23 Recep 1293/ 14 Ağustos 1876), S.157, s.3.

Zayçar mevkiini ele geçirmesi ve Aleksinaç nam mevkiinin kuşatılması Sırp birliklerini barışa zorlamıştır. Nihayetinde Sırp Prensi Milan 24 Ağustos 1876'da Avrupalı Devletlerin temsilciliklerine başvurarak barış görüşmeleri için aracılık talebinde bulunmuştur²⁹⁷.

Sabah'a göre barış kararını verebilecek yegâne yetke sahibi Osmanlı Devleti olmalı, Avrupa müdahalesine izin verilmemeli, Osmanlı Devleti Sırbistan'dan bir daha böyle bir girişimde bulunmayacağına dair güvence almalıdır. Ayrıca Sırp kalelerine yeniden asker gönderilmeli, isyan sürecine zemin hazırlayan prensleri ve müdürleri görevden alınmalıdır²⁹⁸. *Sabah* aksi halde Sırbistan ve Karadağ küstahça davranmasının önüne geçilemeyeceğini de belirtmiştir.

“Bâbîâlî için en doğru yol barış şartlarının müzakeresine girişmek fakat daha önce mütârekeye yanaşmayıp savaşa devam ile bir yandan barış şartlarının tespit edilmesine çalışmaktan ibarettir²⁹⁹.”

Sabah ve *Vakit* gazeteleri müzakereye karar verilse dahi savaşa ara verilmemesini istemiştir. Gazeteler verilecek aranın Sırp ve Karadağ kuvvetlerine eksiklerini tamamlama fırsatı sunmaktan başka bir işe yaramayacağı hususunda fikir birliği yapmıştır.

Osmanlı Devleti Avrupalı Devletlerin müzakere yönündeki tutumları karşısında daha fazla direnememiştir. Ancak hâkimiyetindeki emaretlerle Avrupalı devletler aracılığıyla müzakere yapmayı da uygun bulmamıştır. Başkumandan Abdülkerim Paşa'ya harp hareketinin durdurulmasını emri verilmiş, ardından da barış şartları bildirilmiştir³⁰⁰. *Sabah* gazetesi Osmanlı Devleti'nin devlet bile sayılamayacak küçük emaretlerle barış görüşmesi sürecine girmesini bir lütuf, insanlığa hizmet olarak yorumlamıştır³⁰¹.

²⁹⁷ Karal, 1983, s.22-23.

²⁹⁸ *Sabah*, (20 Recep 1293/ 11 Ağustos 1876), S.155, s.2.

²⁹⁹ *Sabah*, (4 Şaban 1293/ 25 Ağustos 1876), S.167 s.1.

³⁰⁰ Karal, 1983, s.23.

³⁰¹ *Sabah*, (12 Şaban 1293/ 2 Eylül 1876), S.174, s.2.

Sabah buna ek olarak barış görüşmeleri sürecinde galebe Osmanlı Devleti'nin haklarının korunması, emaretlerin bir daha bu şekilde bir girişimde bulunmaya cesaret edememeleri için usulünce cezalandırılmaları gerekliliğini savunmuştur³⁰².

Nihayetinde Avrupalı Devletlerin baskısına direnemeyen Osmanlı Hükümeti barış şartlarını görüşmek üzere toplanmıştır. *Vakit*'e yapılacak barışın Osmanlı Devleti'nin şanına yaraşır olmasını istemektedir ve bu konuda Osmanlı çıkarları doğrultusunda hareket edileceğine olan inancını dile getirmiştir³⁰³.

Barış görüşmeleri esnasında gazetelerde barış ve aracılık talebine ilişkin yazılar yazılmaya devam etmiştir. *Vakit* gazetesi; “...iki tarafça dökülen kanlar bir vatan evladının kanı olmasıyla bunun devamı keder ve teessüre mûcib olduğundan bu babda iktizâ eden tedâbir-i müessireye teşebbüsle şu hal-i esef-i iştimâle nihâyet verilmesi fermân buyurulduğuna..” göre akan kanın bir an önce durdurulmasını istemiştir. Ancak aracılık yapma niyetinde olanların emelli belirsiz olduğundan bu kabul edilmemelidir. Buna ek olarak Osmanlı çıkarları doğrultusunda oluşturulan sulh zemininde Sırp isyanının etkenin araştırılması ve gerekli cezanın verilmesini gerektiğini de savunmuştur³⁰⁴. *Sabah* gazetesi de *Vakit* gazetesine paralel bir görüş belirterek Sırbistan'ın böylesi bir faaliyete bir daha cesaret edememesi için usulünce cezalandırılmasını istemiştir³⁰⁵.

Basında barış ve aracılık meselelerine dair tartışmalar sürerken; Müzakere Meclisi 14 Eylül 1876'da barış şartlarını tespit ederek büyük devletlere bildirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin barış şartları;

- “*Sırp Prensi'nin İstanbul'a gelip Sultana şahsen biat etmesi.*
- *Türk askerleri tarafından zapt edilen dört kalenin fermanla Sırbistan'a verilmesi.*
- *Milis kuvvetinin terhis edilmesi ve askeri gücün 10.000 kişi ve iki top bataryasından ibaret olması.*

³⁰² *Sabah*, (12 Şaban 1293/ 2 Eylül 1876, S.174, s.1.

³⁰³ *Vakit*, (24 Şaban 1293/ 14 Eylül 1876), S.317, s.1.

³⁰⁴ *Vakit*, (25 Şaban 1293/ 15 Eylül 1876), S.318, s.1.

³⁰⁵ *Sabah*, (12 Şaban 1293/ 2 Eylül 1876), S.174, s.1.

- *Bir fermanla, sınır vilayetlerinden gelen göçmenleri Sırbistan'a geri göndermek ve Sırbistan'da var olan kaleler hariç bütün kalelerin tam olarak yıkılmasını düzenlemek.*
- *Miktarı daha sonra belirlenecek olan savaş tazminatının Sırbistan Prensiğinden alınması ve bu ödenmediği takdirde, o kadarlık savaş tazminatı faizinin eski vergiye eklenmesi.*
- *Türk sınırı ile Belgrad'ı birleştiren demiryolunu Türk Hükümetinin, ya bir Türk şirket, ya da şirketin temsilcileri yoluyla yapması ve işletme hakkına sahip olması³⁰⁶. ”*

Barış şartlarının bildirimini müteakip 15 Eylül 1876 itibariyle on günlük bir ateşkes ilan edilmiştir³⁰⁷. Osmanlı Devleti'nin ileri sürdüğü barış koşulları İngiltere tarafından onaylanmamıştır. İngiltere diğer devletlerinde hemfikir olduğu barış şartlarını Osmanlı Devleti'ne sunmuştur.

İngiltere tarafından sunulan barış şartları;

- *“Sırbistan ve Karadağ emaretlerinin savaştan önceki imtiyazları tecdid edilecek.*
- *Bosna ve Hersek taraflarında muhtariyet idaresi kurulacak.*
- *Bulgaristan'da Andraşi layihasında belirtilmiş olan esaslar dairesinde ıslahat yapılacaktır.*
- *Bundan başka Sırbistan ile iki aylık bir mütareke imzalanacaktır³⁰⁸. ”*

İngiltere tarafından sunulan barış şartları Osmanlı basınında tepkiyle karşılanmıştır. *Sabah* gazetesine göre mesele her gün yeni bir suret kazanmaktadır. Birkaç hafta öncesine kadar me'yûsâne nidaları atan Sırplıların, bugünlerde tek bir can kalmayınca kadar direnecekleri rivayet olunmuştur. Yirmi gün evvele kadar Milan'ın sadarete gelip terziye vermesi ve Sırplıların hak ettikleri muameleyi görmesinden bahis olunurken mesele bambaşka bir boyuta taşınmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın savaş öncesi halinin korunmasının yanı sıra Bosna Hersek ve Bulgaristan'a imtiyaz verilmesinden bahis olunmaya başlamıştır.

³⁰⁶ Aydın, 2004, s.150-151.

³⁰⁷ Aydın, 2004, s.150.

³⁰⁸ Karal, 1983, s.23.

“....devletler Bâbîâlî’ye sulhu teklif ettiklerinde şerâit-ı sulhun tayinini Bâbîâlî’den bekleyeceklerine kendileri der-miyân ettiler. Ancak bu şartlar bir galibe ve hususıyla üzerine hücum eden asilerden hukukunu muhâfaza için silah istimâline mecbur olmuş olan bir galibe teklif olunacak şartlar olmadığından.” Teklif edilen şartların galibe yakışmadığı açıkça ortadır. “Bosna Hersek ve Bulgaristan’a imtiyaz verildikten sonra Rumeli’de doğrudan doğruya Osmanlı idaresinde ne kalacak.... Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü ve hususiyle Osmanlıların Rumeli’de bekâsını isteyip de böyle tekliflerde bulunmak ya cinnete veyahut ahvâl-i âlem ve fenn-i siyasetten büsbütün bihaber olmağa mütevâkkıftır³⁰⁹.”

Sabah gazetesi konuya ilişkin yazısının devamında Rumeli’nin Osmanlı Devleti’nin elinden çıkmasının ne Avusturya’ya ne Almanya’ya fayda sağlamayacağını, bu işten fayda sağlayacak tek devletin Rusya olduğunu belirtmiştir³¹⁰.

Vakit gazetesinden bildirildiğine göre; Müzakere meclisinde barış ve güven ortamının tesisi için düvel-i muazzamanın arabuluculuk girişimleri ve teklif ettiği şartlar görüşülmüştür. Barış teklifinin Osmanlı Devleti’nin çıkarlarına ters düştüğü, böylesi şartların kabulünün mümkün olmayacağı belirtilmiştir.

“Sırbistan ve Karadağ’ın hal-i sabıkasında kalmaları temin-i maksat edemeyeceğinden harekât-ı tecavüziyenin tatili için ta’yîn olunan müddetin iktizâsında - - ikayı vazifeye mübâderete ve hat hümayun padişahide icrayı ferman buyurulan ıslahat esasiye bilcümle memâlik mahrûs ahvâline şamil olub buna Bosna ve Hersek eyaletlerinin dahi duhûl tabi’ bulduğundan öyle imtiyaz verilmesi emir müstehileden olmağla meşruiyetini tatbiki yol bulunamayan tavsitin reddine karar verilmiştir³¹¹.”

Sabah gazetesi; “Yabancı devletlerin böyle tekliflerde bulunmaları ne kadar haksız ise Bâbîâlî’nin evvelce tatil-i harb hususunda gösterdiği muvâfakat, insaniyet

³⁰⁹ Sabah, (9 Ramazan 1293/ 28 Eylül 1876), S.188, s.1.

³¹⁰ Sabah, (9 Ramazan 1293/ 28 Eylül 1876), S.188, s.2.

³¹¹ Vakit, (15 Ramazan 1293/ 4 Ekim 1876), S.335, s.1.

nazarında o kadar memdûh ve bu teklifleri reddetmeye karar vermesi o kadar haklıdır³¹²” ifadeleriyle teklifin reddini desteklemiştir.

Rusya başta olmak üzere Avrupalı Devletlerin desteğini alan Prens Milan, Rus Generali Çernayef ile birlikte hareket ederek Sırbistan’daki barış yanlılarını sindirmiştir³¹³. Osmanlı cephesinde İngiltere’nin barış yönündeki telkinleri, Rusya’nın gövde gösterileri semeresini vermiş Osmanlı Devleti altı aylık bir mütarekeyi teklif mecburiyetinde kalmıştır³¹⁴. Osmanlı Devleti bu altı aylık süreçte yabancı müdahalesine engel olmak için meşrutiyet idaresinin kurulmasına ve kanuni esasının ilanına karar vermiştir³¹⁵.

“Devlet-i Âliyye’nin tayin eylediği altı ay mütâreke maddesini Avrupa Devletleri’nin ekserisi hususıyla efkâr – hüsn kabul ettiği matbû’atı lisânından anlaşılmaktadır. Mesmûata nazaran yalnız Rusya Devleti beş devlet nezdinde bulunan sefiresine ve Dersaadet’deki maslâhâtgûzarına bir telgraf çekip bu müddetin uzunluğundan bahisle Sırpılar bu sırada masraf altında kalıp Avrupa ticaretine dahi sekte geleceği ve bu ise insaniyete menâfi bulunacağı cihetle İngiltere’nin Dersaadet sefiri tarafından evvelce der-miyân olunan esas üzerine bir ay nihayet bir buçuk ay müddete akdi hususunu istihsâle çalışmalarını emir ettiği mesmuadandır³¹⁶.”

Vakit gazetesinde zikrolunduğu üzere altı aylık mütareke sürecinden yalnızca Rusya rahatsız olmuştur. Rusya bu süreçte Avrupa ticaretinin zarar görmesinden endişe duyduğunu belirtse de asıl endişesi Osmanlı Devleti’nin hızlı bir ıslahat sürecine girişerek toparlanması olmuştur³¹⁷. Vakit Avrupa gazetelerinden yaptığı alıntılarla süreci okuyucularına aktarmıştır. Macar gazeteleri Avusturya’nın Rusya ile müttefik bulunmamasını, Rusya’nın Bulgaristan’a asker sevkinde ısrarcı olmasına rağmen harbe muhalefet etmesini ihtar etmiştir. Avusturya gazeteleri de Avusturya’nın bitaraf kalmasını tavsiye etmişlerdir³¹⁸. Almanya’da bulunan serseri makulesinden bir gruptan Sırbistan’a gitmek için gönüllü birlikler teşkil ettiği, Rusya’nın da gönüllü birlikler

³¹² Sabah, (9 Ramazan 1293/ 28 Eylül 1876), S.188, s.2.

³¹³ Sabah, (9 Şevval 1293/ 28 Ekim 1876), S.202, s.1.

³¹⁴ Aydın, 2004, s.156.

³¹⁵ Karal, 1983, s.23.

³¹⁶ Vakit, (28 Ramazan 1293/17 Ekim 1876), S.346, s.1.

³¹⁷ Baykal, 1948, s.245.

³¹⁸ Vakit, (28 Ramazan 1293/17 Ekim 1876), S.346, s.1

oluşturarak Sırbistan'a gönderdiği de Avrupa basınından aktarılan haberler arasındaki yerini almıştır³¹⁹.

Görüşmelerin devam ettiği esnada; İngiltere başta olmak üzere Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti aleyhindeki tutumundan da güç alan Sırp ordularının eksiklerini tamamlayarak yeniden harbe girişmiştir³²⁰.

Sırp saldırıları ile başlayan harbin ikinci safhası beklenenin aksine Osmanlı kuvvetlerinin üstünlüğünde geçmiştir. Ahmet Muhtar Paşa telgraf yoluyla cepheye dair durumları, savaşın seyrini sürekli İstanbul'a aktarmıştır. Ahmet Muhtar Paşa'nın telgrafları doğrultusunda alınan bilgiler Osmanlı basını aracılığıyla okuyucuya aktarılmıştır³²¹. *Vakit* gazetesi savaş esnasında Mustafa Celaleddin Paşa'nın yaralanarak öldüğü bilgisini teessürle okuyucusu ile paylaşmıştır³²². Cepheden gelen kara habere rağmen Osmanlı kuvvetleri ilerleyişini sürdürmüş, Rus General Çernayef komutasındaki Sırp birlikleri defalarca bozguna uğratılmıştır³²³.

Deligrad ve Alesinatz mevkiilerinin Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiş, Belgrad yolu açılarak Sırbistan'ın işgali kolaylaşmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyişi Sırp Prensi Milan'ı telaşlandırmıştır. Prens Milan ilerleyişi durdurmak için Rus Çarına “*Sırbistan'ı kurtarmak için Allah'tan sonra size güveniyorum*” çektiği telgrafla Rus müdahalesini istemiştir³²⁴. Bunun üzerine Rus elçisi İgnatief Osmanlı Devleti'ne 48 saatlik bir ultiatom vermiştir. Buna göre; Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ ile iki aylık kayıtsız şartsız bir mütareke akdetmeli, aksi halde iki ülke arasındaki ilişkilerin kesileceği, Rus elçilik personelinin mahiyeti ile birlikte İstanbul'u terk edeceği bildirilmiştir. Mevcut durumun bütün sorumluluğunun da Osmanlı Devleti'ne yükleneceği ifade edilmiştir³²⁵.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu mali ve askeri durum sebebiyle Rus ile savaş göze alamayarak ultiatomu kabule mecbur kalmıştır³²⁶. “*Rusya sefiri Ceneraal İgnatief'in altı hafta müddetle tatil-i harbin kabulü hakkında kırk sekiz saat mühletle bir*

³¹⁹ *Vakit*, (28 Ramazan 1293/17 Ekim 1876), S.346, s.1.

³²⁰ Karal, 1983, s.23.

³²¹ *Vakit*, (29 Ramazan 1293/ 18 Ekim 1876), S.347, s.1.

³²² *Vakit*, (28 Ramazan 1293/ 17 Ekim 1876), S.3476, s.1.

³²³ Karal, 1983, s.24.

³²⁴ Aydın, 2004, s.159.

³²⁵ Karal, 1983, s.24.

³²⁶ Karal, 1983, s.24-25.

*ültimatom verdiği ma'lûmdur. Bâbiâlî iki ay için bila şart tatili harbi kabul ederek sefiraya tebliğ etmiş, mevkî-i harbde bulunan asâki-i şâhâne kumandanlarına dahi harbin tatilini emretmiştir*³²⁷.”30 Ekim itibariyle iki aylık bir mütarekenin kabul edildiği cephelerdeki komutanlara bildirilmiştir³²⁸.

Tekrar edilen mütareke süreci Avrupa’da geniş yankı uyandırmıştır. Bu defa Osmanlı Devleti’nin zaferi takdir edilmiş, barış yanlısı tutumuna dem vurulmuştur³²⁹. *Sabah* gazetesi de Osmanlı Devleti’nin barış yanlısı tutumunu desteklemiştir. Desteğin yanı sıra Rusya’nın yaklaşımını, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya’nın içinde bulunduğu ittifakı tartışmaya açmıştır. “....üç imparator birbirini müteâkib vâkı olan mülâkâtları, müzakereleri, ittifakları ne idi ? Hususuyla sır tutulan bir ittifakın mühîm bir meseleye mebnî olacağından şüphe yoktur. Mecrûd sulh umûmiyeyi vekâya etmek maksadına mebnî olmasına inanmamıza ahvâl hazıra mani oluyor³³⁰.” Çıkarları dolayısıyla birbirine ters düşmesi beklenen üç imparatorluk hangi maksat için bir araya gelmiştir? *Sabah* gazetesi makalede bu sorunun cevabını aramıştır. Rusya ve Almanya arasında herhangi bir ittifakın gündeme gelmesi için Rusya’nın Panslavizm politikasından vazgeçmesi veya Almanya’nın kendi aleyhinde karar vermesi gerekir. Lakin ne Rusya Panslavizm politikasından, ne Almanya kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekten vazgeçmiştir. Meselenin Avusturya ayağına gelirse; Rusya’nın Panslavizm politikası Macarların tamamen Avrupa haritasından silinmesine sebep olabilecekken Avusturya neden Rusya ile ittifak yapmıştır? “*Velhâsıl Almanya ile Avusturya’nın menâfî Rusya’nın menâfîyle taban tabana zıt olduğundan bu iki devletin öteden beri Rusya’nın maksat cihangirânesine karşı durup, Avrupa’nın muvazenesini muhâfâza etmeyi vazife edinmiş olan İngiltere’den ziyade Rusya’nın aleyhinde olmaları tabiidir.*” *Sabah* bu ittifaka dair sorulara yanıt ararken, Rus ulti-matomunun bu üçlü ittifakı yıktığı kanaatine varmıştır³³¹.

Gerek yerel basında gerekse Avrupa basınında mütareke sürecinin yankıları sürerken İngiltere Balkan meselesinin çözümü için uluslararası bir konferansın

³²⁷ *Sabah*, (16 Şevval 1293/ 4 Kasım 1876), S.207, s.2.

³²⁸ Baykal, 1948, s.246.

³²⁹ *Sabah*, (21 Şevval 1292/ 9 Kasım 1876), S.212, s.1.

³³⁰ *Sabah*, (4 Zilkade 1293/ 21 Kasım 1876), S.222, s.1.

³³¹ *Sabah*, (4 Zilkade 1293/ 21 Kasım 1876), S.222, s.2.

toplanması önerisinde bulunmuştur³³². “İngiltere Devlet Osmaniye’nin istiklâl ve tamam-i mülkiyetini temin edecek bir konferansın akdini teklif ediyor³³³.” İngiltere bu girişimi ile Rusya’nın Balkan meselesinin çözümünde tek muhatap olmasını engellemeye çalışmıştır. Zira Balkanların Rus nüfuzu altına girmesi İngiltere’nin doğu politikasının sekteye uğraması manasına gelecektir.

Osmanlı Devleti Rusya’nın tehditkâr tutumuna karşılık İngiltere’nin konferans teklifine sıcak bakmaya başlamıştır. Ancak konferansta devletin iç işlerine müdahale edileceğinden endişelenmiştir. Bu konudaki endişelerini de İngiliz elçisi aracılığıyla İngiliz Hükümeti’ne bildirmiştir. İngiliz Hükümeti konferansta Osmanlı Devleti’nin istiklali ve mülk bütünlüğüne riayet edileceğinin garantisini vermiştir³³⁴. Bu teminat üzerine Osmanlı Devleti konferans teklifini kabul etmiştir. İngiltere’nin teşebbüsü üzerine barış şartlarını görüşecek konferansın İstanbul’da toplanmasına karar verilmiştir³³⁵.

Sabah gazetesine göre; Balkanlardaki meselelerin çözülmesi için bir konferansın toplanması zaruri değildir. Meseleler Avrupa müdahalesi olmaksızın, Osmanlı Devleti’nin ıslahatları ve iç yönetimi düzenlenmesi ile olumlu sonuçlanabilecek niteliktedir³³⁶. Zira Osmanlı Devleti alicenaplık göstererek hiçbir *Vakit* barış hususunda fedakârlıktan kaçınmamıştır³³⁷. Ancak böyle bir konferansın toplanmasına karar verilmişse; Osmanlı Devleti kendi haklarını korumalı, bir karış dahi toprak vermemeli ve hiçbir vilayetin genel ıslahattan ayrı tutulmasına rıza göstermemelidir³³⁸.

2.2. İstanbul (Tersane) Konferansı

Osmanlı Devleti İngiltere’den aldığı teminatla konferansın toplanmasını kabul ettikten sonra devletin geleceğini garantiye almak için Kanuni Esasinin ilanına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda da; hem Kanuni Esasi hem de konferans işlerini yürütebilecek başarılı bir devlet adamı olan Mithat Paşa sadrazamlık makamına tayin edilmiştir³³⁹. Mithat Paşa’nın sadrazamlığa tayini yurt içinde ve yurt dışında

³³² *Sabah*, (22 Şevval 1292/ 10 Kasım 1876), S.213, s.1.

³³³ *Sabah*, (4 Zilkade 1293/ 21 Kasım 1876), S.222, s.2.

³³⁴ Karal, 1983, s.27.

³³⁵ *Sabah*, (21 Şevval 1293/ 9 Kasım 1876), S.212, s.1.

³³⁶ *Sabah*, (1 Zilkade 1293/ 18 Kasım 1876), S.220, s.1.

³³⁷ *Sabah*, (28 Şevval 1293/ 16 Kasım 1876), S.217, s.1.

³³⁸ *Sabah*, (8 Zilkade 1293/ 25 Kasım 1876), S.226, s.2.

³³⁹ Karal, 1983, s.27.

memnuniyetle karşılanmıştır. Osmanlı cephesindeki bu gelişmelerin ardından ıslahat maddelerinin karara bağlanması için Paris Barış Antlaşmasında imzası bulunan devletler; Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya, Almanya konferans için İstanbul'a davet edilmiştir.

İngiliz Hükümeti İstanbul'da akdolunacak konferans için Sir Henry Elliot ile birlikte Marki Salisbury'yi tayin ettiğini bildirmiştir³⁴⁰. Konferansta İngiltere'yi Lord Salisbury ve Sir Henry Elliot, Fransa'yı Kont Bourgoing ve Kont Chaudordy, Avusturya-Macaristan'ı Kont Zichy ve Baron Calice, Rusya'yı Ignatief, İtalya'yı Kont Corti, Almanya'yı Baron Werther, Osmanlı Devleti'ni de Hâriciye Nâzırı Saffet Mehmed Esad Paşa ile Berlin Elçiliği'nden Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirilen İbrâhim Edhem Paşa temsil etmiştir³⁴¹.

Konferans, 23 Aralık 1876'da Kasımpaşa'da ki Bahriye Nezareti binasının üst katında toplanmıştır³⁴². Osmanlı delegeleri, meslektaşlarına nezaret binasını gezdirdikten sonra gündeme dair konuşmaların yapıldığı esnada top sesleri duyulmaya başlamıştır³⁴³. Hariciye Nazırı top seslerinin Sultan II. Abdülhamit tarafından ilan edilen meşrutiyeti haber verdiğini bildirmiştir. Konuşmasının devamında “*Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı memâlikinde Müslüman ve Hristiyan tebaa arasında fark kalmayacağı ve her iki zümrenin de durumunu ıslâh için bir takım tedbirler alınacağından konferans tarafından artık herhangi bir reform teklif ve tavsiye yapılmasına lüzum kalmadığını*”³⁴⁴ beyan etmiştir.

Nihayetinde 23 Aralık 1876'da konferansın ilk oturumunun gerçekleştiği esnada top sesleri eşliğinde Kanûn-ı Esâsî ilan edilmiştir³⁴⁵. Sabah konferansın “*ictimâ ma'mûl edilmişse de usûl meşveretin resmen kabul edileceği gerekçesiyle ertelendiğini, konferansın toplanmasını müte'âkib usûl meşveretin kabûl ve i'lân olunacağını, padişahın bu esnâda Bâbiâlî'de hazır bulunub bir nutuk okuyacağı*” bilgisini satırlarına taşınmıştır³⁴⁶.

³⁴⁰ Sabah, (22 Şevval 1293/ 10 Kasım 1876), S.213, s.1.

³⁴¹ Aydın, 2016, s.671.

³⁴² Aydın, 2016, s.672.

³⁴³ Karal, 1983, s.29.

³⁴⁴ Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk- Rus İlişkileri 1789- 1919), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s.82.

³⁴⁵ Gölen, 2009, s.163.

³⁴⁶ Sabah, (6 Zilhicce 1293/ 23 Aralık 1876), S.250, s.1.

Osmanlı Devleti Kanûn-i Esâsî'nin kabulü ile düvel-i muazzamadan gelebilecek baskıları en aza indirmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple de Kanûn-i Esâsî'de en çok hassasiyet gösterilen konu gayrimüslim hakları adına önemli adımlar atılmıştır. *“....teba'a-i osmâniyyenin kâffesi ahvâl mezhiyeden maada şeylerde hukuk ve vezâif – hâ'iz olduklarından bu esasa müte'allik mev'id icrâya konularak mevâdın cümle-i cemîlesinden olmak üzere gayrimüslim teba'a-i Osmâniyye evlâdının mekâtib askerîyyenin kâffesine kayd ve kabûl olunmaları husûsuna bu kere mahsûsa irâde-i seniyye-i hazret padişahi şeref nuh ve sâdır buyurulmuş olmağla teba'a-i gayrimüslim etfâlinden zikr olunan mekâtib-i askerîyyeye girmek isteyenlerin bu mekteblere alınan teba'a-i Müslime evlâdı haklarında mevzû ve cârî olan usûl ve kâ'ide mûcebince bilihtimâm isimlerini kayd ettirmeleri için bâb-ı ser-askerîye mürâca'at eylemeleri...”³⁴⁷.*” şeklindeki ilanlar dönem gazetelerinde de yayınlanmıştır.

Ancak Osmanlı Devleti'nin iyi niyetli girişimi katılımcı devletlerde beklenen etkiyi yaratmamıştır. Dahası destek beklenen İngiliz temsilcisi de Rus temsilcisinin fikirleri doğrultusunda hareket etmiştir. Osmanlı temsilcilerini de rahatsız eden durum karşısında Bâbiâlî'ye konferanstan beklenen sonucun alınamayacağı bildirilmiştir. Osmanlı hükümeti Odyan Efendi'yi Londra'ya göndererek son bir umut İngiliz desteği aradıysa da beklenen netice alınamamıştır³⁴⁸. İlgili devlet temsilcileri aldıkları kararları Osmanlı temsilcilerine iletmiştir. Bulgaristan ve Bosna'da ki Müslüman tebaaya dair ağır hükümler içeren belge kanun-ı esasiye aykırılığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Osmanlı temsilcilerinin kararlı tutumu neticesinde şartlar cüzzi miktarda hafifletilmiştir. Mevcut durum içerisinde dahi şartlar Osmanlı Devleti için kabul edilemez niteliktedir.

Mithat Paşa başkanlığında da toplanan Meclis Umûmî'nin teklifi kabul etmeme kararını açıklaması üzerine temsilciler Osmanlı Devleti'nin uzlaşmaktan uzak olduğunu, teklifleri kabul etmediğini gerekçe göstererek oturumları sonlandırmışlardır³⁴⁹. Neticeye ulaşmayan kongre 20 Ocak 1877'de dağılmış, katılımcı devletlerin temsilcileri de İstanbul'u terk etmiştir³⁵⁰. Konferanstan herhangi bir sonuç alınamadığı 21 Kanunsani 1292/ 2 Şubat 1877 tarihinde umûm vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen telgraf ile bildirilmiştir. Bu telgraf tam metin olarak Takvim Vekayi'nin 1860 numrolu sayısında

³⁴⁷ Takvim-i Vekayi, (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877), S.1860, s.1.

³⁴⁸ Gölen, 2009, s.163.

³⁴⁹ Aydın, 2016, s.672.

³⁵⁰ Yerlikaya, 1996, s.33.

yayınlanmıştır. “Mesâil hazîrâ-ı malûme için düvel sene merhûslarından merkeb dersaadette akd olunan konferansın müzakerâtında ittîfak husûlû mümkün olmadığından konferansın dağılması iktizâ ederek düvel ecnebiyye merhûslarıyla beraber sefîrası devletleri tarafından avdetine me’zûn olmalarıyla süferâ-yı müşârün-ileyhim mesâlih-i carîye ve adîye için yerlerine mukata maslahat kadar bırakıp avdet etmişlerdir. Konferansın bir netice hâsıl edemeyerek dağılması ve elçilerin ol-vechle çekilip gitmesi diplomasi ahvâlinden ileri gelmiş bir muamele-i mukata olub Devlet-i Âlîyye ile düvel-i fehîme beyninde mevcud olan revâbıt ve münasebet politikaya kat’a dokunur yeri olmadığından her yerde bunların konsoloslarıyla ve tebaalarıyla kemakat dostane ve hasılane muamele olunarak cûzi vekayi yolsuz bir halin vukû’ getirilmemesine itina ve dikkat olunmak vacibedendir³⁵¹.”

Osmanlı Devleti bu telgraf ile Tersane Konferansına katılan ülkelerle ilişkilerin bozulmasından yana olmadığını, ilişkilerin dostane bir şekilde diplomasi çerçevesinde sürdürülmesini istediğini göstermiştir. Aynı gün altı binden fazla kişi hükümet çevresinde toplanarak vatan için her türlü fedakârlığa hazır olduklarına dair bir gösteri yapmıştır³⁵².

Osmanlı devleti’nin sert tutumunun arkasında Sadrazam Mithat Paşa’nın kötü gidişata Rusya ile yapılacak bir savaş ile son verileceğine, İngiltere ile bir ittîfak yapılacağına dolayısıyla savaşın kolaylıkla kazanılacağına olan inancı gelmektedir. Saray ileri gelenlerinden Harbiye Nazırı Redif Paşa, Damat Mahmut Celalettin Paşa, Berlin Büyükelçisi Vezir İbrahim Ethem Paşalar da Sadrazam Mithat Paşa’nın görüşünde birleşmiştir³⁵³. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid’de barış yanlısı tutumundan vazgeçmiştir. Abdülhamit’in de desteğini alan Sadrazam Mithat Paşa bir takım girişimlerde bulunarak savaş hazırlıklarına başlamıştır. Öncelikle dini liderleri ziyaret etmiş ve Müslüman- Gayrimüslim eşitliğine inandığını göstermiştir. Ancak Sultan Abdülhamid ile aralarındaki gerilim sebebiyle 5 Şubat 1877’de görevinden azledilmiştir. Mithat Paşa’dan boşalan mevkiye Ethem Paşa getirilmiştir.

Osmanlı hükümeti bir yandna savaş hazırlıkları yaparken bir yandan da Rus tehlikesini bertaraf etmek ve Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu tehlikeli yalnızlığa

³⁵¹ *Takvim-i Vekayi*, (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877), S.1860, s.1-2.

³⁵² *Takvim-i Vekayi*, (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877), S.1860, s.2-3.

³⁵³ Turhan Şahin, Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988, s.27.

son vermek için Avrupalı devletlerin tavsiyesiyle Karadağ sınır hattında düzenlemeler yapılmasını kabul etmiştir. Bu görüşmeleri yürütmek üzere 2 Karadağ komiseri 22 Şubat 1877'de İstanbul'a gelmiştir. Bu süreçte 4. Ordu Müşirliği ile Anadolu Harp Başkumandanlığına tayin edilen Ahmet Muhtar Paşa'ya; Bosna Hersek ve Karadağ cihetindeki bilgisi, deneyimi ve askeri başarıları sebebiyle konuya ilişkin fikirleri sorulmuştur. Paşa bölgenin etnik yapısı ve asi nahiyeler hakkında detaylı bilgi verdikten sonra, bölgede Hristiyan halkın ikamet ettiği yerlerin Karadağ'a verilmesinde sakınca olmayacağı yönünde görüş bildirmiştir. Müzakerelere bu minvalde devam edilmesi kararlaştırılmışken, Karadağ heyeti kendisine sunulan yerlerden daha fazlasını talep etmiştir. Karadağ heyetine vaat edilen yerlerden daha fazlasının verilmeyeceği, ısrarlı tutumları sürdürmeleri halinde müzakere sürecine son verileceği bildirilmiştir. Karadağ heyetinin ısrarcı tutumunu sürdürmesi üzerine müzakereler sonlandırılmıştır³⁵⁴. Karadağ müzakerelerinden sonuç alınamaması Rusya'yı harekete geçirmiştir.

İki taraf savaşa hazırlanırken Osmanlı Devleti bir yandan da Kanûn-i Esâsî ile kurulan meclisini açmak için uğraşıyordu. Seçimlerle mebusları belirlenen Meclis-i Umûmî, 19 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda yapılan, II. Abdülhamid, devlet erkânı, ulemâ, ruhanî liderler ve yabancı misyon şeflerinin katıldığı bir törenle açıldı. Açılış nutkunu padişah adına Mâbeyn-i Hümâyun başkâtibi Küçük Said Paşa okudu. Mebuslar ertesi gün mecliste padişaha ve vatana sadık kalacaklarına ve anayasa hükümlerine uyacaklarına dair yemin ederek göreve başladılar. Açış konuşmasında Sultan meclisin açılışından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir³⁵⁵.

Açış konuşmasının ardından Kanûn-i Esâsî'nin maddeleri okunmuş ve ıslahat konusuna da değinilmiştir. “*Meşrûtiyetin kabûlüyle âle'l-umûm Memâlik-i Osmâniyye ahâlîsi hakkında mezheb ve cinsiyet farkına ri'âyet olunmaksızın ıslâhâtı umûmiye icrâsıyla vilâyetler hakkında me'zûniyyetin tevsî gibi devletin istiklâl û tamâmiyyet-i mülkiyesine helâl getirmeyecek bazı tensikâta karar vermişlerdir*”³⁵⁶. Islahat kapsamında düzenlenmesi gerekli kanunlar için her dairenin bu hususta raporlar hazırlaması ve sadrazama sunması istenmiştir. Bu raporların incelenip gerekli

³⁵⁴ Rifat Uçarol, Ahmet Muhtar Paşa (Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi), Milliyet Tarih Yayınları, İstanbul, 1976, s.63-64 66.

³⁵⁵ Takvim-i Vekayi, (5 Rebülevvel 1294/ 20 Mart 1877), S.1867, s.1-2, Ali Akyıldız, “Meclis-i Meb'ûsan”, *DİA*, Cilt: 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s.245.

³⁵⁶ *Sabah*, (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877), S.310, s.1.

düzenlemelerin yapılmasının ardından devletin her bölgesinde ıslahata başlanacağı bildirilmiştir³⁵⁷.

2.3. Osmanlı-Rus Savaşı

2.3.1. Savaş İlanı

Osmanlı Devleti kendi iç meseleleri ile meşgulken, dünya kamuoyuna ıslahat mesajları verirken basında Rusya'nın savaş hazırlıkları yaptığına dair haberler çoğalmaya başlamıştır. Rus diplomatlar olası bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda bir yandan Avusturya'nın tarafsızlığını temine çalışırken, bir yandan da İngiliz Parlamentosunda Bulgar olayları neticesinde oluşan Anti Türk imajın lehlerine olduğunu düşünmüştür. Nihayet bu fırsatı değerlendirmek isteyen Rus Hükümeti 23 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiştir. Nota Rusya'nın İstanbul elçisi Nelidof aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne iletilmiştir. Notada,

“Rus Hükümeti büyük devletlerle Bâbiâlî arasında yapılacak işbirliği neticesinde Şark'ta devamlı bir barış sağlamak için her türlü uzlaştırıcı çarelere başvurmuştur. Osmanlı Devleti'nin kendisine birbiri ardına yapılan teklifleri reddetmesi ve 31 Mart'ta Londra'da imzalanan protokole ekli olan beyânnameyi kabul etmekten de kaçınması ne sonraki görüşmelere mahâl bırakmış ne de Bâbiâlî'nin Avrupa tarafından umûmi barış adına istenen teminatı güzellikle vermeye istinâd eden bir ittifâkın sağlanmasına ümit bırakmıştır. Bu sebeple Çar diplomatik münasebetleri kesip sefâret me'mûrları ve Osmanlı ülkesindeki Rus konsoloslarıyla birlikte İstanbul'dan ayrılmamı emretmiştir. Bu sırada Bâbiâlî'ye yalnız bizim teba'amızın değil, Osmanlı tebaası veya yabancılardan olan bütün Hristiyanların bile emniyetine Osmanlı topraklarının herhangi noktasında olursa olsun zarar geldiği takdirde kendi üzerine düşecek büyük mes'uliyeti hatırlatmak üzere de Çar'dan emir aldım³⁵⁸.” ifadeleri ile savaşın fitili ateşlenmiştir.

Bir gün sonra Rus Çarı II. Aleksandr, Kişinev'de Dışişleri Bakanı Prens Gorçakof tarafından hazırlanıp kendisine takdim edilen beyannameyle Osmanlı topraklarına taaruz emri vermiştir. Emrin ardından Gorçakof Petersburg'da bulunan

³⁵⁷ Takvim-i Vekayi, (4 Rebülevvel 1294/ 19 Mart 1877), S.1866, s.1.

³⁵⁸ Gölen, 2009, s.186-187.

Osmanlı Maslahatgüzarı Tevfik Bey'e Rus Devleti'nin Osmanlı Devleti ile harp hâlinde bulunduğunu bildirmiştir. Çar'dan taaruz emri alan Rusların sabah saat 04.00'te Ordu Başkomutanlık Yaveri Albay Strukov komutasındaki 29 ncü Kazak Süvari Alayıyla Romanya sınırını geçmişlerdir. Böylece Osmanlı devleti için tam bir yıkım olacak Osmanlı-Rus Harbi 24 Nisan 1877/ 10 Rebûlahır 1294'de başlamıştır³⁵⁹. Savaş ilanı Rusya'da büyük sevinçle karlılanmış ve âdete bir haçlı seferi havası estirilmişti Tüm kiliselerin çanları çalınmış, ayinler tertip edilmiş, dualar edilmiştir³⁶⁰.

Savaş başladığında Türk kuvvetleri Rus kuvvetleri denk bir kuvvetle mücadeleye girişmiştir. Ancak Türk ordusundaki kuvvetlerin neredeyse yarısı iyi eğitim almamış, savaş sanatına dair bilgisi olmayan kişilerden oluşmuştur³⁶¹. Buna bir de 29 Nisan'da İtalya'nın, 30 Nisan'da İngiltere'nin tarafsızlığını ilân etmesi eklenmiştir³⁶². Bu tarafsızlık ilânları ile Osmanlı Devleti iyice yalnızlaşmış, Rusya karşısında beklediği Uluslararası yardımı alamayacağı anlaşılmıştır.

2.3.2. Orduların Hazırlıkları

2.3.2.1. Osmanlı Ordusu

Osmanlı ordusu savaşa ahzırlık olarak ilk iş vilayetlerde Müslüman-Gayrimüslim halkın birlikte askerlik yapacağı gönüllü Millet Taburları projesini hayata geçirmiştir. Hazırlıklar kapsamında basında Millet Taburları için başvuru ilanları yayınlanmaya başlamıştır. Önce İstanbul'da başlayan proje genişletilerek tüm ülke sathında yaygınlaştırılmıştır. Mesela Selânik ve civarında halkın Millet taburlarına iştirakinin yüksek olduğu, “*hîn-i hâcette düşman karşısında topa kurşuna göğüs gererek kavga etmek ve din ve millet uğrunda kurbân gitmek*” arzusuyla halkın seferber olduğu görülmüştür. Halkın Millet Taburlarına yoğun ilgi gösterdiği, taburun her gün yağmur çamur demeden talim yaptığı, talimlerin ardından da hep bir ağızdan coşkuyla “*padişahım çok yaşa*” duasının edildiği bilgisi verilmiştir³⁶³.

Savaş tehlikesi karşısında Osmanlı halkı maddi ve manevi desteğini Bâbîâlî'den esirgememiştir. Zaman zaman basında halkın çeşitli vilayetlerden gönderilen Osmanlı

³⁵⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı Zaman Dizini, Genelkurmay Basım Evi Ankara 2004, s.21.

³⁶⁰ Kurat, 2011, s.92-93.

³⁶¹ Kodaman, 1989, s.140.

³⁶² 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı Zaman Dizini, s.23.

³⁶³ *Takvim-i Vekayi* (24 Muharrem 1294/ 8 Şubat 1877), S.1862, s.2-3.

Devleti için her türlü göreve hazır olduğunu bildirir mektupları yer almıştır. Takvim-i Vekayi dönemin resmi gazetesi olma vazifesini üstlendiği için bu tarz coşkulu, vatanperver mektuplara geniş yer vermiştir.

“...yedi yaşından yetmiş yaşına gelinceye kadar bilâ-istisnâ umûm sınıf-ı teba’a ile birlikte silah – ittifâka sarılarak def’ sâile mahya olduğumuzu ve bu mesele de vatan mukaddesimizin cez û lâyihasından mâ-dûn olan bir ufak taş parçası için şecâ’at Osmâniyye’nin saffet mâdiyesi olan müdâfa’aya bâ-hâk icrâ edüb kanlar döküp hazır-ı harb ve vak’ada canlar feda etmekte azim ve niyet etmiş olduğumuzu umûm teba’a-i Osmâniyye nâmına olarak tahdîd eder³⁶⁴ ...”

Devletin hemen hemen her yerinden gönderilip gazeteler de yayınlanan telgraflara bakılırsa; halk yılgınlık göstermek şöyle dursun vatanın selameti için her türlü göreve hazır olduğunu bildirmektedir³⁶⁵.

“Zağra-i Âtik kazâsında olub asâkîr-i müstahfız sınıfına dehâlet eden 158 nefer Müslim – ber-mûceb-i irâde-i seniyye mûayeneleri bi’l-icrâ ihbâlarından hizmet askeriyyeye elverişli ve mu’âyeneli olanlarından yetmiş beş neferinin asâkir müstahfız sâkîna ithâl olunmak üzere tefrîk edildiği ve efrâd merkûmenin - - askeriyye keyfiyyet dehâletinden dolayı fevka’l-âde memnûn ve müteşekkîr oldukları anlaşılmıştır³⁶⁶.

Selânik’ten bildirildiğine göre:

“... burada da ashâb-ı hamîyyet ve şecâ’atten merkeb bir millet askerinin tecemmu’ ve teşkîl edeceği cânib hükümetten istidlâl olunmasıyla geçen Perşembe günü devletlü vali paşa hazretlerinin emirleriyle merkez vilâyet hükümet konağında bazı me’mûrlardan teşkîl eden komisyon mahsûs ma’rifetiyle icrâ kılınan davet ve teşvîk üzerine erkân me’mûreyn-i vilâyetin heman cümlesi kemâl şevk ve - işle dâhil olup isimlerini defter-i mahsûsuna kayıt ettirdiler. İslam ve Hristiyan iş bu asâkîr-i milliye defterine dâhil olanların adedi iki yüze karîb olmuş ve ondan sonra da yazılanın miktarına

³⁶⁴ Takvim-i Vekayi, (29 Muharrem 1294/ 13 Şubat 1877), S.1863, s.2.

³⁶⁵ Takvim-i Vekayi, (29 Muharrem 1294/ 13 Şubat 1877), S.1863, s.1-2.

³⁶⁶ Takvim-i Vekayi, (6 Safer 1294/ 20 Şubat 1877), S.1864, s.2-3.

*nazaran ahd karîbe de yalnız merkez vilâyette mükemmel bir tabur asâkîr milliye teşkîl edeceği ma'mûl kavî olmuştur*³⁶⁷. ”

Osmanlı devleti bir taraftan asker toplama işi meşgul olurken diğer taraftan da cephe bölgelerine asker kaydırmaya devam etmiştir. 18 Şubat 1877’de Batum’u savunmak üzere İsmailiye Vapuru ile asker sevki gerçekleştirilmiştir. Ancak asker sevkıyatları iç güvenliği tehlikeye düşürmüştür. Mesela Bosna bölgesindeki askerlerin muhtemel cephe bölgelerini sevki neticesinde vilayetin savunması başıbozuk askerlere kalmıştır. Asker sevkinin yanında orduya gerekli mühimmatın ithalinde de bir hızlanma yaşandığı anlaşılmaktadır.

Savaş hazırlıkları devam ederken 20 Mart 1877’de Padişah II. Abdülhamit’in başkanlığında Sadrazam Ethem Paşa, Serasker Redif Paşa, Abdülkerim Nadir Paşa, Bahriye Nazırı Rauf Paşa, Tophane Mareşali Mahmut Paşanın da bulunduğu bir askerî kurultay toplanarak mevcut durum gözden geçirilmiştir. 24 Mart’ta Yıldız Sarayı’nda üst düzey yöneticilerin hazır bulunduğu toplantıda Osmanlı ordularının sefer plânı Padişah’a sunulmuştur. 13 Nisan 1877’de ise Abdülkerim Nadir Paşa Tuna Orduları Grup Komutanlığı’na atanmıştır³⁶⁸. Diğer görevlendirmeler şu şekildedir;

Balkan Cephesi;

Tuna Orduları Grup Komutanlığı Hareket Başkanlığına Müşir Ahmet Eyüp Paşa
Vidin Kuvvetleri Komutanlığına Osman Paşa,
Ruşuk Kuvvetleri Komutanlığına Eşref Paşa,
Karadağ Ordu Komutanlığına Süleyman Paşa,

Anadolu Cephesi;

Anadolu Cephesi Ordu Komutanlığına Ahmet Muhtar Paşa
Batum Ordu Komutanlığı Derviş Paşa,
Erzurum Valiliği İsmail Paşa tayin edilmişlerdir³⁶⁹.

³⁶⁷ *Takvim-i Vekayi*, (12 Safer 1294/ 26 Şubat 1877), S.1865, s.2-3.

³⁶⁸ 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı Zaman Dizini, s.18-19.

³⁶⁹ Karal, 1983, s.44.

2.3.2.2. Rus Ordusu

Rusya savaşa hazırlık olarak ilk iş askerî okullardaki öğrencileri erken mezun edip muvazzaf subay kadrolarına tayin ederek ordu kadrosundaki boşlukları doldurmuştur. Daha sonra ordu barış pozisyonundan savaş düzenine geçmiştir. Ayrıca bir milyonu aşkın kişi de silahaltına alınmıştır³⁷⁰. Osmanlı basını da Rus Ordusu'nun savaş hazırlıkları yakından takip etmiştir. *Sabah*'ta yer alan habere göre, Rusya Veliahdı üç gündür ordunun mühimmat ve erzak anbarlarını kontrol etmekteydi. Teftişin ardından ordular denetlenmiş ve “*asâkîr-i mezkûrenin levâzımâtı yerlerinde olarak derhâl ordu merkezlerine gitmek üzere imparatorun irâdesi zuhûruna muntazır bulundukları*” haberi yer almıştır. Bazı Rus gazetelerinde de bahar aylarında Amiral Popof komutasında bir donanmanın Akdeniz'e gönderileceği bilgisine yer verilmiştir³⁷¹.

Rus cephesinde savaş hazırlıklar sürerken Çar'ın da yakında Kişinev'e gidip orduyu teftiş edeceği haberleri yayılmıştır. Çarın kardeşleri Grandük Nikola Balkanlar, Grandük Mişel ise Anadolu'daki Rus kuvvetlerinin emrine tayin edilmişlerdir³⁷².

2.3.3. Askeri Safha

Savaşı gün gün takip eden *Basiret* Rus askerî harekâtının nasıl geliştiğini yakından takip etmiştir. 2 Mayıs'ta Dobruca'daki halkın savaşa dair endişeler sebebiyle bölgeye terk etmeye başladığı bildirilmiştir. Rusçuk'ta ise Başkumandan Abdülkerim Nadir Paşa komutasındaki birlikler askeri tahkimat ve köprü yapmakla meşguldü. Ancak iki gün sonra bu tablo değişecektir. Kalas mevkiiden 6 Mayıs'ta gelen telgrafta 50.000 askerden oluşan Rus ordusunun 7 Mayıs'ta Prut'u geçeceği bildirilmiştir. Bu askerlerin bir bölümü Kalas, bir bölümü ise İsmail, Kili ve Yelkof'a ilerleyecektir³⁷³. Bu sırada Avusturya Macaristan İmparatorluğu'da 4 Mayıs 1877'de tarafsızlığını ilân etmiştir.

Savaşın başlamasıyla birlikte Çar Nikola askerlerine yönelik bir beyannâme yayınlarak savaşın amacını açıklamıştır. Bu beyanat Osmanlı gazetelerinde de yer almıştır. Beyannâme aşağıdaki gibidir:

³⁷⁰ Şahin, 1988, s.39.

³⁷¹ *Sabah*, (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877), S.278, s.2.

³⁷² *Sabah*, (2 Safer 1294/ 16 Şubat 1877), S.279, s.1-2; Karal, 1983, s.44-45.

³⁷³ *Basiret*, (22 Rebûlâhır1294/6 Mayıs 1877), S.2084, s.1.

“Devlet-i Âliyye’nin pençesinde bulunan Hristiyanlar zalimler aleyhine kıyâm ettiler. İki seneden beri sefk-i dimâ vukû bulmaktadır. Hristiyanların ıslâh-ı ahvâli zımmında Rusya ile Avrupa düvel-i sâiresinin teşebbüsâtı semeresiz kaldı. Çar hazretleri karar-ı katiyesini âleme bildirdi ve harb ilân kılındı. Çar hazretleri kendi evâmirinin tenfizine me’ûr etti. Memleketler zabtına gitmiyoruz. Mücerret hem- mezheblerimiz olan Hristiyanları muhâfazaya gidiyoruz. Her birinizin ifâ-yı vazîfe edeceğine ve Rusyalı sıfatını lekedar etmeyeceğine yakın hâsıl etmişimdir. Sulh ve âsâyişte yaşayan bilcümle ahâlî her ne mezheb ve millette bulunursa bulunsun bizim nazarımızda onların canı ve malı mukaddes tutulacaktır. Bedelini ifâ etmeksizin hiçbir neferin bir şey ahzına salâhiyyet olmayacaktır. Ve şimdi evvelkinden ziyâde kâ’ide-i nizam ve intizâma riâyet olunmak lazım gelir.....³⁷⁴”

Grandük Nikola’nın beyanatına göre Rusya Ortodoks hamiliği vazifesini yerine getirmek ve zulme uğrayan Hristiyan halkı kurtarmak için savaşa girmiştir. Ancak Basiret gazetesi yazarları beyanat Moskofların hareket-i garaz-kârânesini örtmek amacıyla yayınlanmıştır³⁷⁵.

Savaşın başlangıcında Osmanlı kuvvetleri tüm güçleri ile Ruslara karşı direnmişler, hatta bazı cephelerde Rusları geri çekilmeye mecbur etmişlerdir. Özellikle Vakit Türk kuvvetlerinin başarı haberlerini satırlarına taşımıştır. Ancak bunlar küçük başarılarıdır³⁷⁶.

“Rusçuk’tan aldığımız bir telgrafnameye göre; Bergus adasının karşısında kâin küçük bir adada Ruslar ikâmet eyledikleri halde bu kere mezkûr adayı terk ile firâre mecbûr olmuşlardır. Haziranda Rusçuk ile Islaboz karyesi arasında şedîd bir top muhârebesi vukû’ gelmiş Ruslar fena halde bozulmuştur³⁷⁷.”

Haziran ayının sonlarına doğru Türk Basınında okuyuculara ilgi çekici geleceği düşünülen bir haber gazetelerde yer almıştır. Bu haber Rus balonları ile ilgilidir.

³⁷⁴ Basiret, (28 Rebûlâhır 1294/12 Mayıs 1877), S.2090, s.1.

³⁷⁵ Basiret, (28 Rebûlâhır 1294/ 12 Mayıs 1877), S.2090, s.2.

³⁷⁶ Yerlikaya, 1996, s.35.

³⁷⁷ Vakit, (10 Cemazeyilahir 1294/ 22 Haziran 1877), S.595, s.1.

Rusların bu balon ile keşif uçuşu yapacağı, ayrıca posta aracı olarak kullanılacağı okuyucu ile paylaşılmıştır³⁷⁸.

“Bir takım gazetelerin haberlerine göre; Rusya ordularının şimdiye kadar henüz Tuna’yı mürûr etmemeleri Paris ve Londra’ya sipariş edilmiş olan balonların hala i’ mâlleri hitam bulmamış olmasından neşât eylediğini yazıyorlar, alınan ma’lûmâta göre bu icât bir diplomata mahsûs olub yapılacak balonların miktarı bin zahîrenin istî’âb edeceği neferât yirmi olup şu halde Rusya İmparatoru yirmi bin kişilik bir orduyu balonlarla Tuna kenarı gibi havadan uçurarak istediği yere indirecek imiş³⁷⁹. ”

Vakit’te balon meselesinden bir süre daha bahsetmiş ardından mevzu yerini Rus ilerleyişine dair haberlere bırakmıştır. Temmuz ayı ile birlikte Tuna Cephesi’nden kötü haberler gelmeye başlamıştır. 11 Temmuz’da Rus ilerleyişinin Selvi, Tırnova ve Plevne üzerine doğru yürüdüğü, Osmanlı askerleri ile çatışmaların yaşandığı ve olaylar esnasında bazı köylerin yakılarak birkaç kişinin şehit edildiği haberleri *Basiret’in* sütunlarında yer alır³⁸⁰.

Rusya’nın Tırnova üzerindeki ilerleyişi durdurulamamış ve General Gurko komutasındaki Rus birlikleri Şıpk’a’ya yönelmiştir. General Gurko komutasındaki birlikler Balkan geçitlerine zorlanmadan girmiştir. Üç hafta gibi kısa bir süre içerisinde de Balkan dağlarının en önemli geçitlerinden olan Şıpk’a’yı ele geçirmeyi başarmıştır. Tabi ki Rus ordusunun beklenmedik hızlı ilerleyişi Osmanlı başkentinde şaşkınlık yaratmıştır. Bu başarısızlığın faturası Başkumandan Abdülkerim Nadir Paşa’ya kesilmiştir. 73 yaşında olan ve çeşitli hastalıkla mücadele eden komutan savaş esnasında emrindeki birliklere mantık çerçevesinde savunma tedbirleri aldırılmıştır. Lakin kendisine genç subaylarca yapılan uyarıları dikkate almamıştır. Süreçten sorumlu tutulan 17 Temmuz’da Abdülkerim Nadir Paşa azledilerek, askeri divana sevk edilmiştir. Yerine Mareşal Mehmet Ali Paşa tayin edilmiştir³⁸¹.

Planlarının ilk aşamasında başarıya ulaşan Rus birlikleri Bulgaristan’a ilerleyerek buradaki halkı Türklere karşı kıskırtarak, silahlandırmıştır. Silahlandırılan

³⁷⁸ Vakit, (10-11 Cemazeyilahir 1294/ 22-23 Haziran 1877), S.595-596, s.1.

³⁷⁹ Vakit, (10 Cemazeyilahir 1294/ 22 Haziran 1877), S.596, s.1.

³⁸⁰ Basiret, (29 Cemazeyilahir 1294/ 11 Temmuz 1877), S.2145, s.1-2.

³⁸¹ Şahin, 1988, s.60-73-74.

Bulgar gönüllü birlikleri Yeni ve Eski Zağra mevkii başta olmak üzere birçok mevki Müslümanları vahşice katletmiştir³⁸².

Vakit gazetesi gerek bölgeden gelen malumatlar gerekse yabancı basından yaptığı alıntılarla Rus ve Bulgar mezalimini satırlarına taşımıştır.

“.... intişâr eden Rusya askerinden bazı firkaların öteye beriye saldırdıkları esnâda bir fırka dâhi Lofça kasabası üzerine yürümüş olmasıyla kasaba-i mezkûre ahâlî-i Müslimesi bilâd ü kasabât sâireye nisbetle oldukça kesretli bulundukları gibi hamiyet mecbûrula şecâ’at fitriyeleri dâhi Müslüman olduğundan vürud eden düşmana karşı aczî vakûr göstermeyerek herkes silâhı takub vatan ve yuvasını muhâfaza ve müdâfa’aya – göstermiş ve birçok zaman düşmana mukâvemetle ibrâz – vatan-perveriye muvaffak olmuş ise de Müslüman bendinde top bulunmayıp düşman ise mevcûd toplarıyla pek şedîdli ateş eylediklerinden bir aralık ahâlî-i Müslime çoluğunu çocuğunu beraber alarak dağa doğru çekilmiştir.... Balkan Umûm Kumandanı Süleyman Paşa’nın bildirdiğine göre; Zağra-i âtik kasabasına bâliğ Aladağ karyesine Boya (Buya) mahâllesi ahâlî-i İslamiyesinin – hicretlerinde hayvanlarının muhâfazası için karyeleri civârında kalmış olan on iki nefer Müslümanın üzerine geçen Çarşamba günü o civârdaki köyler ve Küçük Hasan ve Teke Köyü Bulgarları Edirneli Bağyoni nâm Macarın adamı olan Zağralı Patkorun kumandasında oldukları halde yarım bölük Rusya kazaklarıyla birleşerek bilhücum on neferini şehit ve ikisini cerh ve hayvanâtı gasb eyledikleri bugün Tırnova sekbân istasyonuna gelebilen mezkûr iki nefer mecrûhların ifadelerinden anlaşıldığı³⁸³. ”

Bulgaristan’dan tebası olan Bulgarların saldırı haberlerinin ardı sıra gelmesi üzerine Osmanlı Devleti Hristiyanları dolayısıyla Bulgarları da kucaklayan bir bildiri metni yayınlamıştır. Bu metin özelinde Balkanlarda bazı Bulgar gruplarının Müslümanlara düşmanca tavırlarından duyulan üzüntüden bahsedilmiştir. Osmanlı

³⁸² Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.47-48.

³⁸³ *Vakit*, (18 Recep 1294/ 29 Temmuz 1877), S.631, s.1.

idarecileri yaşanan sürecin tek suçlusu olarak Rusya'yı görmüş, Balkan uluslarının ayrılıkçı niyetlerini görmezden gelmeye devam etmiştir³⁸⁴.

Vakit gazetesi ulvi bir vazife üstlenmiş ve hükümetin Rus mezalimine karşı cihat çağrısını içeren bültenlerini yayınlamıştır. Cihat ve halkı kaynaştırmaya yönelik çabalar nispeten sonuç vermiş, Rus hâkimiyetindeki Kafkas bölgesinden Dağıstanlıların, Abazaların ve Çerkezlerin isyan haberleri ardı sıra gelmeye başlamıştır. İsyân haberleri Rus kaynaklarınca da doğrulanmıştır. *Vakit*'e göre,

“Terek Nehri taraflarından gelen haberler Rus Hükümeti'ne ıstırâb verecek bir sûrettedir. Pek çok halk isyan ederek Rus askerleri üzerine ateş ettiler. İki Rus taburu üzerine Türkler hücum eyledikleri cihetle Dağıstan ahâlisini tekrar o taraflara göndermek icâb etti³⁸⁵.”

Bilindiği üzere Rus ordusu Şıpka Geçidini geçerek Plevne'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Rus ilerleyişini kısa süreliğine sekteye uğratmıştır. Eski Zağra ve Kızanlık mevkiî Rus kuvvetlerinden arındırılmıştır. Lakin Şıpka Geçidinin geri alınması mümkün olmamıştır. Süleyman Paşa'nın başarısı Rus kuvvetlerinde ufak çaplı moral bozukluğuna sebep olsa da Rus ilerleyişi durdurulamamıştır. General Gurko komutasındaki Rus kuvvetleri Plevne üzerine yürüyüşe başlamıştır. Plevne Batı Bulgaristan ve Balkan geçitlerine giden yolların kavşak noktası olduğu için bu bölgenin zaptı son derece önem arz etmektedir³⁸⁶.

Rusların Şıpka Geçidini geçmesi üzerine Plevne'ye ilerleyeceklerini düşünen Osman Paşa Vidin üzerinden Plevne'ye hareket etmiştir. Komutasındaki kuvvetlerle Plevne'de emsaline az rastlanacak bir müdafaa hattı oluşturmuştur. Rus kuvvetleri de daha önce aldıkları galibiyetlerin sarhoşluğuyla ve sayısal üstünlüklerine güvenerek pervasızca hareket etmiştir. Kolaylıkla üstesinden gelebilecekleri bir muharebe olduğunu düşündükleri içinde askeri planlarını savaş muhabirleriyle detaylıca paylaşmaktan çekinmemişlerdir³⁸⁷. Ancak Rus kuvvetleri Plevne'de kesin bir yenilgiye uğramış ve Zıştovi ve Niğbolu istikâmetine çekilmek zorunda kalmışlardır. Plevne

³⁸⁴ *Vakit*, (20 Recep 1294/ 30 Temmuz 1877), S.632, s.1.

³⁸⁵ *Vakit*, (23 Recep 1294/ 3 Ağustos 1877), S.636, s.1.

³⁸⁶ Kodaman, 1989, s.140; Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.49.

³⁸⁷ Şahin, 1988, s.74-75-77.

Zaferi Osman Paşa'nın telgrafı ile Bâbîâlî'ye bildirilmiştir. Telgrafın basına yansması ile de Osmanlı kamuoyu tarafından öğrenilmiştir. *“Demincek takdim kılınan telgrafnamede sabahleyin saat beş sularında başlanıldığı arz olunan muhârebe akşamın on ikisine kadar imtidât etmiş ve tarâfeynden gayet şedîd ateş edilerek asâkir-i nûsret-i mü'essir-i Padişahi'nin göstedikleri sebât ve şecâ'at düşmana telefât-ı kesîre verdirerek bulunduğu mevkiden bir hayli ric'ât eylemiştir³⁸⁸. ”*

Osman Paşa'nın dirayetli kumandası, cesareti ve Türk askerinin kahramanlıkları Plevne'de Rus kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiştir³⁸⁹. Plevne Savaşlarında Osman Paşa'nın katı ve taviz vermez yapısı başarıyı getirmiştir. I. Plevne Muharebesinde sağ kanat komutanı ve yardımcısının ağır yaralanması üzerine askerde çekilme emareleri görünce verdiği emir;

“Muharebe hattına git. Tabur komutanlarını bul. Derhâl askerlerini toplayıp düşmana yeniden hücum ederek eski mevzilerini geri alsınlar, geri çekilenlere asla merhamet etmesinler. Şunu da söyle ki, eğer emirlerimi harfi harfine yapmazlarsa karâr-gâh bataryalarını onların üzerine doğrultur ve onları iki ateş arasında bırakırım³⁹⁰” şeklindedir.

İlk muharebeden on gün sonra Rus kuvvetleri yeniden taarruza geçmiştir.

“Dün ki gün düşman bulunduğumuz noktayı sarıb gayet şedîdli top ateşine başladı. Düşmanın tertîb eylediği hücum kollarıyla üzerimize ve Plevne'nin Şark tarafında ve ikinci ordu ve ikinci piyade alayı Miralay Emin Beyin kumandasında bulunan iki adet tabya üzerine beş altı defa hücum etmiş olmasıyla hemen Cenab-ı Hâkkın nusret ve ihsân-ı ilâhiyyesine ve hazret-i Peygamberin muavenet-i rûhâniyyesine mütevekkil mukâbeleye bilibtidâr düşman ile süngü süngüye gelinerek cünûd-i cenâb-ı mülûkâne tarafından edilen mukavemet ile gayet şedîdli top ve tüfenk ateşine düşman taburları mukavemet olamayarak her defa ki hücumunda telefât-ı külliye ile münhezimîn ricât etmiş ve ettirilmiş ise de bu muharebenin şiddeti gece saat ikiye kadar devam edip fakat

³⁸⁸ Basiret, (11 Recep 1294/ 22 Temmuz 1877), S.2154, s.1.

³⁸⁹ Kurat, 2011, s.83.

³⁹⁰ Şahin, 1988, s.78-79.

*mezkûr tabyalara sabaha kadar hücum etmiş olduğu halde sâbık-ı vecîhile telefât-ı külliye vererek fîrar ettirilmiştir*³⁹¹. ”

Rusların ikinci taarruz girişiminde de çok kanlı çatışmalar yaşanmış lakin netice yine Türkler lehine olmuştur. Alınan mağlubiyet üzerine Rus Çarı derin teessür yaşamış, ordusunun çekilmesini gözyaşlarıyla seyretmiştir. Meselenin *Vakit* gazetesine yansımalarına göre Çar o kadar büyük üzüntü yaşamıştır ki kardeşi dâhil hiç kimse ile görüşmek istememiştir. Lakin ikinci muharebeden mağlup ayrılmak, yaşanan üzüntü Rusya’nın hızını kesmeye yetmemiştir. Her ne pahasına olursa olsun Plevne’yi almak isteyen Çar ordusunun kuvvetlendirilmesi emrini vermiştir. “*Rus İmparatorunun neşr olunan bir emirnamesi mûcebince yüz seksen bin altı yüz nefer sınıf mukaddem mustahfız askerinin silahaltına alınması emr olunmuştur*³⁹². ”.

Osman Paşa’nın bildirdiğine göre Rus kuvvetleri bu seferde Lofça üzerinden saldırıya geçmiştir. Top atışlarının erken fark edilmesi ve bazı birliklerin Lofça mevkiine kaydırılması ile düşman taarruzunun üstesinden gelinmiştir.

“Dün ki gün ales-seher saat sekiz radelerinde Lofça tarafından buraya (Plevne) top sadâsı gelemeye başlaması üzerine Lofça da ki asâkir şâhânenin düşman ile harbe tutuştuğu anlaşılarak derhâl Plevne ordugâhından miktar kâfi asâkir muavene-i Çerkez süvârîsiyle beş tabur piyâde ve icâbı kadar top dahi sevk edilmiş idi düşman dört tabur piyade ve dört bölük süvari ile Zıstovi târîkinden bu miktar kuvvet ile dâhi Servi târîkinden Lofça üzerine gelerek buradan gönderilen asâkîr nizâmiyye ve muavene-i şâhâne yetişinceye kadar Lofça da ki asâkir nûsret-i müessir cenâb padişahı düşmana muavenetle gayet şedîdli harbe tutuşub düşmanın bildefaât hücum eylediği noktada bulunan asâkir şâhânenin ettikleri şedîdli ateş ve gösterdikleri sebâte düşman tabavur mukavemet olamayarak münhezim ve makhûr olduğu...³⁹³. ”

Görüldüğü üzere Plevne’de Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri eksiklerine ve düşman kuvvetlerinin sayıca üstünlüğüne rağmen kahramanca yüksek

³⁹¹ Sacit Uğuz, Basiret Gazetesi’ne Göre 93 Harbi’nde Rumeli (1877-1878), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003, s. 146-147.

³⁹² *Vakit*, (28 Recep 1294/ 8 Ağustos 1877), S.641, s.1.

³⁹³ *Vakit*, (29 Recep 1294/9 Ağustos 1877), S.642, s.1.

şuurla mücadele etmiştir. Osman Paşa'da Plevne cephesindeki kahramanca mücadeleyi gururla sadarete bildirmiştir.

“Bir haftadan beri düşman her tarafımızı sarub bizi taht-ı muhâsaraya alub ve gece gündüz bilâ-fâsıla muharebe edilmekte olduğuna ve nûsret ilâhiye müstenîden ve muavenet-i rûhâniyye-i hazret-i Peygamberiye mütevekkilen düşmana muavenetle galebe çalınmakta olduğu gibi maa- toparlak üç kıta top ve birkaç res bâr-gîr ile hayli eşyâ-yı askeriye iğtinâm edilmiş ve düşmanın yedi sekiz bin neferi dahi itlâf olmuş olduğu...”³⁹⁴.”

Rus ordusunun hazırlıkları devam ederken Osman Paşa yeni bir taarruzun pekte uzakta olmadığıнын bilinciyle komutasındaki kuvvetlerle Plevne'den Orhaniye üzerine çekilerek Osmanlı ordusunun diğer birlikleri ile temasa geçmek istemiştir. Lakin bu isteği İstanbul tarafından reddedilmiştir³⁹⁵.

“.....düşmanın bu defa ki Plevne üzerine üçüncü defa ki hücumu yüz yirmi tabur asker ve iki yüz seksen pare top olduğu tutulan esirlerden tahkik olunmuştur. Bu kadar kuvve-i küllîye ile düşman Plevne'nin cihet-i şarkîyyesinden cânib-i garbiyesine kadar olan istihkâmın şedîdli gösterdiği hücum ve telefâtın yerine yirmi iki günden beri dolu taneleri gibi yağdırdığı gülle ve şarâpnel tanelerine asâkir-i nûsret-i müessir cenâb-ı mülûkane mâşâaaah û te'âlâ göğüs açarak bilâ-fütûr bulundukları nokta-i mühimmelerden bir kadem bile ayrılmayarak ettikleri sebât düşmana ol kadar havf û telaş vermiştir.”. Üçüncü Rus taarruzunda da Osmanlı kuvvetleri varını yoğunu ortaya koymuş, kahramanca çarpışmaya devam etmiştir. Öyle ki Osmanlı kuvvetlerinin durumu Rus ordusunda korku ve endişe yaratmıştır. Cephedeki gelişmeleri takip eden savaş muhabirlerinin yayınlarına göre “Rus ordusunun me'mûl etmediği adem-i memnuniyet ve havf û endişe içindedir. Erkân-ı harbiye heyeti tebdil olunmadıkça hâreket-i askeriyyenin semere hâsıl edeceğinden ümid-i münkâtidir.” Ayrıca bu muhabirler Rus ordusunun korku ve endişe içinde olmasının yanı sıra sıhhi vaziyetinin de pek parlak olmadığını bildirmiştir³⁹⁶. III. Plevne taarruzu on beş bini aşkın Rus ve Romen askerinin hayatına mal olmuştur³⁹⁷.

³⁹⁴ Basiret, (10 Ramazan 1294/ 18 Eylül 1877), S.2204, s.1.

³⁹⁵ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.51.

³⁹⁶ Basiret, (22 Ramazan 1294/ 30 Eylül 1877), S.2215, s.1.

³⁹⁷ Şahin, 1988, s.96.

Üç başarısız girişimin ardından Ruslar Plevne'yi taarruz yolu ile alamayacaklarını anlayıp kuşatma yoluna gitmiştir. *“Moskofların Plevne'yi harben istilaya kâbil olamayacaklarından muhâsaraya karar verdikleri cihetle bu maksadın husûlüne medâr olacak nikât-ı mühimmeden Telişe Karyesini tuttukları gibi İzladı Karyesini dâhi askerden ve ahâlîden hâlî buldukları cihetle zabt ve istîlâyâ kalkışmış oldukları işitilmiştir*³⁹⁸.” Plevne'yi kuşatacak kuvvetlerin başına da General Gurko getirilmiştir³⁹⁹. Kuşatma esnasında Osmanlı kuvvetlerinin herhangi bir yardım almasını önlemek amacıyla Plevne- Sofya telgraf hattı kesilmiş, Plevne'ye 32 km uzaklıktaki Lofça ele geçirilmiştir. Plevne- Orhaniye arası Rus süvarileri tarafından kapatılmıştır⁴⁰⁰. Buna rağmen Orhaniye Kumandanı Ferik Şevket Paşa 14.000 asker ve 12 topu kuşatmayı yaparak Plevne'ye sokmuşsa da bu desteğin Plevne'yi ayakta tutmaya yetmeyeceği aşikârdır⁴⁰¹.

Bu sırada *Vakit* Osmanlı kamuoyunu rahatlatacak bir haberi okuyucularıyla paylaşmıştır. İngiltere'nin yaklaşımı *Vakit* Gazetesi'nde “Tavassut” başlığı altında incelenmiştir.

*“Şimdiye kadar tarafsızlığını sürdüren İngiltere kendi kamuoyunun da baskısı ile Rusya'ya ihtâr verdiği söyleniyor. Bu ihtâr Rusya eğer Balkanlardan İstanbul'a hareket ederse İngiltere'nin tarafsızlığını bozacağı şeklindedir. Çünkü böyle edilirse İngiltere'nin ve Osmanlı'nın ortak çıkarlarına tecâvüz edilmiş oluyor imiş. İngiltere bu aracılığın karşılığında Osmanlı Devleti'nden bazı ıslâhâtlar ve tavizler istiyor*⁴⁰².”

Kış gelmesi Osmanlı birliklerinin işini zorlaştırmıştır. Osman Paşa'nın beklediği destek kuvvetler bir türlü Plevne'ye gelememiştir. Bu süreçte Ruslar Osman Paşa'ya kahramanlıklarını öven bir mektup göndererek teslim olmasını istemiştir. Osman Paşa bu teklifi *“vesâit-i müdâfa'anın kâffesini hala bitiremedim ve namus-ı askeriye'nin iktizâ ettirdiği tabiri dahi henüz icrâ ve ikmâl etmedim*” cevabıyla reddetmiştir⁴⁰³. Bu teklifin reddi üzerine yokluk ve baş gösteren bulaşıcı hastalıklar sebebiyle Osman Paşa

³⁹⁸ Uğuz, 2003, s.3.

³⁹⁹ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.51.

⁴⁰⁰ Şahin, 1988, s.100.

⁴⁰¹ Şahin, 1988, s.101.

⁴⁰² *Vakit*, (10 Zilhicce 1294/ 16 Aralık 1877), S.771, s.1.

⁴⁰³ *Vakit*, (19 Zilkade 1294/ 18 Kasım 1877), S.750, s.2; Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.51.

başarı oranını tam kestiremediği bir yarma hareketine karar vermiştir. Teslim olmaktansa bir yarma hareketi ile muhasara çemberinin kırılabilceğini düşünmüştür. 10 Aralık'ta Osmanlı yarma harekâtı başlamıştır. Planın hayata geçirilmesi esnasında Osman Paşa komutasındaki 42.000 kişilik Osmanlı kuvvetleri üç aşamalı Rus kuşatma hatlarından ikisini geçmiştir. Bu esnada Osman Paşa'nın dizinden yaralanması ile “*Osman Paşa şehit oldu*” rivayetinin askerler arasında yayılması panik havası doğmasına sebep olmuştur. Askeri saran panik dalgası Osman Paşa'yı teslim olmaya mecbur bırakmıştır⁴⁰⁴. Osman Paşa teslimiyetini, “*Plevne'nin terkine mecbûriyyet veren esbâb ma'lûmunuzdur. Mecnûh olduğum cihetle tafsilât veremedim*⁴⁰⁵.” “*Ben ve mahiyetimde bulunan erkân-ı harbiye ümerâ ve zabitanı ile Miralay Osman Muhtar Bey cümlemiz sıhhat ve afiyette olup Kişinev'e gidiyoruz*⁴⁰⁶” cümleleri ile merkeze bildirmiştir. Kişinev'de Rus generaller Osman Paşa'yı askerî başarısı ve gösterdiği mukavemetten dolayı tebrik etmiştir⁴⁰⁷.

Vakit gazetesi Plevne'nin düşüşünü ancak on gün sonra okuyucusu ile paylaşabilmiştir.

“*Osman Paşa'nın uzun süre savaştıktan sonra düşman ordusu tarafından çevrilmiştir. Osman Paşa'nın hücum kolu Rusya ve Memleketeyn istihkâmlarındaki askerler tarafından durduruldu. Bu sırada müttefik düşman askerleri İslam askerlerini iyice çevirdi. Memleketeyn askerleri sağdan, Rus hâssa ordusu soldan top ateşi eşliğinde sarkmaya başladılar. Osman Paşa ordusunun bu şartlar altında tamamen yok olacağını sezdiği için kerhen silahını bırakmaya mecbûr oldu. Müttefik askerlerin muhâsarasını yarmak için yapılan teşebbüs altı saat devam etmiştir. Bizzat Osman Paşa bu harekâta kumanda etti ve ayağından yaralandı. Harekâta şehid ve yaralananların sayısı dört ila beş bin civârında olup, Rusların kaybı beş yüz, Memleketeyn askerinin ise bundan daha az sayıdaydı. Yirmi yedi bin kişi harp esiri oldu. Osmanlı askerlerinden bir kişi bile muhâsarayı yarıp geçememiştir. Memleketeyn askerlerinden altı bin kişi esir var idi*⁴⁰⁸.”

⁴⁰⁴ Şahin, 1988, s.111-112-117; Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), S.52.

⁴⁰⁵ Basiret, (25 Zilhicce 1294/ 31 Aralık 1877), S.2305, s.1.

⁴⁰⁶ Basiret, (25 Zilhicce 1294/ 31 Aralık 1877), S.2305, s.1

⁴⁰⁷ Vakit, (26 Zilhicce 1294/ 1 Ocak 1878), S.787, s.1.

⁴⁰⁸ Vakit, (17 Zilhicce 1294/ 23 Aralık 1877), S.778, s.1.

Plevne'nin düşmesinden sonra Ruslar ileri harekâtı başlatmışlar ve hızla Sofya'ya doğru ilerlemeye başlamışlardır. Ruslar 25 Aralık'ta Şıpka ve Orhaniye'ye doğru ilerlemeye başlamışlardır. 28 Aralık'ta Şıpka'ya ulaşan Ruslar Şıpka'yı savunan Veysel Paşa komutasındaki Balkan ordusuna karşı taaruza geçmişlerdir. 29 Aralık'ta Kamran ve Şhirköy Ruslar tarafında işgal edilmiştir. Rus taaruzu karşısında tutunamayan Osmanlı kuvvetleri geri çekilmeye başlamışlar ve bu da Osmanlı bozgununa zemin hazırlamıştır. 31 Aralık 1877'de Taşkesen'de şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Muhabere sonrasında Osmanlı ordusu Taşkesen muharebesini kaybederek İzadi'nin güneyindeki Petriç'e çekilmiştir. Ancak Taşkesen Muharebesi ile ilgili Süleyman Paşa'nın 20 Kanun-ı evvel 1293/1 Ocak 1878'de İstanbul'a gönderdiği telgrafta bozgunun ve bir geri çekilmeden bahsedilmemiştir. Hatta tam tersine Osmanlı ordusunun kahramanlıklarından söz edilmiştir. Osmanlı askerlerinin cephedeki fedakârlık ve cesareti şüpheye yer bırakmayacak niteliktedir. Ancak bu fedakârlıkların genel bozgunu önleyemediği de aşîkârdır. Süleyman Paşa'nın telgrafına göre, 31 Aralık 1877'de Taşkesen Köyüne doğru bir müfreze gönderilmiş, ertesi sabah da bu müfreze destek için Mirliya Yahya Paşa komutasında 2 topla birlikte 5 tabur asker daha sevk edilmiştir. Giden kuvvetler düşmanı Hayinli Köyü'ne geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Fakat kaçan Rus birlikleri orada mevzilere girmiş ve köyde buluna kuvvetlerin desteğiyle yeniden mücadeleye başlamıştır. Osmanlı kuvvetleri Rus mevzilerine girmek için çok çalışmış ancak başarılı olamamışlardır. Çarpışmaların yaşandığı gün hava da oldukça kötü olduğundan Osmanlı ordusunun harekâtı sona erdirilmiştir. Osmanlı taaruzu esnasında Rusların köydeki mevcudu 12 tabur piyade, 2 alay süvari ve bir dağ top bataryasından ibaretti. Bu kuvvetlere ek olarak Taşkesen sırtlarında da 30 tabur Rus askerinin varlığı tahmin edilmekteydi. Yani Osmanlı kuvvetleri sayıca kendilerinden çok üstün düşman kuvvetleri ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır⁴⁰⁹.

3 Ocak 1878'de Süleyman Paşa'dan alınan bilgiye göre 18 topla sahip 16 taburdan oluşan düşman kuvveti Kamarlı'da Bakır? Paşa komutasında buluna 8 topla sahip 6 taburluk Osmanlı birliğine saldırmıştır. 2 Ocak Çarşamba sabah başlayan

⁴⁰⁹ *Vakit*, (29 Zilhicce 1294/3 Ocak 1877), S.790, s.1.

çatışma akşam güneş batana kadar devam etmiştir. Saldırı sonucu Ruslar çok sayıda zayıat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁴¹⁰.

2.4. Ayastefanos Antlaşması

Osmanlı Devleti Plevne'nin düşmesi üzerine 12 Aralık 1877'de savaşı durdurmak üzere Paris Anlaşması'nda imzası bulunan devletlere başvurarak aracılık yapmalarını istemiştir. Ancak beklediği cevabı alamamıştır. Yine de bu tarihten sonra İstanbul basınında ateşkes, mütareke, sulh başlıklı yazılar sıkça geçmeye başlayacaktır. *Vakit* bir yandan savaşı sayfalarına taşıırken bir yandan da savaşın nasıl sona ereceğine dair haberleri sütunlarına taşımıştır. *Vakit*'e göre İngiltere meselenin çözümü için girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

“Tavassut teşebbüsü ilk önce Londra'dan yapıldığı gibi şimdiye kadar da bu işi takip eden İngiltere'dir. Almanya ve Avusturya Devletleri bu tavassutta İngiltere'ye katılmayacaklarını söylemesine rağmen İngiltere teşebbüsten asla vazgeçmeyip savaşın devamı ve özellikle Rusların sınırlarını genişletmesi yalnız İngiltere'nin değil diğer devletlerinde çıkarlarına zarar vereceğinden Viyana, Berlin, Londra ve Rusya kabineleri arasında hala müzâkere ve diplomatik haberleşme cereyân etmektedir. İngiltere vekiller heyetinin geceli gündüzlü sık sık yaptığı toplantılarla yalnız bu mesele ile uğraşılıp müzâkerelerin özeti derhâl kraliçeye arz olunduğu gibi, devletin siyasi tavrı halkın kamuoyuna göre tayin edilen bu başşehirde siyasi işlerden anlayan birtakım adamlar dahi özel toplantılar düzenleyerek Rus tecâvüzlerine son vermek lüzûmundan bahis ediyorlar⁴¹¹.”

Ancak İngiltere'nin devreye girmesiyle Rusya ateşkes fikrine ısınmaya başlamıştır. Rusya'nın sulh durumuna sıcak bakmaya başlaması üzerine ortalıkta olası sulh şartlarına dair söylentiler yayılmaya başlamıştır⁴¹².

“Tuna ile Balkan arasında bulunan eyâletler için bir muhtâriyet ve Memleketeyn'in istiklâlinin tanınması ve Karadağ'ın hududunun genişletilmesi ve Batum'un Rusya'ya terk olunması mevcûd olup Batum'un Osmanlı'ya

⁴¹⁰ *Vakit*, (29 Zilhicce 1294/3 Ocak 1877), S.790, s.1.

⁴¹¹ *Vakit*, (17 Zilhicce 1294/23 Aralık 1877), S.778, s.1.

⁴¹² *Vakit*, (17 Zilhicce 1294/23 Aralık 1877), S.778, s.1.

bırakılarak Karadağ'ın deniz tarafından genişletilmesiyle bir de liman verilmesi Rusya'nın emellerinden ise de Karadağ'ın bir limana sahip olması halinde Rus ve Slav menfaatleri için orası bir giriş çıkış kapısı olacağından, buna Avusturya tarafından kat'iyen rıza gösterilmemektedir. Kezâlik Sırbistan'a da bazı menfa'atler sağlamak Rusya'nın emellerinden ise de Avusturya buna da razı olmayarak Sırbistan'ın ya doğrudan doğruya bir Osmanlı vilâyeti olmasında veyahud Avusturya tarafından zabt edilmesinde yarar görmektedir⁴¹³.”

Cephedeki sıkıntı durum Osmanlı kamuoyunda bir an evvel ateşkes yapılması beklentisini ortaya çıkarmıştır. Bu hususta en küçük bir dedikodu dahi gazete sütunlarında yer bulmuştur. Nitekim 31 Aralık'ta *Vakit* barışa dair bir duyumu ilk sayfada haber olarak vermiştir. Aslında haber değeri dahi olmayan bilgi ya da müjde, şu şekildedir: “*Bu gece saat 6'da haber aldık ki devletlerin tavassutuyla muvakkat ve birkaç gün için bir mütareke olacaktır. Bunun tafsilât ve izâhâtı yarınki nüshamıza derç olunacaktır.*”⁴¹⁴ Görüldüğü gibi ateşkese dair küçücük bir bilgi basın mensuplarını heyecanlandırmaya yetmiştir. Muhabirlerin elinde bir bilgi olmamasına rağmen onlar ateşkese dair umutları hemen sayfalarına taşımışlardır. Bu ve buna benzer haberler kamoyunundaki endişe bir nebze olsun su serpmiş, halka dayanma gücü vermiştir. Basın çalışanları da bunun farkındadır.

Osmanlı tarafında bu gelişmeler olurken gelişmeler konusunda hayli endişeli olan İngiltere'de de kamuoyu ilgiis savaşa doğru devşirilmişdir. Noel olmasın arağmen Londra sokaklarında bazı İngilizler bir miting düzenlemişler ve “*Sulh isteriz fakat İngiltere Devleti harbe karar verirse harb ederiz*” şeklinde sloganlar atılmıştır. Yine Osmanlı yanlıları ile Rus yanlıları Londra sokaklarında gösteri yapmış, Osmanlı yanlıları Rus yanlıları susturmuştur. İngiltere Hükümeti barışı sağlamak için çabalamakta, bu başarılamazsa savaşa hazırlanmaktadır. Hatta Kraliçe İngiliz Paramentosu'nun açılışı sırasında yaptığı konuşmasında “*İngiltere mesele-i şarkıyyenin kendi müdâlesi haricinde tesviyesini ve husûsiyle imzası altında bulunan muahedenin o tarikle tağyîrini kabul etmeyeceğini*” söylemiştir. Olaylar İngiliz Hükümeti'nin kendi

⁴¹³ *Vakit*, (17 Zilhicce 1294/23 Aralık 1877), S.778, s.1.

⁴¹⁴ *Vakit*,(25 Zilhicce 1294/ 31 Aralık 1878), S.786, s.1.

kamuoyunda savaşa dair ilgiliyi uyanık tutarak her türlü gelişmeye karşı pozisyon aldığını göstermektedir.⁴¹⁵.

Ertesi gün 1 Ocak'ta ateşkese dair haberler yine ilk sayfalarda yer almaya devam etmiştir. Bu konuda alınan bilgiye göre Osmanlı Devleti'nin 12 Aralık'ta Paris Anlaşması'nda imzası bulunan devletlere yaptığı aracılık yapmaları çağrısı ilgili devletler tarafından reddedilmiştir. Ancak İngiltere bu görevi tek başına yapmayı üstlenmiştir. İngilizler Prens Gorçakof'a müracaatla Osmanlı Devleti adına resmen ateşkes teklif etmiştir. İngilizler Ruslardan aldıkları cevabı Osmanlılara Osmanlılardan aldığı cevabı da Ruslara iletecek böylece görüşmeler dolaylı olarak başlayacaktır. Fakat İstanbul mahreçli kaynaklara göre Bâbîâlî'nin mütarekenin akıbeti konusunda bir bilgisi mevcut değildir. Ancak barışın ne şekilde tesis edilebileceğine dair Levant Herald gazetesinden alınan bilgi Rusların niyetleri hakkında bilgi verir niteliktedir. Levant Herald'ın resmî olmayan kanallardan aldığı bilgiye göre Ruslar,

1- Anadolu'da lehlerine sınır düzenlemesi yapılması,

2-Romanya'nın bağımsızlığının kabulü halinde ateşkese kabul edebileceğini bildirmiştir.

3-Bulgaristan için konferans kararının kabulü,

4-Rusçuk'un kendilerine bırakılması, şartları ile barış masasına oturmayı kabul etme niyetindedirler⁴¹⁶.

Savaşın devam ederken ve askerî üstünlük kendilerinde iken Ruslar'da ne şekilde davranacaklarını tam olarak belirleyememişler, cephedeki duruma göre pozisyon almışlardır. Bir hafta önce bazı tavizlerle barışa hazır oldukları izlenimi verirken bir hafta sonra barışla onları ilgilendirmiyormuş gibi bir tavır içine girebilmişlerdir. Zira İngiltere'nin aracılık teklifine Rus Hükümeti'nin resmî cevabı sert olmuştur. Ruslar askerî üstünlüklerine güvenerek İngilizleri devreden çıkarma ve Osmanlı Devleti'ni küçük düşürme gayreti içine girmişlerdir. Rus Hükümeti'nin ateşkesin sağlanabilmesi için önerdiği formül şudur:

⁴¹⁵ Vakıf, (26 Zilhicce 1294/ 1 Ocak 1878), S.787, s.1.

⁴¹⁶ Vakıf, (26 Zilhicce 1294/ 1 Ocak 1878), S.787, s.1.

1-Sulhun yapılabilmesi için barış yapılması gereklidir.

2-Osmanlı Devleti sulh ister ise mütareke için cephedeki ordu komutanlarımıza başvurabilir

3-Osmanlı Devleti sulh için aracısız doğrudan Rus yetkililerle görüşmelidir⁴¹⁷.

Rusların bu önerileri devletlerarası teamüllere aykırıdır. Zira Ruslar bu tavsiye ile Osmanlı Devleti'ni yok saymakta, muhatap dahi kabul etmemekte, Osmanlı Devleti'nin itibarını cephedeki komutanların inisiyatifine terk etmişlerdir. Bu durum çıkarları zedelenen İngiltere'yi çok endişelendirmiş, İngiltere kabinesi gece gündüz toplanarak Rusya'ya ne cevap verileceğini tartışmıştır⁴¹⁸.

Vakit'e muhabirleri Rusya'nın İngiltere'nin aracılık yapmasını istemediği yönünde kanaate sahiptirler. Gazetenin iddiasına göre Rusya 31 Aralık'da Osmanlı Devleti'nin barış konusundaki fikrini öğrenmek için, Avusturya'nın İstanbul'daki büyükelçiliği aracılığıyla gayri resmî bir teşebbüste bulunmuştur⁴¹⁹.

Bir yanda barışın nasıl gerçekleşeceği tartışılırken öte yandan Rus ilerleyişi tüm hızıyla devam etmiştir. Osmanlı ordularının bazı çatışmalarda başarı kazanmaları sonucu değiştirmemiş Ruslar 20 Ocak 1878'de Edirne'ye girmiştir. Osmanlı Devleti'nin her iki cephede aldığı mağlubiyetler Avrupa kamuoyunu özellikle İngiltere'yi tedirgin etmiştir. İngiltere'nin ardından Rus ilerleyişine Avusturya'da tepki göstermiştir. Balkanlardaki Rus ilerleyişi Avusturya Macaristan'ın Adriyatik sahiline yayılma planlarını suya düşürmüştür⁴²⁰. Bu sebeple Avusturya Macaristan sınırda askeri yığınak yapmaya başlamıştır⁴²¹.

Öne sürülen şartlar Osmanlı hükümetince kabul edilmiş ve 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imzalanmıştır⁴²². Mütareke uyarınca Osmanlı kuvvetlerinin Küçükçekmece-Terkos hattına kadar çekilmesine, Osmanlı kuvvetlerinden arınan bu hattın 5 km önüne Rus kuvvetlerinin yerleşmesine ve bu iki kuvvet arasında tarafsız

⁴¹⁷ *Vakit*, (29 Zilhicce 1294/ 4 Ocak 1878), S.790, s.1.

⁴¹⁸ *Vakit*, (29 Zilhicce 1294/ 4 Ocak 1878), S.790, s.1.

⁴¹⁹ *Vakit*, (29 Zilhicce 1294/ 4 Ocak 1878), S.790, s.1.

⁴²⁰ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.68.

⁴²¹ Gökdemir, 2017, s.81.

⁴²² Gökdemir, 2017, s.81.

bölge oluşturulmasına karar verilmiştir⁴²³. Buna ek olarak 8 Şubat 1878’de Erzurum Rusya’ya teslim edilmiştir⁴²⁴.

Diğer yandan Avrupa gazetelerinde Rusya’nın anlaşmaya sıcak bakmadığı haberleri yer almaya başlamıştır.

“Edirne’de murahhasların ittifak edemedikleri ve Devlet-i Âlîyye’nin şerâ’iti kât’îyyen red eylediği Viyana’da resmi dairelerde muhakkak sûrette söylenmektedir. Ruslar ise İstanbul’a asker sevk etmek tehdîdâtında bulunuyor idi. Sıhhât ve ademü’s-sıhhâtı malûm olmayan bu havâdis Avrupa’da heyecân-ı umûmiyeyi mucîb olub meselenin tesviye-i pezîr olamamasından havf olunuyor idi”⁴²⁵.

Rusya’nın kongre için Avusturya Macaristan’dan davet aldığı lakin bu davete cevap vermediği meseleye ilişkin ortalıkta dönen haberlerden olmuştur. Rusya Anadolu sahillerine asker çıkarmayacağını vaat etse de Viyana ve Londra’da Rusların sözlerinde durmayarak İstanbul’a asker çıkarmasından endişe edildiği anlaşılmaktadır⁴²⁶.

Devletin resmi yayın organı Takvim-i Vekayi’nin bildirdiğine göre, İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti topraklarında askeri bir hareket için kuvvetlerini tartmaktadır. İngiltere Rusya’ya gözdağı vermek için Haliç’e donanmasını demirlemiş, Rusya ise İstanbul’a asker çıkarmak için fırsat kollamaya devam etmiştir. Daily Telegraph Gazetesi İstanbul muhabirinden aldığı telgrafı yayınlarak Rusya’nın emellerini ortaya koymuştur⁴²⁷. Meselenin giderek karmaşık bir hal alması üzerine İngiliz Hükümeti Rus Hükümeti ile görüşmeye başlamıştır. Lordlar kamarasında yaptığı açıklama ile Lord Derby; Gelibolu ve Marmara’nın güvenliği için Rus Hükümeti’ne telgraf çektiğini neticenin ise müspet olduğunu bildirmiştir⁴²⁸.

“Lord Derby; Şubatın on dördünde bir telgraf çektim. Me’âli Rusya Devleti’nin Gelibolu üzerine veyahut Marmara’da bulunan İngiliz donanmasının

⁴²³ Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos Antlaşması”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, s.225.

⁴²⁴ Akın Aktaş, Nene Hatun’un Hayatı ve Nene Hatun Bibliyografyası, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2019, s.38

⁴²⁵ Takvim-i Vekayi, (28 Safer 1295/ 3 Mart 1878), S.2110, s.4.

⁴²⁶ Takvim-i Vekayi, (28 Safer 1295/ 3 Mart 1878), S.2110, s.4.

⁴²⁷ Takvim-i Vekayi, (28 Safer 1295/ 3 Mart 1878), S.2110, s.4.

⁴²⁸ Takvim-i Vekayi, (1 Rebîülevvel 1295/ 5 Mart 1878), S.2111, s.4.

târîk muhâberesini men' edecek sâ'ir bir noktaya asker sevk etmeyeceğine devletimizin ümit var bulunduğundan ibaret idi. İş bu telgraflı müte'âkiben yine bu meâlde olarak birde memorandum gönderdim. Zira Rusyalıların Bolayır hattı üzerinde asker cem' etmekte olduklarına dair zuhûr eden şâyi'a bunu istilzâm etmişti. Şubatın on sekizinde aldığım cevâbname de gerek Gelibolu'ya ve gerek Bolayır'a asker sevk etmemek emrinde Rusya Devleti'nin vermiş olduğu va'adi güzel muhâfaza etmekte olduğu muharrerdir. Bununla beraber Rusya Devleti İngiltere Devleti'nin dahi Gelibolu Boğazı'nın gerek Avrupa ve gerek Asya sahiline İngiliz donanmasından asker çıkarmamasını talep eylemiş. Şubatın on dokuzu tarihiyle İngiltere Hükümeti'nin gönderdiği cevabda Rusya'nın verdiği va'adleri güzel muhâfaza etmesine beyan memnuniyetle beraber boğazın Rumeli sahiline asker çıkarmamağı dahi İngiltere Devleti'nin taahhüt edeceği ve Asya sahiline gelince eğer Rusya Devleti oraya dahi asker sevk etmeyeceğini kât'iiyen va'ad eder ise İngiltere'nin de bilmukâbele Anadolu tarafına dahi asker sevk etmemek ta'ahhüdüne gireceği bildirildi. Buna cevaben dahi bugün Rusya Devleti eğer İngiltere Gelibolu'nun Asya cihetine asker sevk etmez ise Rusya'nın da sevk etmeyeceğini iş'âr eylemiş velhâsıl mezkûr boğazın iki tarafına da asker dökmekten İngiltere Devleti vazgeçer ise Rusya'nın da Gelibolu'yu zabt etmek tedârikinde bulmayacağını anlatmıştır⁴²⁹. ”

Rusya İngiltere'nin kararlı tutumu karşısında anlaşmak zorunda kalmıştır. Avrupa gazeteleri meselenin çözülmesi için Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir an evvel mütareke imzalanması gerekliliğini aksi halde İngiltere ve Rusya arasında savaşın kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir⁴³⁰. Avrupa'nın huzuru ve barış ortamının devamı için mütareke zemininin bir an evvel oluşturulması Avrupa basınının ortak kanısı olmuştur. *Takvim-i Vekayi*'de aynı kanaat de olacak ki bu Avrupalı gazetelerin bu minvaldeki görüşlerini aynen nakletmiştir.

Edirne Mütarekesi'nin ardından barış görüşmeleri Rusya'nın “İstanbul'a yakın bir yerde görüşülsün” talebi üzerine Ayastefanos mevkiinde yapılmıştır. Barış görüşmelerini Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin Elçisi

⁴²⁹ *Takvim-i Vekayi*, (1 Rebülevvel 1295/ 5 Mart 1878), S.2111, s.4.

⁴³⁰ *Takvim-i Vekayi*, (1 Rebülevvel 1295/ 5 Mart 1878), S.2111, s.4.

Sadullah Bey, Rusya adına Ignatief ve Nelidof gerçekleştirmiştir⁴³¹. Görüşmelerin devam ettiği esnada *Basiret* Gazetesi, koşullar ne olursa olsun Osmanlı delegelerinin şartları kabul etmesinin gerekliliğini savunmuştur⁴³². Ardından da barışın yapıldığını okuyucularıyla paylaşmıştır:

“Ayastefanos’da bulunan Devlet-i Âliyye murahhasları işbu şehir-i Şubat’ın on dokuzuncu dün ki Pazar günü Rusya Devlet-i fehimesiyle musâlaha ahitnamesine vazı’ imza eylemiş olduklarını ve şerâ’it-i sulhiyyenin tafsilâtatını bugün bildireceklerini dün ahşam Bâbîâlî’ye bi’t-telgraf arz ve beyân eylemiş oldukları dün gice matba’amıza tebliğ olunmuştur⁴³³.”

Neticesinde taraflar 29 maddelik bir anlaşmaya imza atmıştır⁴³⁴.

Anlaşma maddeleri özetle;

- *“Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan’ın istiklalini kabul edecektir.*
- *Karadağ sınırları Adriyatik denizine kadar uzanırken, Sırbistan Niş’i alacaktır.*
- *Romanya Besarabya’yı Rusya’ya verecek, Dobruca kendisinde kalacaktır.*
- *Bulgaristan, Osmanlı Devleti’ne bağlı özerk bir prenslik haline gelecektir.*
- *Bulgaristan prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, Avrupa devletlerinin tasvibi ve Osmanlı Devleti’nin tasdiki ile tayin edilebilecektir.*
- *Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya’nın kontrolünde Bosna ve Hersek’te, Rumeli’nin Hıristiyanlarla meskûn bölgelerinde ve Doğu Anadolu’da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapacaktır.*
- *Osmanlı Devleti’nin, savaş tazminatı olarak Rusya’ya 1.410.000.000 ruble vermesine karar verilmiştir. Ancak bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık Rumeli’deki bazı yerler ile Kars, Ardahan, Batum ve*

⁴³¹ Gencer, 1991(Ayastefanos Antlaşması), s.225.

⁴³² *Basiret*, (28 Muharrem 1295/ 1 Şubat 1878), S.2337, s.1.

⁴³³ *Basiret*,(29 Safer 1295/ 4 Mart 1878), S.2368, s.1.

⁴³⁴ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.64.

Doğubayazıt'ı Rusya'ya bırakacaktır. Neticesinde kalan 300.000.000 ruble ise para olarak ödenecekti.

- *Rus askerleri, Bulgaristan hariç olmak üzere, antlaşmanın imzalanmasından üç ay sonra Rumeli'yi, altı ay sonra da Doğu Anadolu'yu askerden arındıracaktır.*
- *Osmanlı topraklarında yaşayan Rus tebaası savaştan önceki gibi ticaret yapabilecek ayrıca Rus konsolosları Osmanlı Devleti topraklarındaki tebaasını resmen himaye edebilecektir⁴³⁵”.*

Anlaşmanın imza altına alınmasının ardından *Basiret* Gazetesi anlaşmanın hüküm ve şartlarını okuyucusu ile paylaşmıştır⁴³⁶. *Vakit* Gazetesi ise *Times*, *Daily News* gibi Avrupa basının önde gelen gazetelerinden alıntılar yaparak anlaşmanın dünya kamuoyuna bildirildiğini ifade etmiştir⁴³⁷. Böylece Rusya Şark Meselesinin Balkanlar ayağını kendi çıkarları doğrultusunda çözümleyerek bu mevki de tek söz sahibi olmuştur.

“Besarabya'nın Rusya'ya i'âdesine Avusturya ve İngiltere Devletleri tarafından muhâlefet olduğu gibi Almanya dâhi Rusya'ya Besarabya'yi istirdâd efkârını terk etmesini tavsiye eylemiştir. Rusya ise efkârında ısrar ediyor imiş Fransa ve İtalya Devletleri dâhi Besarabya'nın Rusya'ya i'âdesini tervîc ediyorlar imiş⁴³⁸.”

Balkanlara dair emelleri olan Avusturya Rusya'nın kazanımlarından rahatsız olmuştur. Avrupa basını bu hususta yeni bir düzenleme yapılmasının şart olduğunu öne sürmüştür.

“Rusya Devleti'nin Devlet-i Âlîyye ile akd eylediği mesâliye esas ittihâz edilen şerâ'it meyanında Sırbıye ve Karadağ hakkında gösterilen müsâ'adât doğrudan doğruya Avusturya'nın menâfi tehlikeye ilkâ eylediği halde Rusya Devleti'nin bu misülli şerâ'iti tervîci Avusturya menâfine adam riâyetine delâlet etmekte olduğunu beyân ediyorlar. Şerâ'it maslahanın her maddesi akdi

⁴³⁵ Gencer, 1991 (Ayastefanos Antlaşması), s.225.

⁴³⁶ *Basiret*, (7 Rebûlevvel 1296/ 11 Mart 1878), S.2375, s.1.

⁴³⁷ *Vakit*, (4 Cemazeyilevvel 1295/ 6 Mayıs 1878), S.912, s.4.

⁴³⁸ *Takvim-i Vekayi*, (8 Rabiulevel 1295/ 12 Mart 1878), S.2116, s.4.

mukarrer olan kongrede ayrı ayrı tedkik edileceğinden devletlerin menâfine mugâyir olan maddelerin tadil edileceğinde şüphe edilemez⁴³⁹. ”

Vakit anlaşmanın hiçbir tarafı tatmin etmediğini başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere Fransa, İtalya, Almanya, Sırbistan, Bulgaristan ve Memleketeyn hükümetlerinin anlaşmadan her devletin rahatsız olduğunu yazar. Anlaşmadan mutlu olan olan tek devlet Karadağ’dır. *Vakit’e göre,*

“Ayastefanos’da akd edilen musâlaha o kadar bed-baht bir musâlaha imiş ki kimse tarafından kabul olunmuyor. Bir vakitler bunu yalnız İngiltere Devleti kabul etmiyor idi. Mu’ahharen Avusturya’nın dâhi kabul etmeyeceği resmî bir yolda ilân olundu. Fransa ve İtalya Devletleri Şarkça ıslahatı emel edinmekle beraber kendi imzalarıyla dahi musaddak bulunan 1856 muahdesine mugâyir hiçbir şeyi kabul etmeyeceklerini bildiriyorlar ki İngiltere ve Avusturya’nın beyânlarına göre Ayastefanos muâhdesinin hemen her hükmü 1856 ahdine mugâyir olduğundan bunlar dâhi kabul etmeyecekler demektir. Almanya Devleti Ayastefanos muâhdesinin pek büyük bir tadile muhtaç olduğunu beyân ederek ..⁴⁴⁰. ”

Avrupalı Devletlerin anlaşmayı kabule uygun görmeme hususunda Osmanlı Devleti ile hemfikir olurken, Rusya aleyhine de cephe oluşmuştur. Bu esnada Osmanlı Devleti’nde bir darbe girişimi yaşanmıştır. Halktan bir kesim Rus Savaşı’nın neticeleri, Ayastefanos Antlaşması’nın iptali II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi fikirlerinde birleşmiştir. Bu öfkeli grup Ali Suavi önderliğinde Çırağan Sarayı’nı basmıştır. Saray muhafızlarının dikkati darbe girişiminin başarısız olmasını sağlamıştır. Baskın ile ilişkilendirilen Sait Paşa azledilerek yerine Gazi Osman Paşa getirilmiştir⁴⁴¹.

Osmanlı Devleti’nin Tuna komisyonundan çıkarıldığı, meseleye ilişkin Avrupa ve Rusya’nın etkin olmasının planlandığının öğrenilmesi üzerine Osmanlı Devleti Ayastefanos Antlaşması’nı protesto ettiğini bildirmiştir⁴⁴². Mevcut durumdan rahatsız olan İngiltere ve Avusturya faaliyetleri neticesinde yeni bir konferans ve barış

⁴³⁹ *Takvim-i Vekayi*, (9 Rebülevvel 1295/13 Mart 1878), S.2117, s.4.

⁴⁴⁰ *Vakit*, (3 Rebülâhır 1295/ 6 Nisan 1878), S.883, s.1.

⁴⁴¹ *Tercüman-ı Şark*, (20 Cemazeyilevvel 1295/ 22 Mayıs 1878), S.43, s.1.

⁴⁴² *Vakit*, (14 Rebülâhır 1295/17 Nisan 1878), S.893, s.2.

koşullarını içeren diplomatik girişimler başlamıştır. Bu iki devlet öncelikle antlaşma hükümlerinin gözden geçirilmesi talebini Rusya'ya bildirmiş ardından da gözdağı verir biçimde savaş hazırlıklarına girişmiştir⁴⁴³. Avrupa basını bu husustaki bilgileri sıkça yayınlamıştır. Takvim-i Vekayi'de alıntılar yaparak meselenin geldiği son noktayı okuyucularına aktarmıştır.

“Rusya Devleti ile Devlet-i Âlîyye beyninde açılmış olan muhârebe her iki devlet tarafından ta'yîn edilen şerâ'it ile akd olunan maşlaha mesâliha üzerine zâ'il olduğu halde Avrupa efkâr umûmiyesinden İngiltere ve Avusturya'ya ait olan kısmı muhâfaza-i nüfûzu menâfî namıyla behemehâl Rusya aleyhine bir muhârebenin ilanını şiddetle talep etmekte ve bazı gazeteler dahi efkâr-ı umûmiyeden yoksun yalanını tervîc etmektedir. Bir iki haftadan beri Avrupa'dan vürud eden gazeteler akd olunacak konferans veya kongreden sonra İngiltere'nin Rusya'ya i'lân harbi makhûr gibi göstermekte iseler de bu misülli tahminlerin nefsü'l- emr muvaffak olunmayacağı hakkındaki ümit – kuvvet bulmaktadır⁴⁴⁴.”

Savaş tellallığı yapan gazetelerin aksine Takvim-i Vekayi böyle bir savaşın mümkün olmadığını belirtmiştir. Rusya'nın yeni bir savaştan çıkmış olması sebebiyle askeri ve ekonomik açıdan böyle bir savaşı kaldıramayacağını bildiğini ifade etmiştir.

“Muhârebe-i zâ'ilede Rusya'nın zâyî'âtı pek kesir olduğu cihetle devlet-i müşârün-ileyhanın herhalde Avrupa düvel-i muazzamanın rey ve rızasına mugâyir olacak ve menâfî Şarkiyelerini tehlikeye ilkâ edecek hususâd da isrâr etmemesi tabî'idir. Bu halde ise muhârebe-i umûmiyenin vukû'na imkân tasavvur olunamaz. Binaenaleyh akd olunacak kongreden sulh-ı umûmiyenin muhâfazasıyla beraber bir hüsn-i netice istihsâl olunacağı – ümit ediliyor⁴⁴⁵.”

Görünürde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan anlaşma birçok Avrupa devletinin menfaatlerinin çatışmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti açısından da oldukça ağır koşullar içermesine rağmen savaş yorgunu Osmanlı Devleti

⁴⁴³ Kodaman, 1989, s.145.

⁴⁴⁴ Takvim-i Vekayi, (9 Rebülevvel 1295/13 Mart 1878), S.2117, s.4.

⁴⁴⁵ Takvim-i Vekayi, (9 Rebülevvel 1295/13 Mart 1878), S.2117, s.4.

kendisine sunulan koşulları kabule mecbur kalmıştır. Lakin savaşın kazananı Rusya içinde işler iyi gitmemiş, planlanan netice alınamamıştır.

Tercüman-ı Şark gazetesi ise meseleye bambaşka bir boyut kazandırmıştır. Gazeteye göre, Rusya ile İngiltere arasında savaş mevzu bahis olması halinde, Rusya İngiltere'yi mağlup edecek kuvvete sahiptir.

“elyevm Türkiye’de bulunan Rusya kuvveti hâssa askeri ile beraber iki mümtâz firkadan, dördüncü, sekizinci, on ikinci, on üçüncü kolordulardan, ikinci, üçüncü, yirmi altıncı ve yirmi yedinci firkalardan ve memleketindeki Rusya kuvveti dahi on birinci, on dördüncü ve Besarabya daki yedinci kolordulardan mertebdir. İş bu kuvvet yirmi beş fırka, yahud on iki buçuk kolordu veyahud üç yüz on iki bin kişiden ibârettdir. Bu hasebe nazaran Rusya’nın bilâde zikr edilen mahâller haricindeki memâlikinde ancak yirmi üç fırka asker kalıyor. Bunlar dahi hıdmet-i fa’âliye de bulunuyorlar gibidir. Zira Rusya Devleti Asya müstemlekâtını muhâfaza için haylice askere mıhtacdır.... İngiltere ile Rusya arasında bir muhârebe zuhûra geldiği takdirde Rusya istihsâl eylediği fevâ’idi gayb itmeksizin askerini memleketeyn Rumeli’den çekemez. Bu halde Rusya’nın hariçde istihdam edebileceği on fırka asker Karadeniz ile bahir Baltık sevâhilini muhâfazaya me’ûr edebilecektir. ...Anlaşıldığına göre Rusya ile İngiltere arasında zuhûr edecek muhârebede Rusya Devleti mühm mevki’ hazırını ve hem de sevâhilini muhâfaza edebilecek ise de Avusturya’ya karşı hiçbir hareket-i ihtiyât-kârane ittihâz idemeyecektir.”⁴⁴⁶

Neticede Rus Çarı bu iki devleti karşısına alıp yeni bir savaşa girişecek durumda olmadığı için anlaşma koşullarının değiştirilmesi teklifini kabule mecbur kalmıştır. İngiltere ve Rusya arasında 30 Mayıs 1878 yapılan Londra Görüşmeleri neticesinde; *“Büyük Bulgar Prensliği Muhtar Bulgar Prensliği ve Osmanlı Devleti’ne bağlı Şarki Rumeli olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Beyazıt Türklere gerilmesiyle Bulgar Prensliğinin Ege ile münasebeti kesilmiştir”⁴⁴⁷*. İngiltere böyle Rusya’nın Akdeniz’e inmesinin önüne geçmiştir.

⁴⁴⁶ *Tercüman-ı Şark*, (14 Cemazeyilevvel 1295/ 16 Mayıs 1878), S.37, s.4.

⁴⁴⁷ Kodaman, 1989, s.146.

İngiltere ve Avusturya Macaristan Rusya'nın yeni anlaşmaya ikna olmasının ardından Osmanlı Devleti'yle Rusya'dan gizli bir takım görüşmeler yapmıştır. Bahsi geçen devletler görüşmeler sırasında öncelikle; Osmanlı Devleti adına Rusya ile görüştüklerini, gerekirse savaşa dahi hazır olduklarını belirtmiş, ardından da taleplerini sıralamıştır. Avusturya- Macaristan meselenin en başından beri hedeflediği Bosna-Hersek'i resmen istemiş ise de Osmanlı devlet adamlarından istediği cevabı alamamıştır. Avusturya Macaristan'ın ardından siyaset ilmini ustaca kullanan İngiliz Hükümeti devreye girmiştir. Görüşmeler sırasında İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı Devleti için yaptığı fedakârlıklar anlatılmıştır. Ardından Rusya ile yapılacak anlaşma görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmenin bedeli olarak Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi talep edilmiştir. İngiliz elçi Osmanlı devlet adamlarını ikna etmek için Rusya'nın Anadolu'da işgal ettiği yerleri teslim etmesi halinde İngiltere'nin de Kıbrıs'ı boşaltacağı, teklifin kabul edilmemesi halinde Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yalnız bırakılacağı ve İngiliz donanmasının Kıbrıs'ı işgal edeceği ifade edilmiştir⁴⁴⁸. İngiliz Hükümeti'nin kurduğu baskı sonucu hali hazırda devam eden Rus tehdidini dikkate alan Sultan II. Abdülhamit teklifi kabule mecbur kalmıştır. Ardından İngiltere ile 2 maddelik bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşma maddeleri;

“1. Madde: Rusya Devleti Batum ve Ardahan ve Kars veyahut mevaki-i mezkûreden birini yed-i zabtında tutup da ileride her ne vakit olur ise olsun muahede-i katiye-i sulhiye ile tayin olunan Asya memalik-i şahanesinden bir kısmını daha zapt ve istilâya tesaddi edecel olur ise olhalde İngiltere Devleti Memâlik-i Mezkûreyi silah ile muhafaza ve müdafaa etmek üzere saltanat-i seniye ile birleşmeyi taahhüt eder ve buna mukabil zat-ı hazret-i padişahi dahi memalik-i mahrusada bulunan tebaa-i Hristiyanıye ve sairenin hüsn-i idare ve himayelerine müteallik ileride devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslahat-ı lâzıme yi icra edeceğini İngiltere Devleti'ne vaad ile beraber devlet-i müşârün-ileyayı taahhüdat-ı vakiasının icrasınca lazım gelen vesait-i temin edebilecek bir hale koymak için kendisine Kıbrıs ceziresini tahsis ve asker ikamesi ile cezireyi idare etmesine muvafakat eyler.

⁴⁴⁸ Karal, 1983(Osmanlı Tarihi VIII), s.70-72.

2. Madde: *İşbu mukavelename tasdik olunacak ve tasdiknameleri dahi bir ay zarfında ve mümkün olduğu halde daha evvelce taati edilecektir tasdikanılmekal tarafeyn murahhasları işbu mukavelenameyi imza ve temhir etmişlerdir*⁴⁴⁹.”

Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilme süreci Rusya'dan gizli tutulması sebebiyle basının bilgisi dışında gerçekleşmiştir.

Kıbrıs Antlaşması'ndan haberdar olmamalarına rağmen *Tercüman-ı Şark*'a meseleye farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Gazete muahbirlerine göre Rusya'yı savaştan alıkoyan kuvvet İngiltere'den ziyade Avusturya'nın tutumu olmuştur. Yaşanan süreçte “*İngiltere'nin 500.000 askeri hazır olsaydı, Rusların İstanbul kapılarına kadar gelmesine müsa'ade etmezdi*⁴⁵⁰” ifadeleriyle Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye güvenmemesi gerekliliğini isabetli bir dille ifade etmiştir.

2.5. Berlin Antlaşması

İngiltere ve Avusturya Macaristan'ın talebi üzerine Ayastefanos Antlaşması'nın revize edilmesini sürecinde aracı devlet Almanya olmuştur. Bu gelişme üzerine Bismarck kongrenin Berlin'de toplanmasını teklif etmiş ve bu teklif ilgili devletlerce kabul edilmiştir⁴⁵¹.

*“Kont Andrasy beyân eylemiştir ki kongre Haziranın on birinde ictimâ edecektir. Davetiyeler Almanya tarafından gönderilmiştir. Avusturya'nın teklifi üzerine kongrenin ictimâ'ına esas ittihâz olunacak mevâdın düvel fehamiyenin mevâkıfından sonra tebliğ olunmasına karar verilmiştir*⁴⁵².”

Vakit Gazetesi yine süreci yakinen takip ederek okuyucusu ile paylaşmıştır. Kongrenin toplanma tarihi, katılacak temsilcilerin kim olacağına dair kafa karışıklıklarını aldığı haberlerle gidermiştir.

“Kongreye gönderilecek merhûslar sabık reis-i vükela ubuhhetlü devletlü Sadık Paşa ve Hariciye Nezaret Celilesi Müsteşarı atufetlü Kara Todori

⁴⁴⁹ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C.1., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953, s.401-402.

⁴⁵⁰ *Tercüman-ı Şark*, (5 Cemazeyilahir 1295/ 6 Haziran 1878), S.58, s.4.

⁴⁵¹ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.74.

⁴⁵² *Vakit*, (5 Cemazeyilahir 1295/ 6 Haziran 1878), S.942, s.1.

Efendi ve Berlin Sefiri atufetlü Sadullah Beyefendi hazeratı olup Saffet Paşa Hazretlerinin merhûsa Berline azimetleri hakkındaki karar sadaretleri hasebiyle tehîr edilmiştir⁴⁵³. ”

Bismarck başkanlığında 13 Haziran 1878’de toplanan kongreye Paris ve Londra Antlaşmalarında imzası bulunan devletlerin temsilcileri katılmıştır. Osmanlı Devleti’ni Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin sefiri Sâdullah Bey ve Nâfia Nâzırı Kara Todori Paşa temsil etmiştir⁴⁵⁴. Osmanlı devlet adamları kongreye giderken, antlaşmanın haklarını koruyacağı hülyalarına dalmıştır. Lakin kongre esnasında asıl meselenin ilgili devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki menfaatlerinin korunması olduğu anlaşılmıştır⁴⁵⁵. Buna rağmen Osmanlı temsilcileri Osmanlı Devleti’nin menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti aleyhinde işleyen bu süreç Türk ve dünya basını tarafından dikkatle takip edilmiştir. Dönemin İstanbul gazeteleri Osmanlı devlet adamlarının meseleye yaklaşımı kadar Avrupalı Devletlerce nasıl değerlendirildiği ile de ilgilenmiştir. Avrupa gazetelerinden yapılan alıntılar ile Avrupa’nın nabızı tutulmuştur. Kongre süreci hakkında bilgiler aktaran Tercüman-ı Şark aylardır devam eden savaş barış sürecinin noktalanmasına az kaldığını ve kongrenin 11 Haziran’da toplanacağını bildirmiştir. Tercüman-ı Şark gazete kongre sürecinde İngiltere ve Rusya’nın tutumuna dair kafalarda birçok soru işareti olsa da olumlu bir netice alınacağını ümit etmiştir. Ayrıca Paris menşeli bir gazeteden yaptığı alıntı ile İngiltere’nin meseleyi çocuk oyuncağına çevirdiğini, bir an evvel anlaşmaya varılmazsa büyük bir savaşın kapıda olduğunu bildirmiştir⁴⁵⁶.

Tercüman-ı Şark gazetesi Avrupa’nın Rusya’yı koruduğunu, kongrede Osmanlı Devleti’nin Avrupalılarca parça parça bölüşüldüğünü yazmıştır⁴⁵⁷. *Vakit* gazetesi ise kongre sonuçlanıncaya kadar beklemeye hacet olmadığını, daha önceki anlaşmalara minvalinde kararlar alınacağı belirtmiştir.

- “*Bulgaristan’ın şimali ve cenubu iki eyalete bi’t-taksim valileri Hristiyan olacağı*

⁴⁵³ *Vakit*, (5 Cemazeyilahir 1295/ 6 Haziran 1878), S.942, s.1.

⁴⁵⁴ Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.516-517.

⁴⁵⁵ Karal, 1983 (Osmanlı Tarihi VIII), s.75.

⁴⁵⁶ *Tercüman-ı Şark*, (28 Cemazeyilevvel 1295/30 Mayıs 1878), S.51, s.1.

⁴⁵⁷ *Tercüman-ı Şark*, (4 Recep 1295/ 4 Temmuz 1878), S.86, s.1.

- *Hududunun Akdeniz'e kadar ineceği ve Rusya'nın nezaretine bedel oraya nezaret eyleyeceği*
- *Bu iki eyaleti Asâkir-i Osmaniye tahliye ideceği*
- *Baserabya'nın Rusya'ya verileceği ve Tuna seyr-i sefâ'ini kongrede müzakere olunacağı*
- *Batum meselesinin harbe mucîb ad olunmayıp Rusya'nın dahi bundan tevsi hudud itmeyeceği*
- *Beyazıd'ın Rusya tarafından tahliye olunub, Kotor nam mahallerde irâ'e virileceği*
- *Tazminat-ı harbiyenin arazi ile tesviye olunub suret-i tesviyesine*
- *Selânik ve Edirne ve vilayetlerin ıslahına*
- *Bulgaristan'da bulunacak ecnebi askeri meselesiyle Rusya askerinin memleketeyn müruruna kongrede bakılacağı*
- *Bahr-i sefid ve bahr-i siyah boğazlarının hal sabıkada kalacağı⁴⁵⁸.*

Vakit yukarıda belirtilen şekilde kararların alınacağını öngörmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde Ayastefanos'u ortadan kaldıran Berlin Antlaşması 13 Temmuz 1878'de imzalanmıştır.

Yeni anlaşma 64 maddeden oluşmuştur.

- *"Buna göre Ayastefanos Antlaşması ile sınırları çizilen Bulgaristan toprakları üç bölgeye ayrılacak*
- *Birinci bölge Osmanlı Devleti'ne tâbi, iç işlerinde serbest, prensi halk tarafından seçilen, Bâbiâli tarafından tasdik ve büyük devletlerin muvafakati ile tayin edilen, Osmanlı askerinin bulunmadığı, sınırları daraltılmış bir Bulgaristan prensliği iken İkinci bölge idarî yönden bağımsız olmakla beraber siyasî ve askerî yönden Osmanlı Devleti'ne tâbi, Avrupa devletlerinin tasvipleriyle Bâbiâli'nin beş yıl süre ile tayin edeceği bir hristiyan vali tarafından idare edilecek olan Şarkî Rumeli*

⁴⁵⁸ Vakit, (7 Cemazeyilahir 1295/ 8 Haziran 1878), S.944, s.1.

eyaleti, üçüncü bölge ise ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya olarak belirlenmiştir.

- Osmanlı Devleti 1868 nizamnâmesini Girit'te uygulayacak ve bu hususta Avrupa devletlerine bilgi verecekti. Yunanistan'a bir miktar toprak verilecek,
- Bosna ve Hersek Avusturya tarafından işgal edilecek,
- Karadağ'ın bağımsızlığı kabul edilecek, fakat sınırlarında bazı düzenlemeler yapılacak,
- Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınacak, kendisine Niş ve Pirot verilecek,
- Romanya'nın bağımsızlığı kabul edilecek, Besarabya'yı Rusya'ya vermesine karşılık Tulça (Tulcea) ve Dobruca'yı alacak,
- Tuna nehri savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacak,
- Osmanlı Devleti Kars, Ardahan ve Batum'u harp tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Rusya'ya bırakacak, Doğubayazıt ve Eleşkirt vadisi kendisinde kalacak, Kotur ise İran'a verilecek
- Bâbîâli Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapacak,
- Boğazlar 1841 Londra ve 1856 Paris antlaşmalarında belirtilen statüye tâbi olacak
- Harp tazminatı için Osmanlı Devleti ile Rusya kendi aralarında bir anlaşmaya varacak
- 8 Şubat 1879'da yapılan İstanbul Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan yerlerin bedeli düşüldükten sonra bu tazminat 802.500.000 frank olarak tespit edilmiş ve yedi yıl zarfında eşit yirmi bir taksitte ödenmesi kararlaştırılmıştır.
- 14 Mayıs 1882'de yapılan antlaşma ile de tazminatın yıllık 350.000 liralık taksitlerle Osmanlı lirası olarak ödenmesi ve âşâr vergisinin teminat olarak gösterilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁵⁹.

Maddelerini içeren antlaşma ilgili devletler tarafından imza altına alınmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile Paris Barış Antlaşması ile teminat altına alınan Osmanlı

⁴⁵⁹ Gencer, 1992 (Berlin Antlaşması), s.517.

Devleti'nin toprak bütünlüğü ihlal edilmiştir. Yaşanan süreçle alakası olmayan Yunanistan, İran gibi devletlerde bu antlaşmadan çıkar sağlamıştır. Dört yüz yılı aşkın süredir Osmanlı toprağı olan Bosna Hersek Avusturya- Macaristan tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin daha sonraları da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başını ağrıtabak Ermeni Meselesi bu antlaşma ile siyasallaşmıştır. Osmanlı Devleti Balkanlarda ve Anadolu'da kilometrelerce toprak kaybederek küçük bir yüz ölçümüne hapsedilmiştir.

Vakit Gazetesi padişahın antlaşmanın Fransızca nüshasını imzaladığı, Türkçe nüshasının tercüme aşamasında olduğunu, tercüme edilir edilmez padişah tarafından imzalanacağını bildirmiştir⁴⁶⁰.

Tercüman-ı Şark antlaşma maddelerine tepki göstermiştir. Gazeteye göre yapılan antlaşma neticesinde Müslümanlar temel ihtiyaçlarını karşılamak için barınma derdine düşmüştür. Ayrıca kongre Ayastefanos hükümlerini düzenleme amacından saparak başka çıkarlara hizmet etmiştir⁴⁶¹. Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılması güç bir duruma düşürmüştür.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi uzun süre devam eden meselenin sonuçlanmasını Osmanlı Devleti açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın barış çerçevesinde biraraya gelmesini de umut verici bir gelişme olarak yorumlamıştır⁴⁶².

Zaman gazetesi; Berlin Antlaşması'nı Gorçakof ya da Bismarck'tan ziyade İngiliz kabinesinin zaferi olarak görmüş ve bu zaferi de Osmanlı Devleti lehine yorumlamıştır⁴⁶³. Dönemin İstanbul basınında Tercüman-ı Şark gazetesi hariç Berlin Antlaşmasına olumsuz tepki gösteren olmamıştır. Aksine diğer gazeteler antlaşmanın imzalanmasının Osmanlı Devleti lehine olduğunu savunmuştur.

⁴⁶⁰ *Vakit*, (5 Şaban 1295/ 4 Ağustos 1878), S.1001, s.1.

⁴⁶¹ *Tercüman-ı Şark*, (1 Recep 1295/ 1 Temmuz 1878), S.83, s.1.

⁴⁶² *Tercüman-ı Hakikat*, (21 Muharrem 1296/ 15 Ocak 1879), S.169, s.1.

⁴⁶³ *Zaman*, (28 Recep 1295/ 28 Temmuz 1878), S.262, s.2.

SONUÇ

1875-1878 Balkan Buhranı sürecinin Osmanlı Devleti açısından başarısızlıkla sonuçlanmasında Avrupalı Devletlerin kışkırtmaları, özellikle Rusya'nın Panslavist politikaları kadar askeri ve diplomasi alanında yaşanan eksiklerin giderilememiş olmasının da etkisi büyüktür.

Askeri açıdan komuta kademesinde çok sayıda eğitimsiz subay bulunması, askerin yeni savaş taktiklerinden yoksun kalmasına ve geleneksel usullerle devam edilmesine sebep olmuştur. Eğitimli-alaylı ayrımının ortaya çıkması ise askeri kademede çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu durum askeri dehadan ve başarıdan yoksun, siyasetin maşası olmuş subayların önemli kademelere gelmesini sağlamıştır. Böylece askeri teşkilat ciddi bir yara almıştır. Bu duruma cephede yaşanan menfi olaylara birde masa başında yapılan kötü askeri ve stratejik planlar da eklenince başarısızlık kaçınılmaz olmuştur. Halktan alınan vergiler başka kalemlerde kullanıldığı için cephedeki askerin ikmal ve iâşe sorunu çözülememiştir. Coğrafi koşullar hakkında yeterince bilgi sahibi olunamaması haberleşme imkânlarını da kısıtlamıştır. Maalesef bu durum stratejik açıdan önemli birçok mevkiinin kaybına sebep olmuştur.

Savaş gelirlerinin kesilmesine, israf, yolsuzluk gibi olumsuz etkenlerde eklenince devlet hazinesi boşalmıştır. Bu durum halka ağır vergiler olarak yansımıştır. Refah düzeyi düşen halkta huzursuzluk ve mutsuzluk emareleri baş göstermiştir. Özellikle Balkan coğrafyasının çok uluslu halkı, bu huzursuzluğu devlete derinden hissettirmiştir. Millet sistemi ile bağlı oldukları Osmanlı Devleti'nin ekonomik zulmüne, Batı'nın teşvikleri ve güzel yarınlar dair rüyalar da eklenince isyanlar kaçınılmaz olmuştur.

Osmanlı Devleti bu isyanların yatıştırılması sürecinde orta yolu bulamamış ve orantısız güç uygulamak ile görmezden gelmek arasında gidip gelmiştir. Bilindiği gibi 1875'de ki Hersek İsyanı başlangıç safhasında çözümlenebilecekken, bölge komutanının uyarılarının dikkate alınmaması, güç uygulamak yerine nasihat yoluna gidilmesi, süreci uzatmıştır. Dolayısıyla uzayan süreç Avrupa müdahalesini beraberinde getirip Osmanlı Devleti'nde Bosna- Hersek konusunun kördüğümüne dönüşmesine sebep olmuştur. İlerleyen süreçte Avrupa müdahalesinden kaçınmak için çeşitli girişimlerde

bulunulsa da olumlu netice alınamamıştır. İsyanlar, ardından birçok isyanı hatta savaşları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı güç kaybı sebebiyle Sırp-Karadağ ve Rus savaşlarında Avrupa çekincemesine rağmen İngiltere'den destek aranmıştır. Askeri olarak başarı gösterilen safhalarda ise diplomatik mağlubiyetler alınmıştır. Gerek devlet adamlarının diplomasi hususunda tecrübesizliği, gerekse Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı kaybı beraberinde getirmiştir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde XVIII. yy. ikinci yarısından itibaren sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Aksaklıkların farkına varan padişahlar iyileştirme faaliyetlerine girişse de yaraları sarmak pek mümkün olmamıştır. Zira yapılan iyileştirme faaliyetleri çok yüzeysel kalmış, meselelerin derinine inilememiş, müdahalede geç kalınan meselelerde sonunda kangren olmuştur. Tabiri caizse kangren olan Balkanlar Avrupa müdahalesi ile Osmanlı Devleti'nden kesilip alınmıştır.

Mezkûr dönem gazeteleri Osmanlı Devleti için basın gazetecilik fikrinin oldukça yeni olduğu bir dönemde teknik yetersizliklere rağmen vazifelerini yapmıştır. Özellikle Büyük Balkan Buhranı süresini yakinen takip eden basın, sürecin her aşamasında devlete destek olmayı kendine görev adletmiştir. Bu dönemde gazeteler kamuoyunu bilinçlendirmek, haber kaynağı oluşturmanın yanı sıra yardım kampanyaları başlatarak sosyal sorumluluk projelerini de üstlenmiştir. Hülasa gazetelerden edindiğimiz bilgiler neticesinde, Osmanlı Devleti'nin 1875-1878 Balkan politikası hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

- Akyıldız, A. (2003). “Meclis-i Meb‘ûsan”, *DİA*, C.28, TDV Yayınları, s.245-247.
- Akyıldız, A. (2011). “Tanzimat Fermanı”, *DİA*, C.10, TDV Yayınları, s.1-10.
- Armaoğlu, F. (2017). XIX. YY Siyasi Tarihi (1789- 1914), Timaş Yayınları.
- Aydın, M. (2004). “Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere’nin Balkan Politikası”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.15, S.15, s. 139 - 163.
- Aydın, M. (2005). “Bosna Hersek Ayaklanmasında (1875) Panslavizm’in Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ’ın Rolü”, *Belleten*, C.LXIX, S.256, s. 913-936.
- Aydın, M. (2005). “İstanbul Konferansına Giden Yolda İngiltere’nin Doğu Politikası”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Denizli, C. 17, S. 17, s. 59-66.
- Baykal, B. S. (1948), “Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi (1876)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VI, S.4, s. 219-258.
- Beyhan Bağçeci, Y. (2014). “İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.24, s. 211-235.
- Beyhan, M. A. “(Eds.)” (2003), C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Burma, M. (2012), “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğundan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.1, Sayı:1, s. 67-90.
- Çelik, S. “(Eds.)” (1992), Tarih-i Vehhâbiyan (Vehhâbiler Tarihi), Bedir Yayınevi.
- Dinçer, N. (1986), “Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler”, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı: 21, s.69-101.
- Duman, H. (2000), Osmanlı- Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828- 1928), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Eldem, E.(1999), “18. YY ve Değişim”, *Cogito- Osmanlılar Özel Sayısı*, S.19, s.189-199.

- Elhüseyni. N. “(Eds.)”, (2019), *İngilizlerin Gözünde Türkiye (1776-1923)*, Yapı Kredi Yayınları.
- Erim. N. (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, Türk Tarih Kurumu.
- Gencer, A. İ. (1991), “Ayastefanos Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, s.225.
- Gencer, A. İ. (1992), “Berlin Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.5, s.516-517.
- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (2004), *1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı Zaman Dizini*, Genelkurmay Basım Evi.
- Gölen, Z. (2000), “Reisülküttap Raşid Efendi’ye Göre İhtilal Sonrasında Fransa’nın Politik Yaklaşımı”, *Toplumsal Tarih*, S.83, s.12-15.
- Gölen, Z. (2002), “1849-1851 Bosna Hersek İsyanı”, *Belleten*, C.LXVI, S.247, s. 905-930.
- Gölen, Z. (2009), *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları*, Alter Yayınları.
- Gölen, Z. (2010), *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK Yayınları.
- Gölen, Z. “(Eds.)”, (2016), *Tabsiratü’l- Eşkîyâ (1849-1851 Bosna Hersek İsyanı)*, Türk Tarih Kurumu.
- Gölen. Z. “(Eds)”, (2021), *91-92 Hersek Seferi, 92-93 Osmanlı- Karadağ Seferi ve Hal-i Hazır Darü’l- Harekatı (1875 Hersek ve 1876 Karadağ Savaşları)*, Livre de Lyon.
- Gümüş M. – Yüksel, R. (2020), “Osmanlı Devleti’nin Parçalanma Süreci ve Basının Yaklaşımı: 1875 Hersek İsyanı Örneği”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, s. 31 - 46.
- İnalcık, H. (1996), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Osmanlı İmparatorluğu*, Eren Yayıncılık, s.343-359.
- Karal, E. Z. (1983), *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (1983), *Osmanlı Tarihi XII*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Karal, E. Z. (2003), Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri 1861-1876, C.VII., Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. H. (2004), İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, E. (2008), "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.21, ss. 123-140.
- Kiel, M., "Nevesin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.33, s.44-45.
- Koç, H. "(Eds.)", (2006), Vahşi Avrupa Batı'da Balkan İmajı, Küre Yayınları.
- Kurat, A. N. (1953). Panslavizm. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi XI*, (2-4), s.242-278.
- Kurat, A. N. (2011), Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk- Rus İlişkileri 1789- 1919), Türk Tarih Kurumu.
- Kurşun, Z. (1998), Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı), Türk Tarih Kurumu.
- Miroğlu, İ. "(Eds.)", (1983), Mir'ât-ı Hakikat Tarihi Hakikatların Aynası, Berekât Yayınevi.
- Oğuz, Ahmet O. (2013), 1876 Selânik Vak'ası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti, Grafiker Yayınları.
- Sedes, H. (1934), 1875- 1878 Osmanlı Ordusu Seferleri 1876- 1878 Osmanlı- Sırp Seferi, Cilt.1, Askeri Matbaa.
- Sedes, H. (1936), 1875- 1878 Osmanlı Ordusu Seferleri 1876-1877 Osmanlı- Karadağ Seferi, Askeri Matbaa.
- Sedes, H. (1946), 1875-1876 Bosna Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar, Çituri Biraderler Basımevi.
- Suçeska, A. (1982), " Bosna Eyaletinde Tekâlif-i Şakka", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.12, s.755-762.

- Şahin, H. (2006), “Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı- İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.29, s.213.
- Şahin, T. (1988), Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şentürk, H. (1992), Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, B. (1989), Rumeli’den Türk Göçleri II, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Temizer, A. (2015), “Karadağ’da Osmanlı Hakimiyetine Dair”, *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı III*, S.68, s. 3006-3015.
- Tepekaya, M. (2013), “Selânik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *Belleten*, C.77, S.280, 2013, s. 1031-1070.
- Turan, T. (2018), “İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyan”, *Belleten*, C.82, S.294, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 627-673.
- Turhan, F. S. (2013), Eski Düzen Adına Osmanlı Bosnası’nda İsyan (1828-1836), Küre Yayınları.
- Uçarol, R. (1976), Ahmet Muhtar Paşa (Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi), Milliyet Tarih Yayınları.
- Uzmen, R.”(Eds.)” (1996), Türkler ve Tatarlar Arasında, Milliyet Yayınları.
- Yazar. Y. “(Eds.)”, (2022), Balkan Açmazının Yirmi Yılı (1900-1920), Büyüyen Ay Yayınları.
- Yerlikaya, İ. (1992), “Basiret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s.103-105.
- Yerlikaya, İ. (1994), XIX. yy Osmanlı Siyasi Hayatında *Basiret* Gazetesi ve (Pancermenizm- Panslanizm- Panslavizm- Osmanlıcılık Fikirleri), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Yerlikaya, İ. (1996), “Sırp- Karadağ ve 93 Savaşı’nın Vakıf Gazetesinde İşlenişi”, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bakanlığı Yayınları, S.41, s.26-42.

Tezler

- Aktaş, A. (2019), *Nene Hatun'un Hayatı ve Nene Hatun Bibliyografyası*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun Üniversitesi.
- Dal, U. S (2021), *Mehmed Emin İseviç'e Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Bosna*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Durmaz, O. (2018), *Tanzimat Dönemi İstanbul Gazetelerinden Basiret Gazetesi 1875 (Değerlendirme- Dizin)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırklareli Üniversitesi.
- Tak, İ. (1995), *Basiret'te Doğu Anadolu*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Uğuz, S. (2003), *Basiret Gazetesi'ne Göre 93 Harbinde Rumeli*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yalçinkaya, A. (2019), *Vakit Gazetesinde Milli Mücadele (16 Mayıs 1919- 20 Kasım 1922)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yıldız, İ. (2008), *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Gazeteler

- Basiret* Gazetesi, (16 Zilhicce 1292/ 13 Ocak 1876).
- Basiret*, (1 Safer 1295/ 4 Şubat 1878), S.2340, s.1.
- Basiret*, (1 Şaban 1292/ 2 Eylül 1875), S.1597, s.1.
- Basiret*, (10 Ramazan 1294/ 18 Eylül 1877), S.2204, s.1-2.
- Basiret*, (11 Cemazeyilahir 1292/ 15 Temmuz 1875), S.1576, s. 1-2.
- Basiret*, (11 Recep 1294/ 22 Temmuz 1877), S.2164, s.1.
- Basiret*, (11 Şaban 1292/ 12 Eylül 1875), S.1605, s.1-2.
- Basiret*, (12 Rebûlahir 1293/ 7 Mayıs 1876), S.1837, s.1.
- Basiret*, (12 Rebûlahir 1294/ 26 Nisan 1877), S.2074, s.1.
- Basiret*, (13 Şaban 1292/ 14 Eylül 1875), S.1607, s.1.

Basiret, (16 Rebûlâhır 1294/ 30 Nisan 1877), S.2078, s.1.

Basiret, (17 Şaban 1292/ 18 Eylül 1875), S.1611, s.2-3.

Basiret, (17 Zilkade 1294/ 23 Kasım 1877), S.2268, s.1.

Basiret, (18 Cemazeyilahir 1292/ 22 Temmuz 1875), S.1582, s.1-2.

Basiret, (18 Cemazeyilahir 1294/ 30 Haziran 1877), S.2135, s.1.

Basiret, (18 Rebûlâhır 1294/ 2 Mayıs 1877), S.2080, s.1-2.

Basiret, (18 Recep 1294/ 29 Temmuz 1877), S.2160, s.1.

Basiret, (18 Şaban 1292/ 19 Eylül 1875), S.1612, s.2.

Basiret, (19 Rebûlâhır 1294/ 3 Mayıs 1877), S.2081, s.1.

Basiret, (2 Ramazan 1294/ 10 Eylül 1877), S.2197, s.2.

Basiret, (2 Recep 1292/ 4 Ağustos 1875), S.1593, s.2.

Basiret, (2 Şaban 1292/ 3 Eylül 1875), S.1595, s.2.

Basiret, (2 Zilkade 1292/30 Kasım 1875), S.1679, s.1.

Basiret, (20 Şaban 1292/ 21 Eylül 1875), S.1613, s.1-2.

Basiret, (20 Şevval 1292/ 19 Kasım 1875), S.1668, s.1.

Basiret, (21 Cemazeyilahir 1292/ 25 Temmuz 1875), S.1585, s.2.

Basiret, (21 Rebûlâhır 1294/ 5 Mayıs 1877), S.2083, s.1.

Basiret, (21 Ramazan 1294/ 29 Eylül 1877), S.2215, s.1.

Basiret, (21 Şaban 1292/ 22 Eylül 1875), S.1614, s.1.

Basiret, (22 Rebûlâhır 1294/6 Mayıs 1877), S.2084, s.1.

Basiret, (22 Recep 1294/ 2 Ağustos 1877), S.2164, s.1.

Basiret, (23 Şevval 1294/ 31 Ekim 1877), S.2245, s.1.

Basiret, (24 Cemazeyilahir 1292/ 28 Temmuz 1875), S.1587, s.1.

Basiret, (24 Rebûlâhır 1294/ 8 Mayıs 1877), S.2088, s.1.

Basiret, (24 Şaban 1292/ 23 Eylül 1875), S.1615, s.1.

Basiret, (24 Şevval 1294/ 1 Kasım 1877), S.2246, s.1.

Basiret, (25 Rebûlâhır 1294/ 9 Mayıs 1877), S.2089, s.1.

Basiret, (25 Şaban 1292/ 26 Eylül 1875), S.1618, s.1.

Basiret, (25 Zilhicce 1294/ 31 Aralık 1877), S.2305, s.2.

Basiret, (26 Cemazeyilahir 1292/ 30 Temmuz 1875), S.1589, s.2.

Basiret, (26 Cemazyilahir 1294/ 8 Temmuz 1877), S. 2142, s.1.

Basiret, (26 Recep 1292/ 28 Ağustos 1875), S.1594, s.1.

Basiret, (27 Cemazeyilahir 1292/ 31 Temmuz 1875), S. 1550, s.1.

Basiret, (27 Şaban 1292/ 28 Eylül 1875), S.1620, s.2.

Basiret, (28 Cemazeyilahir 1294/ 10 Temmuz 1877), S.2144, s.1.

Basiret, (28 Muharrem 1295/ 1 Şubat 1878), S.2337, s.1.

Basiret, (28 Rebûlâhır 1293/ 23 Mayıs 1876).

Basiret, (28 Recep 1292/ 30 Ağustos 1875), S.1595, s.1-2.

Basiret, (28 Şaban 1292/ 29 Eylül 1875), S.1622, s. 1-2.

Basiret, (29 Cemazeyilahir 1294/ 11 Temmuz 1877), S.2145, s.1-2.

Basiret, (29 Rebûlâhır 1294/ 13 Mayıs 1877), S.2091, s.1.

Basiret, (29 Ramazan 1292/ 29 Ekim 1875), S.1647, s.1-2.

Basiret, (29 Recep 1292/ 31 Ağustos 1875), S.1596, s.1.

Basiret, (29 Safer 1295/ 4 Mart 1878), S.2368, s.1.

Basiret, (3 Şaban 1292/ 4 Eylül 1875), S.1595, s.1-2.

Basiret, (3 Şaban 1292/ 4 Eylül 1875), S.1599, s.1-2.

Basiret, (30 Ramazan 1292/ 30 Ekim 1875), S.1648, s.2.

Basiret, (30 Şaban 1292/ 30 Eylül 1875), S.1622, s.1.

Basiret, (4 Muharrem 1295/ 8 Ocak 1878), S.2313, s.1.

Basiret, (4 Şaban 1292/ 5 Eylül 1875), S.1599, s.2.

Basiret, (6 Şaban 1292/ 7 Eylül 1875), S.1601, s.1.

Basiret, (6 Şevval 1292/ 5 Kasım 1875), S.1654, s.1.

Basiret, (7 Muharrem 1295/ 11 Ocak 1878), S.2316, s.1.

Basiret, (7 Rebîülevvel 1296/ 11 Mart 1878), S.2375, s.1.

Basiret, (7 Ramazan 1292/ 7 Ekim 1875), S.1628, s.1.

Basiret, (7 Şaban 1292/ 8 Eylül 1875), S.1602, s.1-2.

Basiret, (9 Şaban 1292/ 10 Eylül 1875), S.1604, s.2.

Basiret, (9 Şevval 1292/ 8 Kasım 1875), S.1657, s.1.

Basiret, (9 Şevval 1294/ 17 Ekim 1877), S.2231, s.1.

Basireti (28 Cemazeyilahir 1294/ 10 Temmuz 1877), S.2144, s.1-2.

İstikbâl, (21 Recep 1292/ 23 Ağustos 1875), S.2, s.3.

İttihâd, (21 Cemazeyilahir 1293/ 14 Temmuz 1876), S.14, s.3.

Sabah, (18 Rebîülevvel 1292/13 Nisan 1876), S.49, s.1.

Sabah, (29 Cemazeyilevvel 1293/ 22 Haziran 1876), S.112, s.2.

Sabah, (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877), S.278, s.1.

Sabah, (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877), S.310, s.1.

Sabah, (1 Zilkade 1293/ 18 Kasım 1876), S.219, s.1.

Sabah, (10 Cemazeyilahir 1293/ 3 Temmuz 1876), S.122, s.1.

Sabah, (12 Cemazeyilahir 1295/ 13 Haziran 1878), S.

Sabah, (12 Recep 1293/ 3 Ağustos 1876), S.291, s.2.

Sabah, (12 Şaban 1293/ 2 Eylül 1876), S.174, s.2.

Sabah, (13 Şaban 1293/ 3 Eylül 1876, S.75, s.1.

Sabah, (14 Rebîülahir 1293/ 9 Mayıs 1876), 74, s.1.

Sabah, (16 Şevval 1293/ 4 Kasım 1876), S.207, s.2.

Sabah, (18 Rebîülevvel 1293/ 13 Nisan 1876), S.49, s.2.

Sabah, (2 Safer 1294/ 16 Şubat 1877), S.279 s.1.

Sabah, (2 Safer 1294/ 16 Şubat 1877), S.311, s.2.

Sabah, (20 Recep 1293/ 11 Ağustos 1876), S.155, s.2.

Sabah, (21 Şevval 1292/ 9 Kasım 1876), S.212, s.1.

Sabah, (21 Şevval 1293/ 9 Kasım 1876), S.S.210, s.1.

Sabah, (22 Şevval 1292/ 10 Kasım 1876), S.211, s.1.

Sabah, (22 Şevval 1293/ 10 Kasım 1876), S.211, s.1.

Sabah, (23 Rebîülahır 1293/18 Mayıs 1876), S.82, s.1.

Sabah, (23 Recep 1293/ 14 Ağustos 1876), S.149, s.1.

Sabah, (24 Rebîülahır 1293/ 19 Mayıs 1876), S.83, s.1.

Sabah, (24 Rebîülevvel 1293/ 19 Nisan 1876), S.55, s.1.

Sabah, (24 Zilhicce 1293/ 10 Ocak 1877), S.274, s.2.

Sabah, (25 Cemazeyilevvel 1293/ 18 Haziran 1876), S.107, s.1.

Sabah, (25 Cemazeyilevvel 1293/ 18 Haziran 1876), S.109, s.1.

Sabah, (26 Rebîülahır 1293/21 Mayıs 1876), S.85, s.1.

Sabah, (28 Şevval 1293/ 16 Kasım 1876), S.217, s.1.

Sabah, (29 Cemazeyilahir 1293/ 22 Temmuz 1876), S.138, s.2.

Sabah, (3 Cemazeyilahir 1293/ 26 Haziran 1876), S.116, s.1.

Sabah, (3 Cemazeyilevvel 1293/ 27 Mayıs 1876), S.91, s.1.

Sabah, (30 Recep 1293/ 21 Ağustos 1876), S.164, s.1.

Sabah, (4 Cemazeyilevvel 1293/28 Mayıs 1876), S.92, s.2.

Sabah, (4 Şaban 1293/ 25 Ağustos 1876), S.167 s.1.

Sabah, (4 Zilkade 1293/ 21 Kasım 1876), S.222, s.1.

Sabah, (5 Safer 1294/ 19 Şubat 1877), S.314, s.1.

Sabah, (6 Cemazeyilahir 1293/29 Haziran 1876), S.118, s.1.

Sabah, (7 Zilhicce 1293/ 24 Aralık 1876), S.257, s.1.

Sabah, (8 Cemazeyilevvel 1293/19 Mayıs 1876), S.83, s.1.

Sabah, (8 Zilkade 1293/ 25 Kasım 1876), S.226, s.2.

Sabah, (9 Ramazan 1293/ 28 Eylül 1876), S.188, s.1.

Sabah, (9 Recep 1293/ 31 Temmuz 1876), S.146, s.1.

Sabah, (9 Şevval 1293/ 28 Ekim 1876), S.202, s.1.

Sabah, (16 Rebîülahır 1293/ 11 Mayıs 1876), S.76, s.1.

Takvim-i Vekayi, (24 Muharrem 1294/ 8 Şubat 1877), S.1862, s.2-3.

Takvim-i Vekayi, (6 Safer 1294/ 20 Şubat 1877), S.1864, s.2-3.

Takvim-i Vekayi, (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877), S.1860, s.1.

Takvim-i Vekayi, (1 Rebîülevvel 1295/ 5 Mart 1878), S.2111, s.4.

Takvim-i Vekayi, (10 Rebîülahır 1293/ 5 Mayıs 1876), S.1811, s.1.

Takvim-i Vekayi, (10 Recep 1293/ 1 Ağustos 1876), S.1830, s.1-2.

Takvim-i Vekayi, (11 Cemazeyilevvel 1293/4 Haziran 1876), S.1818, s.2.

Takvim-i Vekayi, (12 Safer 1294/ 26 Şubat 1877), S.1864, s.2-3.

Takvim-i Vekayi, (12 Safer 1294/ 26 Şubat 1877), S.1865, s.2-3.

Takvim-i Vekayi, (14 Cemazeyilahir 1293/ 7 Temmuz 1876), S.1825, s.1.

Takvim-i Vekayi, (14 Rebîülahır 1293/ 9 Mayıs 1876), S.1812, s.1-2.

Takvim-i Vekayi, (16 Cemazeyilevvel 1293/ 9 Haziran 1876), S.1819, s.2.

Takvim-i Vekayi, (18 Cemazeyilahir 1293/ 11 Temmuz 1876), S.1826, s.2.

Takvim-i Vekayi, (2 Cemazayilevvel 1293 / 26 Mayıs 1876), S.1816, s.2.

Takvim-i Vekayi, (20 Rebîülevvel 1293/ 15 Nisan 1876), S.1805, s.2.

Takvim-i Vekayi, (22 Rebîülevvel 1293/ 17 Nisan 1876), S.1806, s.2.

Takvim-i Vekayi, (23 Cemazeyilahir 1293/ 16 Temmuz 1876), S.1827, s.2.

Takvim-i Vekayi, (24 Rebîülahır 1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.1.

Takvim-i Vekayi, (24 Rebîülahır 1293/ 19 Mayıs 1876), S.1814, s.1.

Takvim-i Vekayi, (27 Cemazeyilevvel 1293/ 20 Haziran 1876), S.1819, s.2-3.

Takvim-i Vekayi, (28 Rebîülahır 1293/ 23 Mayıs 1876), S.1815, s.1.

Takvim-i Vekayi, (28 Safer 1295/ 3 Mart 1878), S.2110, s.4.

Takvim-i Vekayi, (29 Muharrem 1294/ 13 Şubat 1877), S.1863, s.1-2.

Takvim-i Vekayi, (4 Rebîülevvel 1294/ 19 Mart 1877), S.1866, s.1.

Takvim-i Vekayi, (5 Rebîülevvel 1294/ 20 Mart 1877), S.1867, s.1-2.

Takvim-i Vekayi, (6 Cemazeyilevvel 1293/ 30 Mayıs 1876), S.1817, s.2.

Takvim-i Vekayi, (7 Rebîülahir 1293/ 2 Mayıs 1876), S.1810, s.2.

Takvim-i Vekayi, (8 Rabiulevel 1295/ 12 Mart 1878), S.2116, s.4.

Takvim-i Vekayi, (9 Rebîülevvel 1295/13 Mart 1878), S.2117, s.4.

Tercüman-ı Şark, (5 Cemazeyilahir 1295/ 6 Haziran 1878), S.58, s.4.

Tercüman-ı Hakikat, (21 Muharrem 1296/ 15 Ocak 1879), S.169, s.1.

Tercüman-ı Şark, (1 Recep 1295/ 1 Temmuz 1878), S.83, s.1.

Tercüman-ı Şark, (20 Cemazeyilevvel 1295/ 22 Mayıs 1878), S.43, s.1.

Tercüman-ı Şark, (28 Cemazeyilevvel 1295/30 Mayıs 1878), S.51, s.1.

Tercüman-ı Şark, (4 Recep 1295/ 4 Temmuz 1878), S.86, s.1.

Tercüman-ı Şark, (14 Cemazeyilevvel 1295/ 16 Mayıs 1878), S.37, s.4.

Vakit, (10 Cemazeyilahir 1293/3 Temmuz 1876), S.262, s.1.

Vakit, (11 Recep 1293/2 Ağustos 1876), S.290, s.2.

Vakit, (15 Cemazeyilahir 1293/8 Temmuz 1876), S.267, 1-2.

Vakit, (12 Cemazeyilahir 1293/5 Temmuz 1876), S.264, s.1

Vakit, (10 Cemazeyilahir 1294/ 22 Haziran 1877), S.587, s.1.

Vakit, (10 Cemazeyilahir 1294/ 22 Haziran 1877), S.594, s.1.

Vakit, (10 Zilkade 1294/ 16 Kasım 1877), S.771, s.1.

Vakit, (10-11 Cemazeyilahir 1294/ 22-23 Haziran 1877), S.587, s.1.

Vakit, (11 Cemazeyilahir 1293/ 4 Temmuz 1876), S.263, s.1..

Vakit, (11 Cemazeyilahir 1294/ 23 Haziran 1877), S.595, s.1.

Vakit, (11 Recep 1293/ 2 Ağustos 1876), S.290, s.1.

Vakit, (11 Recep 1293/ 2 Ağustos 1876), S.635, s.1.

Vakit, (12 Cemazeyilahir 1293/ 4 Temmuz 1876), S.263, s.1.

Vakit, (13 Cemazeyilahir 1293/ 6 Temmuz 1876), S.265, s.1.

Vakit, (13 Cemazeyilahir 1294/ 25 Haziran 1877), S.597, s.1.

Vakit, (14 Rebûlahir 1295/17 Nisan 1878), S.893, s.2.

Vakit, (15 Ramazan 1293/ 4 Ekim 1876), S.344, s.1.

Vakit, (16 Zilkade 1294/ 22 Kasım 1877), S.746, s.1.

Vakit, (17 Zilhicce 1294/ 23 Aralık 1877), S.778, s.1.

Vakit, (17 Zilkade 1294/ 23 Kasım 1877), S.747, s.1.

Vakit, (18 Cemazeyilahir 1292/ 22 Temmuz 1875)

Vakit, (18 Recep 1294/ 29 Temmuz 1877), S.631, s.1.

Vakit, (19 Zilkade 1294/ 18 Kasım 1877), S.742, s.2.

Vakit, (20 Recep 1294/ 30 Temmuz 1877), S.632, s.1.

Vakit, (23 Recep 1294/ 3 Ağustos 1877), S.636, s.1.

Vakit, (23 Zilhicce 1293/ 20 Ocak 1876), S.203, s.1.

Vakit, (23 Zilkade 1292/ 21 Aralık 1875), S.181, s.1.

Vakit, (24 Cemazeyilahir 1294/ 5 Temmuz 1877), S.607, s.1.

Vakit, (24 Şaban 1293/ 14 Eylül 1876), S.317, s.1.

Vakit, (25 Şaban 1293/ 15 Eylül 1876), S.318, s.2.

Vakit, (26 Zilhicce 1294/ 1 Ocak 1878), S.787, s.1.

Vakit, (28 Ramazan 1293/ 17 Ekim 1876), S.347, s.1.

Vakit, (28 Ramazan 1293/17 Ekim 1876), S.346, s.1

Vakit, (28 Recep 1294/ 8 Ağustos 1877), S.638, s.1.

Vakit, (28 Recep 1294/ 8 Ağustos 1877), S.641, s.1.

Vakit, (29 Ramazan 1293/ 18 Ekim 1876), S.347, s.1.

Vakit, (29 Recep 1294/9 Ağustos 1877), S.642, s.1.

Vakit, (29 Zilhicce 1294/ 4 Ocak 1878), S.790, s.2.

Vakit, (30 Şevval 1294/7 Kasım 1877), S.731, s.1.

Vakit, (4 Cemazeyilevvel 1295/ 6 Mayıs 1878), S.912, s.4.
Vakit, (5 Cemazeyilahir 1295/ 6 Haziran 1878), S.942, s.1.
Vakit, (5 Şaban 1295/ 4 Ağustos 1878), S.1001, s.1.
Vakit, (5 Zilkade 1292/ 3 Aralık 1875), S.163,s.1.
Vakit, (5 Zilkade 1294/ 11 Kasım 1877), S.735, s.1.
Vakit, (7 Cemazeyilahir 1295/ 8 Haziran 1878), S.944, s.1.
Vakit, (28 Recep 1294/ 8 Ağustos 1877), S.641, s.1.
Vakit,(19 Zilkade 1294/ 25 Kasım 1877), S.749, s.1.
Vakit,(26 Zilhicce 1294/ 1 Ocak 1878), S.787, s.1.
Vakit,(3 Rebîulahır 1295/ 6 Nisan 1878), S.883, s.1.
Zaman, (20 Rebîülevvel 1295/24 Mart 1878), S.870, s.4.
Zaman, (3 Cemazeyilevvel 1293/27 Mayıs 1876), S.250, s.2.
Zaman, (28 Recep 1295/ 28 Temmuz 1878), S.262, s.2.
Zaman,(28 Recep 1295/28 Temmuz 1878), S.262, s.2.

EKLER

EK 1: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu

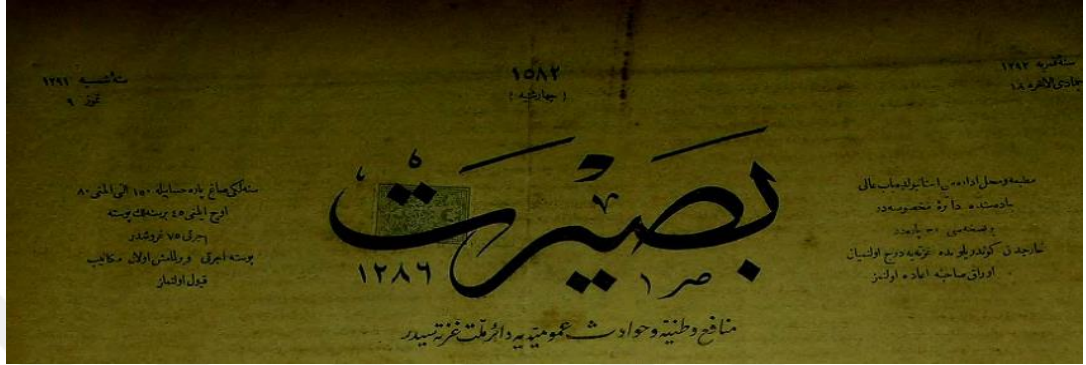
(Encyclopedia Britannica, <https://cdn.britannica.com/90/4790-050-3A8E792E/dissolution-Ottoman-Empire-1924.jpg>)

EK 2: Basiret Gazetesi'nde Hersek İsyanı

Sayı: 1582 (17 Cemazeyilahir 1292/21 Temmuz 1875)

Sayı: 1585 (20 Cemazeyilahir 1292/24 Temmuz 1875)

(اول پرس لبر) غزله سنک و یردیی معلومانه کوره
هرسک شنجانی داخلده وقوعبولان بعض
اونوسلر قارندن طولانی فرط طاع کفری بقوله
جسالمی احباطکارانه حرکتله برابر سنشاقو
اهضاسی و و بودلری مجلسه دعوت ایلدوب
مجلس مذکور دخی حدودک کال دفن و اهلسا
ایله حفظ اولدوق فرط طاعلورک بطرف خالسه
قرار و یرمش و بولک اوزرینه اونوسلر لاله
جرات ایلدوب برکونه معاونت و اثر ایله اختلاط
اولماسی و اولدییی حالده مبعاسلرک شدیداً
بحسازان اولدییی فرط طاع بکی طرفدن اعلان
اولمش اولدییی و مؤخرأ انسان معلومانه نظراً
هرسک ماده سنه دایر بعض غزله لک بوندن اول

(موسلر ماده سی)
موسلر جوارنده نو بین قریبی اهالیسنین
تقریباً یوز ایش کشی ایی هفته مقدم احضار
و سار و طائف تابعیدن اولان تکالیف میریدن
قورتلق زعایله فرط طاع کیدوب فرط طاعلورن
طلب مقامات ایلدی اوزرینه فرط طاع حکومتی
حکومت مجلسه احضار کیتله برابر اشخاص
من یوریه دخی او بوسلر لک ایشکیزین
میکنلرینه دعوت ایلدکلی تقدیرده حقارنده
برکونه معاملت شدید و قویلیسه جغتی بیان
ایش و بولک اوزرینه اشخاص مرقومه
میکنلرینه دعوت ایلدوب درحال اوزده بولان
ضبطیه بی اخراج و اهالی مبعاسوره بی دخی
کندوزله اشتراکله تشویق ایوب برده بولجی
قطاری اوزروب اهل اسلامین برطاج بولجی
اعدام ایلدوب بو مظلوم حرکتک جزاسی
برافلسی جائز اولدیییدن باب علی اول امرده
اهالی من یوریه اسباب شکایتی تحقیق ایلک
اوزره بوسده بولان حدود مأمورینه امر
و یرمش و مأمورین موی الیم طرفیدن وقوع
بولان تصایح کلرکز نابز اوله مامنه مینی بوکر
یوسته و ایسی و فرقه عسکر بی قوماندانی
دولتو باشا حضرتلرینه مقدار کافی عساکر
نظامیه سوقله ارباب فسادک تأدیب و آسایشک
اعاده سنه امر و یرمش اولدیه یتیشده نتیجه
حسدی ظهور ایلدییی و بالاده تفصیل اولدییی
اوزره وقعه مذکور و برکوند قورتلق نیت
ماده سنه مینی اولدوق بولتیه تعلقی اولدییی
بیاید

EK 3: Sabah Gazetesi'nde Bulgar İhtilali

Sayı:77 (28 Rebîülahir 1293/ 23 Mayıs 1876)

چارشنبه ۱۱ مایس ۱۲۹۳

مدیری : مهران

سنه لک اوج مجیدی - الش ایللی بر بیجی مجیدی - اوج ایللی اوج چارلک مجیدی • اوج ایللی پوسته اجری یارم مجیدی • کتاب اعلالر شله مطری ۴۰ سائر اعلالرک مطری ۶۰ یاره •

نسخه سی ۱۰ یاره

صباح

برنجی سنه عدد : ۷۷

محرری : ش . سامی

هر کون نشر اولتور • اداره شاه و مطبعه سی باب عالی جماده سنه ۱۲۹۳ • پوسته اجری و برنامه ش مکتوبلر قبول اولماز • درج اولفیان مکتوبلر اعاده اولماز •

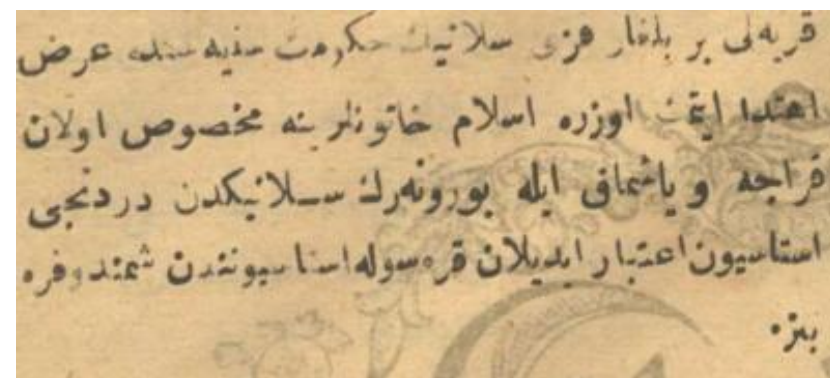
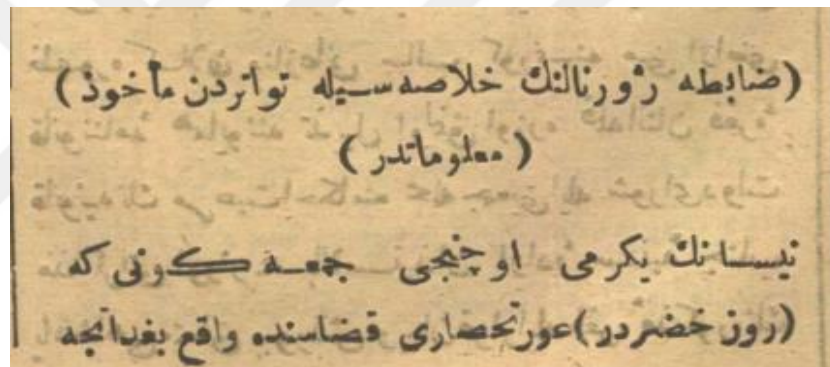
نسخه سی ۱۰ یاره

بلغار اختلالته دائر قلبه دن الدیغمز
تحریرات مخصوصه نك بقیده سی :

بالاده (دونکی نسخه مزده) بیان
ایندیگیز وجهه • بو ایش وقتله اطرافلی
تصور اولغش اولدیغندن • منی • عصیان
اولان بلغارلر بر طرفدن بالقانلر چکله رک
اوللق کوی و عورت الان و پراصدم در
بندی قصبه لرینه • و بر طرفدن دخی یکی
کوی و پراجقوه و قوزارسق و پروستجه
قریه لرینه قعشد و نتیجه باشلامش • و عو
رت الان ایله پراصدم دریندینه کیدنلرک
استحکام اعمالته مباشرت ایلدکلری خیری
النستی متعاقب • سوارلی ضعیفه یوز
باشلیسی نجیب اغا • بحال مد کورده بی
دور ایله تحقیقات لازمه بی اجرا ختمده •
موجود معینی یکرلی تقرضیه ایله
عورت الان قصبه سنه عزیمت • واجتی
بر قاج شخص ایله قصبه اهلانک دیگر
ایلری کلنلریشک حبسنه مباشرت ایش
اولدیغندن • ایسته • اوکون اهالی من بو
ره دخی اظهار عصیان ایدرک • موی
الیهک اوزرینه هجوم ایله • حکومت
قوناغده تحت محاصره به المش اوللرندن •
ونجیب اغا اوله کورلدیلر یابوش پراقور
ملاقدن اولدیغندن • معیت موجوده سیله
سلاح غیرله اطرافنه آتش صاچدق •
اول محل مهلکدن خروج ایلدیکی • ویا
لکز بر تقرضیه نك شهید ایلدیکی خبر
الغش • و قصبه اطرافنده بی بالقانک دخی
صاویلر ایله ملو بولندیخی نجیب اغا

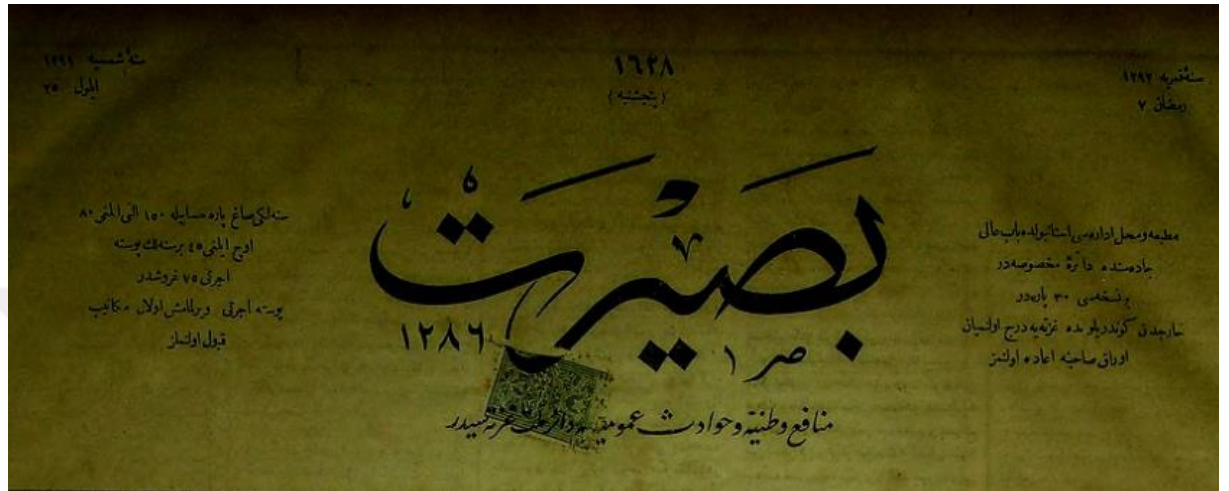
EK 4: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Selânik Vakası

Sayı 1815 (28 Rebîûlahır 1293/ 23 Mayıs 1876)

EK 5: Basiret Gazetesi'nde Osmanlı, Sırp-Karadağ Savaşı'na dair haberler

Sayı 1628 (7 Ramazan 1292/ 7 Ekim 1875)

بعضی غزته لک یازدیغنه کوره صریبه اداره سی
حریبه مدیری طرفتیدن ویریلان امر اوزرینه
حدوده درت طاپور عمکر و بش باطریه طوب
کوندلشدر
شمیدیکی حالده بلغرادده اکثر دواثر دخی تعطیل
اولتوب همان صریبلورک جمله سی سلاحلنق
افکارنده بولندبغی حاصلی صریبستانده بتون
اهالی حرب ارزوسنده بولندقلرندن اسایش
وراحت خلل پذیر اولوب هیجان افکار زیاده در
اسقوپچینا مجلسی تعطیل اشغال ایدوب اعضاری
دخی بر یاندن حرب املنده بولنیورل

EK 6: Vakit Gazetesi'nde Osmanlı- Sırp, Karadağ Savaşı

Sayı 112 (11 Cemazzevîlâhîr 1293/ 22 Haziran 1876)

(وقت)

(اولتیماتوم) دیپلومات اساتنده قوللانیلورکه
لانیجه برتله درکه بردولندن دیگر بردولته الکصره کی
مخبراتی متضمن تحریرات دیمکدر . عجا صرب
نه اولیورکه وکندینه نه نظر ایله باقیورکه : متبوع
مفخمه اولتیماتوم کوندره بیلسون ؟
صرب مملکتی دولتعلیه تک اجزای متهمه صندن
برامارت اولدیغی ایچون باب عالی به براستدعا نامه
برعرضه حال برتکرنامه ویاخود بوکا مماثل برشی
کوندره بیلور بوقه دولتلرک بر برینه حرب ایتمزدن
اول کوندردکاری بحررات دیپلوماتیقیه دن عداولتان
اولتیماتومی صرب امارتی کوندره مز .

EK 7: Takvim-i Vekayi Gazetesin'de İstanbul (Tersane) Konferansı'na dair haber

Sayı 1860 (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877)

قونفراسک بر نتیجه حاصل ایدہ میہ رک طماعلمی
و ایلیچیلرک اولوجھلہ چکیلوب کتمی دیباومامی
احوانندن ایلرو کلش بر معاملہ موقته اولوب دولت
علیہ الہ دول فخیجہ بینندہ موجود اولان روابط
و مناسبات پوتیقہ یہ قطعاً طوقفور یری اولدیفندن
هر یرده بونلرک قونسلوسلریلہ و تبعیدلریلہ کما کان
دوستانه و خالصانه معاملہ اولاند ر ق جزئی و کلی
یوئمز بر حالک و قوعہ کنورلماسینه اعتنا و دقت
اولتی واجبہ دندر

EK 8: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Kanun-i Esasi'ye dair haber

Sayı 1860 (1 Muharrem 1294/ 16 Ocak 1877)

(مسند جلیل صدارت عظمیٰ)

قورئرانسک مغایر عدل وحقانیت اولان نکالیقک ردی
حقندہ حضور سامی جناب وکالتیناھیلرندہ تشکیل ایدن
مجلس عالی عمومیدن وریر یلاقرار سلطنت سنیہ نک استقلال
تالیسینی و بنا برین اقوام عثمانیہ نک سلامت و سعادت
حالی متکفل اولدیفندن بونک امر اجراستندہ فدای مال
وجانہ جملہ مہیا بولندیفنری عموم سنجاق اہالی نامتہ
اولہرق عرض ایلہ کسب افتخار ایلرز اولیابدہ
فی ۱۱ کانون ثانی سنہ ۹۲

مجلس تمیز حقوق	مجلس اداره لوا
وارنہ	وارنہ
مجلس تجارت	مجلس اداره بلدیه
وارنہ	وارنہ

(صدارت عظمیٰ)

کوکلی عسکر تجمعی حقندہ ملحقانہ وقوعبولان
تبلیغات و تشویقین اوزرینہ ملاطیہ متصرفلقدن کلان
تلفرافنامہ ده علمادن حاجی علی افندیکن رکز ایلدیکی
سنجاق اتندہ پک چوق اہالی تجمع ایدرک ادعیہ مفروضہ
حضرت پادشاهینک اداسندن صکرہ آچیلان دفترہ
برساعت ظرفندہ پوزدن متجاوز کوکلی عسکر یازلدیفنی
وبونک موحودی بیودن زیادہیہ بالغ اولہ بجنی اشعار
ومتصرف مومی الہمہ قوق العادہ صورتہ تلطیفنامہ
اسطار قلندیفنی مع التشکر عرض اولنور فرمان
فی ۹ کانون ثانی سنہ ۹۲

والی ولایت
دیار بکر

EK 9: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Kanun-i Esasi ve Islahat hakkında haber

Sayı 1866 (4 Rebûlevvel 1294/ 19 Mart 1877)

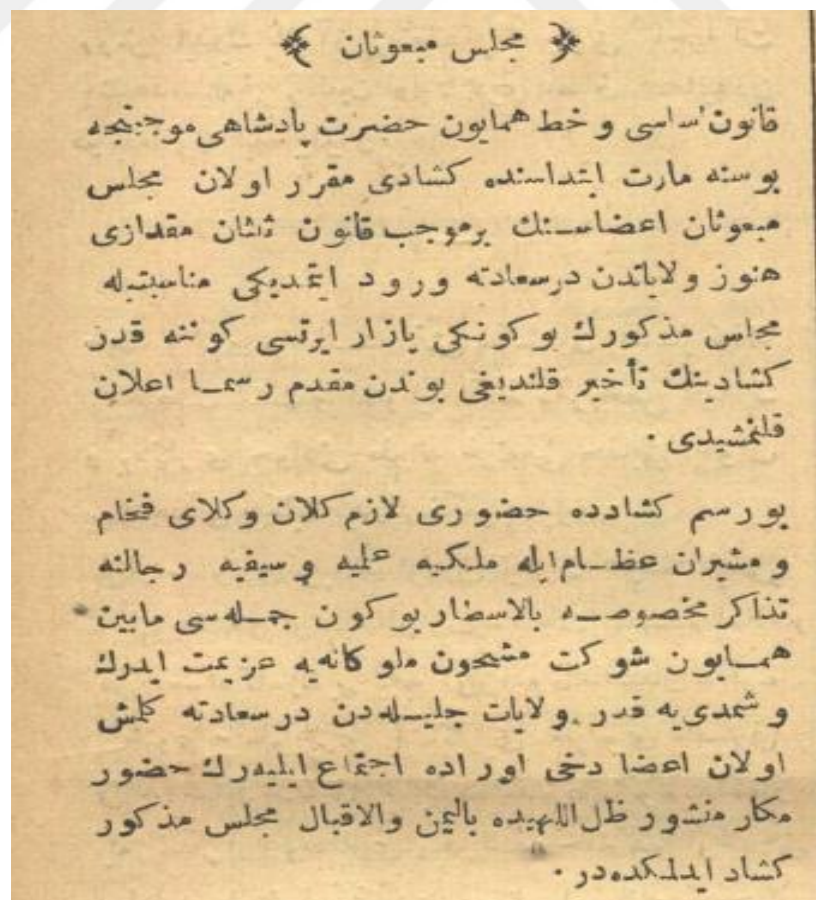
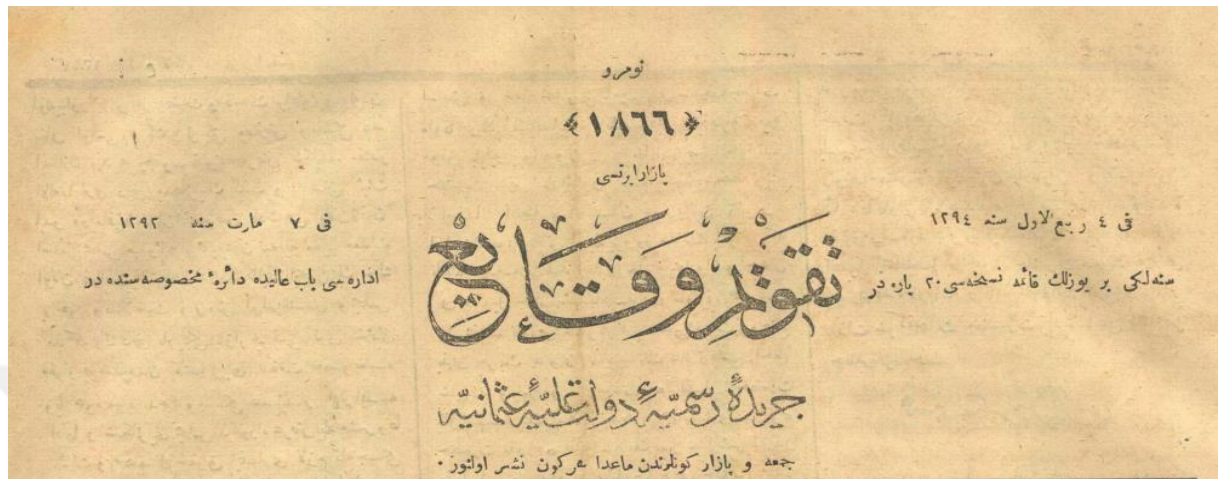

❖ اصلاحات ❖

قانون اساسیده بکان یکان ذکر و وعدایدیلان اصلاحات
 و اجراءات ایچون کرک تعدیل و تجدید و کرک بکیدن
 وضع و تاسیس صورته تنظیمی مقرر بولنان قوانین
 و نظامات عائد اولدقلری دائره لرحه بر طرفدن قلمه
 التدیخی کی کچلرده هر دائره نك کندیلرنجه مطلوب
 و متصور اولان انتظامات و ترقیتی امرنده ینه دوائر
 مذکورجه دوشونیلان صورتلرک مفصل برر
 لایحه یه درج و تقدیم ایدلسنی آمر تسطیر بیوریلان
 تذاکر سامیه حضرت صدر اعظمی اوزرینه هر بر
 دائره اوله بر لایحه تهیه ایدرک بولرک ندرجاتی موقع
 تدقیق و مطالعه یه قونلقدن صکره بمنه تمالی
 قریبا شعبات اوردوانک هر جهتنجه بردن اصلاحانه
 مباشرت اولنقی مقرر و منتظر بولنمشدر.

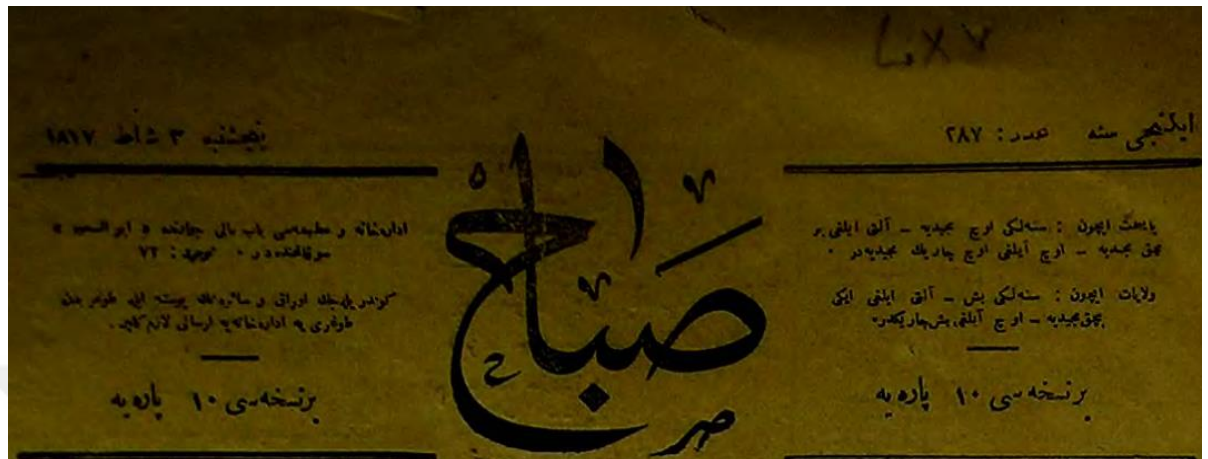
EK 9: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Meclis-i Mebusan'a dair haber küpürü

Sayı 1866 (4 Rebülevvel 1294/ 19 Mart 1877)

EK 10: Sabah Gazetesi'nde Osmanlı- Rus Savaşı'na (93 Harbi) dair haber

Sayı 278 (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877)

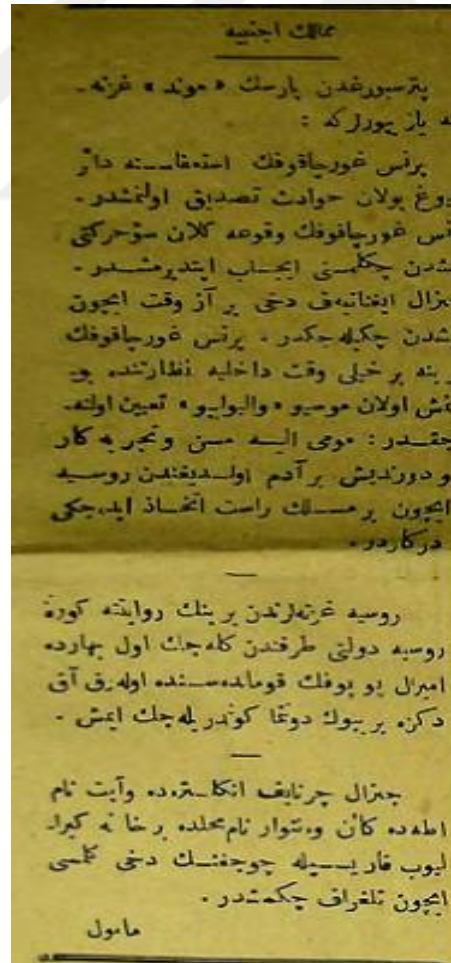
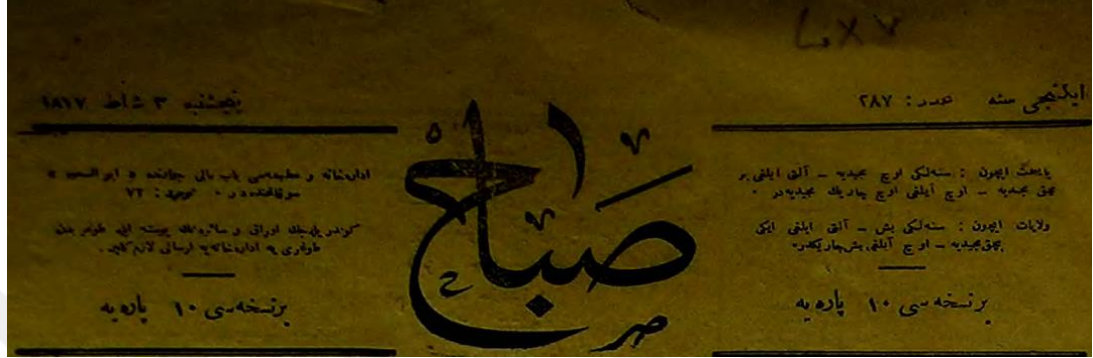

روسیه ولی عهدینک اوج کوندر
مهمات وارزاق انبار لر یله ایمیرا طورک عسا.
کر خاصه سنی سیر و معاینه ایتمکده اولدیغنی
وعسا کرمذ کورنک اوازمانی برلنده ارلهرق

در حال اردو مرکز لرینه کیمک اوزره ایمیرا -
طورک اراده سی ظم رینه منتظر بولمقدق لرینی
پتربورغدن باز یورلر -

EK 10: Sabah Gazetesi'nde Osmanlı- Rus Savaşı'na (93 Harbi) dair haber

Sayı 278 (1 Safer 1294/ 15 Şubat 1877)

EK 11: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Osmanlı- Rus Savaşı neticesinde kongre sürecine dair haber küpürü

Sayı 2111 (1 Rebîülevvel 1295/ 5 Mart 1878)

قونفره حقیقده ایدیلان امیدلر محو اوله بیلور
اوروپا نك برنجی وظیفه سی سر یعا مرخصلرینی
جمع ایله صلح و حرب بیتده اولان حال حاضره ختام
و یرمکدر فقط قونفره نك اجتماعی ینه تأخرا یتکده در
قونفرانس یرینه قونفره تکلیف اولمش ایدی مؤخرا
قونفره دن صرف نظر اولنه رق قونفرانس عقدی
تصور اولمشدر برنس بسمارق ذاتا قونفره
طرفداری اولدیغی حالده قونفره ده بالذات حاضر
بولمغه موافقت کوسر میور بنا برین دیگر خارجیه
ناظر نری دخی بالذات کیده میه جکلرندن قونفره یرینه
قونفرانس عقدی لازم کله جکدر اعاده مسألت ایچون
بو وجهه موافقت حاصل اوله من ایسه مشکلات
دولیه بی ازاله و دولتلرک منافع مشروعه نرینی وقایه
ایچون حربدن بشقه بر واسطه کور میورز اوروپا
بلامذا فعه روسیه یه تسلیم اولیه جق ایسه
حربک نتایج و جسمانی کشف اولنه من قونفرانس
ویا خود حرب شعلری بیتده اوروپا صلح ایله
قونفرانی ترجیح ایدر »

EK 12: Takvim-i Vekayi Gazetesi'nde Ayastefanos Antlaşması'na dair haber

Sayı 2117 (9 Rebîülevvel 1295/13 Mart 1878)

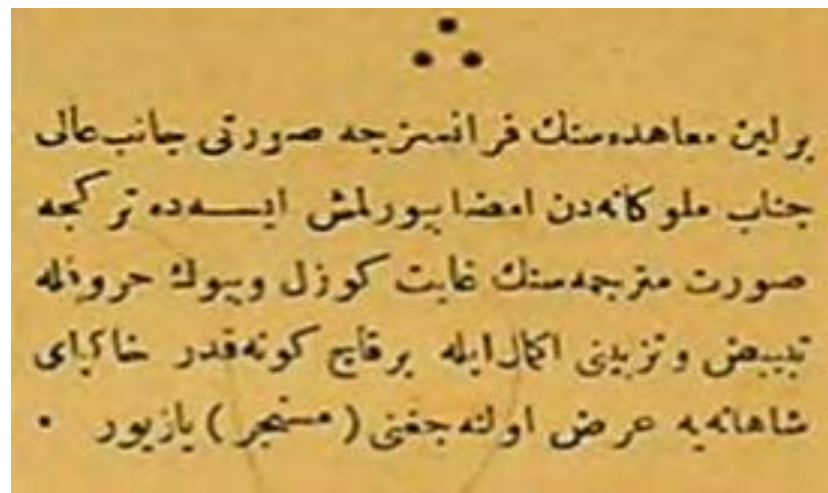
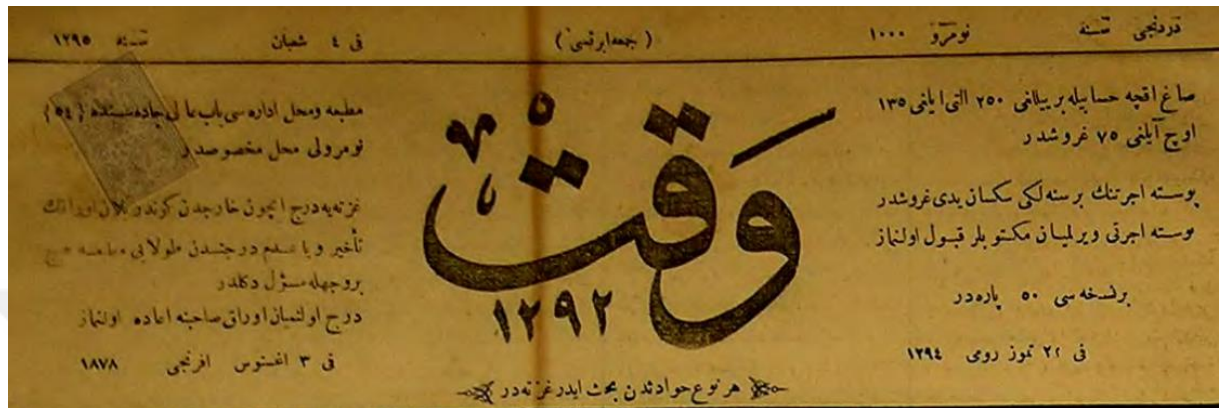

(صلح عمومی امپدزی قوت بولیور)
روسیه دولتی ایله دولت علیسه بیننده اچیش اولان

محاربه هر ایکی دولت طرفین تعیین ایدیلان شرائط ایله
عقد اولان مصاحبه اوزر بنه زانل اولدینی حایده
اوروپا افکار عمومی سندن انکله و اوستریا به عائد
اولان قسمی محافظه نفوذ و منافع نامیله همه حال
روسیه علیهته بر محاربه نك اعلانی شد تله طلب
ایلمکده و بعض غزتهلر دخی افکار عمومی دن بو قسمک
تمایلاتی ترویج ایتکده در .
برایکی هفته دنبر و اوروپا دن ورود ایدن غزتهلر
عقد اولنه جق قونفرانس و یا قونفره دن صکره
انکله نك روسیه به اعلان حربی مقرر کی
کوستر مکده ایسه زده بو مثللو تخمینلرک
نفس الامر موافق اونیله جفی حقنده کی امیدز کینده کجه
قوت بولمقده در .

EK 13: Vakit Gazetesi'nde Berlin Antlaşması'na dair haber

Sayı 1001 (5 Şaban 1295/ 4 Ağustos 1878)

EK 14: Berlin Antlaşması ve buna bağlı antlaşmalara göre Osmanlı Avrupası

(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,
<https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Harita/berlin-antlasmasi-1.jpg>)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı:

Pelin Hülya SARI

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi:

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen- Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü (2015-2019)

Yüksek Lisans Öğrenimi:

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans (2019-)

Yabancı Dil ve Düzeyi

Yökdil (2019) 55.00

İş Deneyimi

Isparta Yalvaç 1 Nolu Acil Sağlık Hizmetleri
İstasyonu (2011-2014)

Burdur Merkez 1 Nolu Acil Sağlık Hizmetleri
İstasyonu (2014-2014)

Burdur Yeşilova 2 Nolu Acil Sağlık Hizmetleri
İstasyonu (2014-2022)

Burdur Devlet Hastanesi/ Acil Servis
(2022-Devam Ediyor)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

SARI, P. H. (2022), Hakim Efendi Tarihine Göre 1753-1766 İstanbul Yangınları,

International Young Researchers Student Congress, Aydın, Türkiye.